

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXIII (1) 2014

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Rick Derksen

Universiteit Leiden

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Artūras Judžentis

Lietuvių kalbos institutas

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

*Rīgas Pedagoģijas un
izglītības vadības akadēmija*

Nicole Nau

*Unversytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

William R. Schmalstieg

Pennsylvania State University

Wojciech Smoczyński

Unwersytet Jagielloński

Bonifacas Stundžia

Vilniaus universitetas

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Jānis Valdmanis

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Lidija Leikuma (latviešu valoda),
William R. Schmalstieg (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Lidija Leikuma (Latvian),
William R. Schmalstieg (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvia

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2014

ISSN 1691-0036

ISBN 978-9984-45-911-0

SATURS – CONTENTS

Raksti – Articles

- Valgerður BJARNADÓTTIR
Emergence and Spread of Accusative Marking of Body Parts in
Lithuanian Construction Grammar Account 5
- Brigita BUŠMANE
Olas un olu ēdienu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs 29
- Ilga JANSONE
Latviešu valoda 18. gadsimta Ērgemes evaņģēliski luteriskās
draudzes metriku grāmatās 53
- Jūratē PAJĒDIENĒ
Laiko ribos sakiniai 16-17 a. lietuviškų pamokslų perikopėse 81
- Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ
Laisvųjų rezultatyvų raiška lietuvių kalboje 105

Hronika – Chronicle

- Seminārs *Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā –
pētniecības aktualitātes un problēmas*, 2014. gada 17. janvārī
(Pēteris Vanags) 124
- Report from the *Second Joint Conference on Baltic and
Scandinavian Studies* held at Yale University, 13–15 March 2014
(Kristina Bukelskytė-Čepelė, Jenny Larsson, Yoko Yamazaki) 129

Recenzijas – Reviews

- Mažiulis, Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*.
Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir
enciklopedijų leidybos centras, 2013 (Rainer Eckert) 133
- Weisbergs, Andrejs (red.). *Latviešu valoda*. Rīga:
LU Akadēmiskais apgāds, 2013 (William R. Schmalstieg) 135
- Izdošanas principi – Publication Policy** 140

EMERGENCE AND SPREAD OF ACCUSATIVE MARKING OF BODY PARTS IN LITHUANIAN CONSTRUCTION GRAMMAR ACCOUNT

Valgerður BJARNADÓTTIR
Stockholms universitet

1. Introduction

In Modern Standard Lithuanian expressions denoting pain, referred to here as *pain verb constructions*,¹ are non-canonically marked and lack a nominative NP. The person enduring the pain is encoded in dative and the affected body part in accusative. In some dialects, however, body parts are marked with nominative.

Recently, this case marking variation has attracted the attention of several linguists (Piccini 2008; Holvoet 2009; 2013; Seržant 2013), whose opinions vary significantly; both regarding which case marking is older and in explaining the reasons for this variation. In a previous article (Bjarnadóttir *fc. a*), I addressed this problem and, based on a philological analysis of data from dialects and Old Lithuanian, argued that in *pain specific constructions* nominative is the original case marking of body parts and accusative is an innovation. In another article (Bjarnadóttir *fc. b*), based on cross-linguistic comparison it is argued that accusative in the *derived pain construction* is of old origin and the accusative functioning as a subject is explained by means of *oblique anticausative*.

The main purpose of the current article is to further investigate this case marking variation in order to determine the underlying causes for the accusative occurring with *pain specific verbs* like *skaudėti* and *sopėti* 'ache, hurt'. To this end, a constructionist analysis on the emergence of the *derived pain constructions* from a transitive causative construction and its spread into the *pain specific construction* is conducted.

The following section provides a brief background of the problem and presents current analyses and claims which will be re-evaluated in this article. Thereafter in section 3, the theories applied in this paper will be presented. Section 4 concentrates on the distinction of the two *pain verb constructions*, namely, the *pain specific construction* and the *derived pain construction*. Section 5 focuses on the derived pain construction with a linguistic analysis

---

¹ I refer to constructions expressing the feeling of pain as *pain verb constructions*. I further divide them into two groups, one of which will be referred to as *pain specific construction* and when referring only to the verbs belonging to that construction I use the label *pain specific verbs*. For the second group I use the label *derived pain construction* and *derived pain verbs* for the verbs included in that construction.

demonstrating how this construction emerges from a transitive causative construction. In section 6, the spread or the extension of the accusative marking into the pain specific construction will be analysed and compared to *dative sickness* a similar change in Germanic languages. Finally, section 7 summarizes the findings and discusses them in relation to earlier theories on this subject.

2. Background

Typologically, *pain verb constructions* show many interesting morphosyntactic variations (Bossong 1998; Haspelmath 2001; Reznikova et al. 2008). The reason lies essentially in the complexity of the pain sensation and the difficulty in expressing it, resulting in its syntactic and semantic complexity. Prototypically the *pain verb construction* involves three participants, (i) an experiencer or possessor who experiences the sensation, (ii) a sensation, and (iii) potentially a body part to which this sensation is related. In Lithuanian the (i) is encoded in the dative, (ii) is a verb in 3rd person and (iii) is usually encoded in the accusative or in some dialects in the nominative but can even be marked with the locative or PP. The (i) and (iii) can be omitted: *man skauda* ‘I’m in pain’ and *kojas skauda* ‘legs are hurting’.

One of the peculiarities of the Lithuanian *pain verb construction* is the fact that the case frame DAT–ACC is unique for this semantic group of verbs. Dative experiencer verbs as, e.g. *patikti* ‘like’, *nusibosti* ‘get bored/tired of’ have DAT–NOM case frame and do not allow accusative case marking on their second argument and dative experiencer verbs denoting lack and need as, e.g. *reikėti* ‘need’, *stigti* ‘lack’, *stokoti* ‘lack’ have the case frame DAT–GEN, where the genitive has a partitive function.

Another peculiarity of the *pain verb construction* in Lithuanian is the high number of verbs denoting pain. Besides the afore-mentioned *skaudėti* and *sopėti* we find, e.g.: *badyti*, *daigyti*, *daigstyti*, *diegti*, *dilgsėti*, *dilgčioti*, *durti*, *dvogzti*, *gelti*, *gilsnoti*, *griežti*, *laužyti*, *laužti*, *mausti*, *miegti*, *mielinti*, *peršėti*, *plėšti*, *raižyti*, *ramstyti*, *remti*, *selpti*, *skauti*, *skaudenti* *skelti* *skūduriuoti*, *smaigyti*, *smelkti*, *smilkėti*, *smilkčioti*, *sopsnoti*, *sopti*, *sopuliuoti*, *sukti*, *svembti*, *tengti*, *traukti*, *vilksėti*, *tvinksėti*, *tvoksėti*, *tvoksti*, *udrėti*, *verti* with the meaning ‘hurt, ache’ and furthermore we have verbs like *niežėti*, *dilgėti*, *dygėti*, *dygsėti* with a similar semantics meaning ‘itch’. These verbs can have divergent original meanings: some have the primary meaning ‘hurt’, while others have it as a secondary meaning (see *derived pain verbs* in section 4). They also have divergent functions and can be used to express different sorts of pain used with different body parts, and some are rare, dialectal or archaic.

This high number of verbs denoting pain is a strong indication that this is a very productive pattern, easily absorbing new elements.

2.1. Some current views

Holvoet explains the accusative case marking of the second argument as an adjustment along the Obliqueness Hierarchy (Holvoet 2013). This theory first proposed as the ‘Noun Phrase Accessibility Hierarchy’ by Keenan and Comrie (1977) and then later as Obliqueness Hierarchy by Pollard and Sag (1994), advocates a universal hierarchy of grammatical functions. They are ranked according to their salience: subjects are more salient than objects, which in turn are more salient than obliques. The accusative marking on the body part is thus due to an obliqueness adjustment. Positing an intransitive subject next to a dative marked argument with certain subject properties creates a mismatch which is resolved by introducing the accusative. In the broader context of constructions with datives subject-like experiencer, Holvoet points out that a similar adjustment can be observed typologically with respect to changes in the marking of the second argument as in Faeroese, where DAT–NOM constructions become DAT–ACC (Holvoet 2009).²

Seržant (2013) explains the accusative in terms of a more general drift from non-canonical nominative object towards a canonical accusative marked object. This drift is further stipulated by the impact of the originally causal pain verb type, e.g. the verbs *plėšti*, *gelti*, *durti*, etc. This semantic merger results in the redundancy of the morphosyntactic variation between DAT–NOM and DAT–ACC. Standard Lithuanian generalizes the canonical accusative while dialects generalize the nominative that is higher in type frequency among the experience predicates which leads to a generalization of one particular case frame: DAT–ACC in the standard language and DAT–NOM in certain dialects.

Piccini’s (2008) analysis on this construction differs from the two above as she argues that accusative marking of body part is the original case marking and nominative an innovation (idem: 444). She claims that the dative argument in the construction is not an experiencer but an external possessor and that the body part is the experiencer and the subject in the construction (idem: 440). She compares the constructions with accusative marked body parts with other impersonal constructions with a ‘subject’ encoded in accusative, e.g. constructions denoting meteorological phenomena and constructions with accusative experiencers. They are further compared to similar constructions in other Indo-European languages, e.g. the extended accusative in Latin and she considers these constructions to be traces of active alignment syntax (idem: 452).

² See section 6.1.1 for a description and further discussion on this construction in Faeroese and other languages.

3. Theoretical background

The approach to semantic roles adopted here is based on Dowty's (1991) prototype approach to semantic roles and its further development in Primus (2009). Dowty treats semantic roles as cluster concepts labelled *proto-agent* and *proto-patient*. A prototypical agent is a human or at least an animate participant who is voluntarily involved in the event or state and/or causes another participant to undergo a change of state. The prototypical patient, on the other hand, is the one undergoing the change of state and is affected by another participant. The experiencer role is understood as a human or animate participant undergoing a mental or physical state.

Following Hopper & Thompson (1980), I assume that transitivity is a compositional property of the sentence, determined by the interaction of a number of parameters whose values determine the transitivity level, including: number of participants, kinesis, telicity, punctuality, volitionality, affirmation, mode, agency of the subject, affectedness and individuation of the object. The constructions in question show low transitivity, e.g. the personal argument has low volition and agentivity or none at all.

The accusative case-marked argument exhibits functional properties of a subject, S the argument of intransitive verbs according to the well-established terminology by Dixon (1979), the only core argument in the construction.

My theoretical approach is based on Construction Grammar, where constructions are considered to be part of a lexicon-syntax continuum instead of assuming a clear-cut division of lexicon and syntax and every aspect of grammar – from word, lexical items to idioms or syntactic patterns – is treated as constructions (Fillmore et al. 1988; Kay & Fillmore 1999; Goldberg 1995; 2004; 2006; Barðdal 2001; 2006). A construction is a symbolic unit, and association of structure and meaning. Speakers of a language have knowledge of its grammar that allows them to link specific syntactic structures with certain meanings.

By adopting this approach, I believe that a full understanding of a non-canonically marked argument can be achieved by looking at the whole construction in which it occurs and the context.

4. Pain specific verbs vs. derived pain verbs

In order to explain the case variation in the *pain verb constructions* it is necessary to clearly distinguish two groups of verbs: the *pain specific verbs* and the *derived pain verbs*. By doing so the different origin of the verbs denoting pain is shown to be an important factor in explaining the variation is their case marking.

This division is by no means unique to Lithuanian. Rakhilina, Reznikova and Bonch-Osmolovskaya (2008; 2012) have compared expressions of pain in different languages from a typological perspective. They argue that there are, cross-linguistically, very few primary pain expressions and most pain expressions are derived from other semantic domains. This is also true for Lithuanian where this division, as we will see, may even be of key importance in explaining the case frame variation.

4.1. Pain specific verbs

The first group consists of verbs that I have labelled *pain specific verbs*. Semantically, they denote pain proper, without any *metaphorization*.³ Languages usually have from one to four *pain specific verbs* (Reznikova et al. 2008) cf. Engl. *hurt*, *ache*, Germ. *schmerzen*, *wehtun*, Russian *bolet'*, Latv. *sāpēt*. In Lithuanian *skaudėti* and *sopėti* 'hurt' belong to that group. As is shown in a recent article (Bjarnadóttir *fc. a*) there are strong indications that the original case marking of body parts for *pain specific verbs* is nominative. Standard Lithuanian has however generalized the accusative marking:

1. Man	skauda	galvą.	Mod. Lith.
I-DAT	ache-PRS.3	head-ACC	
'I have a headache.'			

The original nominative marking is nevertheless found in all the dialects and is prevalent in Žemaitian (2) and East Aukštaitian (3):

2. Mòn dèdlè	galvà	skāud.	Mod. Lith. dial.
I-DAT a lot	head-NOM	hurt-PRS.3	
'My head aches terribly.'			

(Kretinga, KTŽ, s.v.⁴)

3. Sopa	gi visi	galai.	Mod. Lith. dial.
hurt-PRS.3	all-NOM.PL	end-NOM.PL	
'It hurts everywhere.'			

(Mielagėnai, Ignalina region, LKŽe, s.v.)

³ This is true at least synchronically. Some verbs such as English *hurt* originally meant 'hit'.

⁴ s.v. stands for "sub verbo" or "under the word", a term used in cross reference in dictionaries. In this article, it refers to the verb.

It is also the main case marking in Old Lithuanian texts:⁵

4. Sopa   **gałwa**[...]   skaûst   **ingstai.**   OLith.
hurt-PRS.3   head-NOM   hurt-PRS.3   kidney-NOM.PL
'Head is hurting[...] kidneys are hurting.'

(DP 422: 33)

4.2. Derived pain verbs

The second group of pain verbs contains verbs whose original meaning is not that of pain. Here the term *derived pain verbs* will be used (see Reznikova et al. 2008), as their original semantics are derived or borrowed from other semantic fields. The verb in the *source construction* usually denotes an activity, accomplishment and/or achievement, such as *gelti* 'bite, sting', *diegti* 'plant, drill' and therefore very high on the transitivity scale (Hopper & Thompson 1980). The verb in the *target construction*, in reverse, denotes the feeling of pain and is very low on the transitivity scale.

The source verb is transitive and the case frame of the source construction is NOM-ACC. The target verb is intransitive and preserves the case marking of the transitive construction so the original case-marking of the body part in the *derived pain construction* is accusative and not nominative as in the *pain specific construction*.

Source construction

Vakar   bites   **žąsiuką**   užgėlė
Yesterday   bee-NOM.PL   gosling-ACC.   sting-PST.3
'Yesterday the gosling got stung by bees'

(LKŽe s.v.)

Target construction

Jam   **kojas**   gelia
He-DATPoss   leg-ACC.PL   sting/hurt-PRS.3
'His legs are hurting'

(LKŽe s.v.)

The source meaning may be lost or bleached in the target domain although it still exists at an abstract level. The source construction does not cease to exist as sometimes happens when one construction emerges from another. In this case the two constructions coexist only with very different meanings. In what follows a linguistic analysis on the mechanism of the change

⁵ For further examples see Bjarnadóttir (fc. a).

from the transitive *source construction* to the intransitive *target construction*. A change that affects the whole construction: the valence, the case frame and the meaning. In essence, a whole new construction and meaning emerges.

Table 1.

The derived pain verbs grouped according to their original meaning⁶

	Source – Nom-ACC	Target – Dat-ACC
	<i>Concrete Meaning</i>	<i>Metaphorical Meaning</i>
<i>badyti, durti, smaigyti, verti</i>	‘prick, butt, poke, stick’	‘ache’
<i>diegti, daigyti, daigstyti, dygčioti</i>	‘plant, dig down’	‘ache’(a strong sudden pain)
<i>gelti, gyldyti, gilti</i>	‘bite, sting’	‘ache a lot’ (freezing pain)
<i>griežti, raižyti, pjauti, skelti, skrosti, skusti,rėžyti, rėžti</i>	‘cut, cleave, split, slice, peel’	‘ache a lot’
<i>plėšti, draskyti, skilti</i>	‘tear’	‘ache’
<i>graužti, ėsti</i>	‘gnaw, eat’	‘ache’
<i>aižyti</i>	‘pod, hull, shell’	‘ache a lot’
<i>deginti</i>	‘burn’	‘ache’ (burning ache)
<i>gniaužti, spausti, gnybti, veržti</i>	‘squeeze, pinch, screw’	‘ache’
<i>laužyti, laužti</i>	‘break’	‘ache’
<i>mušti</i>	‘hit’	‘ache’
<i>traukti</i>	‘drag’	‘ache’

4.3. The dative argument in the pain verb construction

There is no consensus concerning the treatment of the dative argument in the *pain verb constructions*. Seržant (2013) treats the dative as the experiencer and the most topic-worthy participant (idem: 202) and the body part as the object of the clause (idem: 193). It has been suggested by Piccini (2008) that the dative is an external possessor and the body part is the experiencer (idem: 447). Worth mentioning here is that Piccini does not make distinction between the *pain specific* and *derived pain verbs*.

The relation between the dative argument and the body part in the *pain verb construction* has the typical elements of inalienable possession, (cf. Payne & Barshi 1999). Body parts are the most typical possessum in

⁶ Some of the verbs listed here are rare and/or dialectal and do not belong to the modern standard Lithuanian. Worth mentioning also is that with some of these verbs the body part can also be encoded in locative or a prepositional phrase: *Kojoje dilgsi, duria*:In-leg-LOC aches (DLKŽ), *Man teip sugėlė po krūtine*: I hurt under chest (LKŽ).

external possession constructions, according to the Inalienability Hierarchy (Haspelmath 1999: 113). Wiemer & Bjarnadóttir (2014: 332) demonstrate that there is a difference between the two groups in how they express pain without including a body part. The examples in (5) and (6) clearly show that there is an important distinction between the two groups of verbs:

5. **Ligoniui**   skauda.   Mod. Lith.
 patient-DAT   hurt-PRS.3
 ‘The patient is in pain.’

In (5) we see that it is possible to express pain without including a body part when *pain specific verbs* are used. This is not, or at least, less acceptable in constructions with *derived pain verbs*:

6. ? **Ligoniui**   gelia.   Mod. Lith.
 patient-DAT   hurt-PRS.3
 ‘The patient is in pain.’

In (6) the predicate requires the constituent which denotes the most patient-like participant of the action, here the body part, while the inalienable possessor itself is “licensed” only via its mutual association with the body part. Thus in order to express pain, the *derived pain construction* requires a body part. The situation for the *pain specific verbs* like *skaudėti* in (5) is different, because no patient-like argument, here the body part, is required; the dative-NP denoting the affected person is licensed by the verb itself, and it therefore is not to be characterized as an external possessor. When no body part is included the experiencer or the patient is coded in accusative like in (7).⁷

7. Uī, ui,   **muni** dura,   **muni** vėra.   Mod. Lith. dial.
 Ai ai   I-ACC stick/ache-PRS.3   I-ACC hurt-PRS.3
 ‘Ai, ai I’m aching, I’m hurting.’
 (LKŽe s.v)

The dative argument in the two constructions has different semantic roles. In the *pain specific construction* it is an experiencer and in the *derived pain construction*, an external possessor. Nevertheless, due to the similarities of the two constructions, the division line between the experiencer and the possessor becomes blurry. The dative possession does not really signal

⁷ This can also be seen with the *pain specific verbs* in some dialects and old texts.

possession but rather an (harmful) effect that the possessor experiences due to the effect of the predicate on the possession. The possessor is thus the affected experiencer of the action.

5. Emergence of a new construction

5.1. Semantic and morphosyntactic changes

This shift is not just a simple semantic shift in the lexical meaning of the verb. The verbs *gelti*, *durti*, *diegti*, do not just simply change their meaning from *sting*, *poke*, *plant* to *hurt*, *ache*, *feel pain*. Independently these verbs do not encode pain. Their meaning is only predictable from the whole construction and the semantic change occurs only within the construction.

The original meaning is not completely lost, although the action described by the dynamic transitive verbs has not been executed, but remains, however only at a more abstract and metaphorical level. The verbs gain a new meaning in the emerging construction.

The semantic shift leading towards the expression of pain applies *metaphorization*. It is hardly surprising that language of pain is largely metaphorical. Basic emotions, such as love and anger, have a rich metaphorical structure, as has long been known (cf. Lakoff and Kövecses 1987; 2000) and pain is no different. A metaphor can unravel and render the pain experience more familiar and comprehensible for others because it offers a richer understanding and reflects our ability to think of one thing in terms of something else. A metaphor is a conceptual mechanism, which enables the understanding of one concept in terms of another, where there is some similarity or correlation between the two. The abstract or complex domain of experience, in this case the feeling of pain, is understood in terms of a more concrete or familiar domain. This leads to polysemy, where a whole group of different verbs gets the same meaning when found in certain constructions.

Another level of semantic change is *stativation*. In the prototypical sense pain is a continuous durable feeling and is therefore more often conceptualized as a condition, a state. The source verbs on the other hand are dynamic and denote an action. The derived verbs have therefore a stative meaning in the target construction and this can optionally be morphologically marked as in *užgelti* vs. *gelti*. A durative strategy is to use imperfective aspect instead of a more perfective aspect. Feeling of pain always includes a change of state leading to a state or a condition. With their semantics the *derived pain verbs* possibly focus better on the change of state rather than the condition and are more appropriate to denote a single time pain that quickly goes away while the *pain specific verbs* are more suitable to describe a condition and state.

The most important morphosyntactic changes that affect the whole construction are *detransitivisation* and *impersonalisation*. The transitive, personal verb in the *source construction* becomes intransitive and impersonal in the *target construction*. The nominative subject in the *source construction* is deleted in the *target construction* and the object promoted to subject, preserving however its accusative object-like case marking.

Table 2

Morphosyntactic and semantic changes in the pain derived construction

Personal	>	Impersonal	Morphosyntactic changes
Transitive	>	Intransitive	
NOM -ACC	>	ACC	
NOM (subject)	>	Ø	
ACC (object)	>	ACC (subject)	
Source verb <i>sting</i>	>	Target verb <i>hurt</i>	Semantic changes
Concrete meaning	>	Abstract meaning	
Agent	>	Ø	
Patient	>	Patient	
Ø	>	Experiencer/possessor	
Dynamic	>	(Stative)	

Recently, I have proposed that this *detransitivisation* process should be explained further by the means of *anticausative* (Bjarnadóttir fc. b).⁸ Normally in anticausative construction the object promoted to the subject position gets subject case-marking but here it preserves the accusative case after having been promoted to the subject position. To account for this case preservation I have introduced the concept of *oblique anticausative*. The subject in the anticausative construction preserves the object case after it has been promoted to the subject, i.e. the case of the internal argument is preserved when the external argument is deleted. Thus, the sole remaining argument, has the oblique case, i.e. accusative.⁹ This has been attested in Old Norse (Sandal 2011;

⁸ Anticausative is an intransitive structure derived from transitive construction and whose subject, usually inanimate, is a S, corresponding to an O in the original transitive construction. The object of the transitive construction becomes the subject of the intransitive construction and the subject of the transitive construction is deleted. The process occurs spontaneously, without the intervention of a wilful animate causer. A widely used example is: *He/she broke the glass* (causative) vs. *the glass broke* (anticausative) (cf. Haspelmath 1993; Dixon & Aikhenvald 2000).

⁹ For Lithuanian only accusative is possible. For Old Norse accusative is the most common case but dative is also possible and in rare cases, genitive also occurs.

Ottósson 2013), the latter claiming this to be unique to old Norse (Ottósson 2013: 368). Cennamo et al. (fc.) show however that, although rare, this can as well be found in other Indo-European languages.

5.2. Pragmatics

The *derived pain verbs* are more precise in their pain description compared to the pain specific verbs. They describe (metaphorically) a precise activity on the body causing pain, while the *pain specific verbs* are more neutral, only denoting pain and not the manner of the pain. Their semantics offer a more accurate way to explain the pain situation. At the same time they are perhaps less appropriate to describe the pain of others where a more neutral verb would be more suitable.

The *derived pain verbs* are very productive and some constructions can be used only once; something uttered once and never again. Crosslinguistically, single moment pain is mostly expressed by *derived pain verbs* (Reznikova et al. 2008: 117) while *pain specific verbs* are more suitable to describe condition over time. All of these differences could however be on the way to be levelled out or neutralised. When the semantics becomes bleached they end up with only the meaning ‘ache, hurt’ without the semantic nuances and without specifying the manner of the pain.

5.3. Diachrony

In a recent article (Bjarnadóttir fc. b) I have demonstrated that the accusative functioning as a subject in constructions denoting physical inconveniences, including the *derived pain constructions*, as well as in constructions denoting meteorological or natural phenomena is of an old origin. Comparison with Old Icelandic indicates that the possibility to express pain through metaphor must have existed in the spoken language already at an early time. Thus, the reason why there are only occasional, rare attested examples of *derived pain verbs* in old texts (16th–17th c.), this might be that they were rarely used in the written language at that time, at least not used in translations or writings of religious texts where the pain specific verbs *skaudėti* or *sopėti* were possibly considered more appropriate.

In *Knyga nobažnystēs* from 1653 there is an example with the verb *gelti*, here without a body part and the affected person in accusative:

8.	Giálá	nes	juos	tat	OLith.
	Hurt/sting	therefore	they-ACC.PL	that	
	‘Therefore they feel hurt’				

(KN SE 172, 3)

In in Ruhig’s dictionary from 1747 an example with a derived verb *diegti* is found:

9. **Szirdi**   mân   dégia.   OLith.
 heart-ACC   I-DAT   hurt/plant-PRS.3
 ‘My heart hurts.’ (I feel sad)   (R 338)

There are examples in later dictionaries from the 19th c. for example Nesselmann’s dictionary (10) and quite many in *Litovskij slovar’* from 1897 by Antanas Juška (11) a dictionary known to mirror the living Lithuanian spoken language in the middle of the 19th c. (cf. Bjarnadóttir fc. a).

10. **Panages**   gelia.   OLith.
 Under-fingernail-ACC.PL   hurt/sting-PRS.3
 ‘It is hurting under the fingernails.’   (N 247)

11. Nugéle   **kojos.**   OLith.
 Hurt/sting-PRS.3   leg-NOM.PL
 ‘The legs are aching.’   (from *Litovskij slovar’* in LKŽe s.v.)

Another evidence that the *derived pain verbs* are old in the language comes from Old Prussian where the verb form **gult(wei)* has been reconstructed from the noun *gulsenni(en)* ‘pain’, which is, according to Kaukienė (2006: 382), cognate with *gelti* ‘sting, hurt’.¹⁰

5.4. Construction grammar and the derived pain construction

In my view the constructionist approach is well-suited to analyse the emergence of the *derived pain constructions*. Constructions in Construction Grammar are learned pairings of form and meaning and meaning is not always predictable from its components: “Any linguistic pattern is recognized as a construction as long as some aspect of its form or function is not strictly predictable from its component parts or from other constructions recognized to exist. In addition, patterns are stored as constructions even if they are fully predictable as long as they occur with sufficient frequency”

¹⁰ Baltic **gēl-/*gel-/*gil-/*gul-*, with Lith. *gelti, gilti*, Latv. *dzelt*, O.Pr. **gult(wei)* < IE. **g^welH-* ‘sting, hurt’ (cf. Kaukienė 2006: 382), see also <http://www.prusistika.flf.vu.lt/zodynas/paieska/> (s.v. *gulsennin*).

(Goldberg 2006: 5). Verbs are typically considered to determine the overall form and meaning of the clause. That is however not always the case and the meaning of a construction is not always predictable from the verb or its components. This holds true for the *derived pain constructions*, where the action described by the dynamic transitive verbs has not been persecuted in the target construction. These sentences cannot be explained compositionally because verbs like *gelti*, *durti* or *badyti* do not independently encode pain semantics. The transitive verbs contribute their basic meanings only in an abstract way, i.e. they describe the way the pain feels; it is the construction as a whole that is itself associated with the meaning and therefore the additional arguments, like the body part and the dative possessor contribute to the final interpretation of pain.

6. Accusative extension to the pain specific construction

From the above, it is clear that we are dealing with two constructions, expressing the same meaning but displaying some differences, one of which is the case marking of the body part. The original case marking of the body part in the *derived pain construction* is accusative and the original case marking of the *pain specific construction* is nominative (Bjarnadóttir *fc.* a; b). In my opinion, one could explain the accusative by means of extension; the accusative in the *derived pain construction* gradually extended to the *pain specific construction*, thus replacing the former nominative:

12. Man gelia   **rankas** → Man skauda **rankas** Mod. Lith.
I-DAT hurt-PRS.3 hands-ACC.PL I-DAT hurt-PRS.3 hands-ACC.PL
'My hands hurt.'

instead of the original:

13. Man   skauda   **rankos**   Mod. Lith.
I-DAT   hurt-PRS.3   hands-NOM.PL
'My hands hurt.'

Extension is a mechanism which results in changes in the surface manifestation of a pattern and which does not involve immediate or intrinsic modification of underlying structure (Harris and Campbell 1995: 51). The basic idea is that speakers recognize the essential similarity between two construction types and this recognition creates a condition of analogy between the two constructions, which in its turn makes it possible for morphological forms or syntactic patterns to be 'borrowed' from one

construction to the other. A pattern is extensible if it can either apply to novel items or attract items that already exist but the pattern did not apply to at an earlier stage.

This applies easily to the accusative extension to the *pain specific construction*. Due to the high productivity of the *derived pain verbs*, this construction attracts new verbs that can be used in this construction even verbs belonging to different construction that at an earlier stage did not assign this case marking. Two parallel constructions with the same semantics but differ in the way they case mark the body part and this difference is levelled out by this extension.

The opposite development can be seen in some dialects where nominative marked body part has been extended to the *derived pain constructions* (cf. Seržant 2013; Bjarnadóttir fc. a).

14. Mamytei mother-DAT 'Mother has pain in the hands.'	rankos hand-NOM.PL	gelia. sting-PRS.3	Mod. Lith.
			(LKŽe, s.v.)

15. Nugėlė sting-PST.3 'The legs got hurt/frozen.'	kojos leg-NOM.PL		Mod. Lith.
			(LKŽe, s.v.)

The impact of the case marking of the body parts in the *pain derived construction* on the *pain specific construction* has also been suggested by Seržant (2013), however not in the terms of extension instead he describes this change as a kind of *canonicization* process (idem: 188), whereby an argument acquires canonical case-marking.

As demonstrated in Bjarnadóttir (fc. a) this change, NOM > ACC is gradual and dialectally restricted. Another important factor in this change is that it is semantically restricted to verbs denoting pain and does not occur in constructions with verbs with different meanings. One hypothesis worth considering would be that the use of *derived pain verbs* is more frequent in the areas where accusative is found in *pain specific constructions* and less frequent in the northwestern Žemaitian speaking area. The frequent use of *derived pain verbs* could thus be a trigger for this case variation.

6.1. Blended constructions vs. *dative sickness*

As mentioned earlier it has been claimed that this case variation is a kind of oblique adjustment (Holvoet 2013) and in that sense comparable to the

Faroese change DAT–NOM > DAT–ACC (Holvoet 2009). This alternation between the nominative and the accusative in Faroese is sometimes referred to as “blended” constructions (Barðdal 2008: 7). It is of course tempting to assume that these changes are describing an identical process as the similarities are eye-catching, with the process DAT–NOM > DAT–ACC. There are however important differences in the process of these changes which I take as an indication that it is not the same process at work in Lithuanian. Rather, I would like to compare this change to *dative sickness* in Germanic languages and in this section I would like to compare these two changes in order to demonstrate why I consider this comparison more suitable.¹¹

6.1.1. Blended constructions

The DAT–NOM > DAT–ACC change in Faroese is also found in other Old Scandinavian languages and in Old English and it is the first part of a three stage process DAT–NOM > DAT–ACC > NOM–ACC.

The first stage DAT–NOM is found in all these languages:

16. Ðam   wife   þa   word   wel licodon OE
 The-DAT woman-DAT the-NOM.PL word-NOM.PL well like-PST.3.PL
 ‘The woman liked the words well’

(Beowulf 639)

17. Æn sidhan hænne kom innan hug   **forbudit**, tha....   OSw.
 But since she-DAT came in mind   ban-NOM then....
 ‘but since she remembered the ban’

(1200–1300, Falk 1997: 37)

18. Mér   líkar   **þessi bók**   Mod. Icel.
 I-DAT   like-PRS.3   this book-NOM
 ‘I like this book’

¹¹ Yet another similar process has been described for Late Latin (cf. Cennamo 2009; 2011) where accusative replaced nominative “initially with intransitive constructions with an inactive S, such equative structures, passive, fientive/anticausative and intransitive predicates denoting change of state and state, i.e. marking an S₀ argument.” (Cennamo 2009: 324). Later this accusative is further extended to intransitive (unergative) verbs both non-agentive and agentive so this process has reached much further. The motivation for this accusative extension is however different as Cennamo relates this process to the reorganization of voice distinction, taking place in Latin (Cennamo 2011: 181).

The second stage DAT–ACC is found in most of the languages:

19. þonne soðlice Gode licað **ure drohtunge** ME
 then truly God-DAT like-PRS.3.SG our living-ACC.PL
 ‘Then truly, God likes our living’

(Allen 1995: 77)

20. Honom thykte **sik** wara j enom lystelikom stadh MSw.
 He-DAT thought himself-ACC be in a pleasing place
 ‘He felt as if he was in a pleasant place’

(15th c., Falk 1997: 78)

21. Mær dámar væl **hasa bókina**. Mod. Far.
 I-DAT like well this book-ACC
 ‘I like this book.’

(Barnes 1986: 33)

This stage, until recently unknown of in Icelandic, might however be emerging as few examples have been attested (cf. Árnadóttir and Sigurðsson 2012). Example (22) was accepted by 3 speakers, 7 answered that they would hardly use this and 26 rejected this (idem: 104).

22. ? Páli leiðist **handbolta** mjög mikið. Mod. Icel.
 Paul-DAT bore-PRS.3 handball-ACC a lot
 ‘Paul is very bored with handball.’

(Árnadóttir and Sigurðsson 2012: 104)

The last stage NOM–ACC is of course well known in English and mainland Scandinavian with English: *I like you*, Norwegian *Jag liker deg*. There are clear signs that dative is being replaced by nominative in Faroese as well (cf. Barnes 1986; Eythórsson & Jónsson 2003; Thráinsson et al. 2004)

23. Eg dámi væl **hasa bókina**. Mod. Far.
 I-NOM like-PRS.1 well this book-NOM
 ‘I like this book.’

(Barnes 1986: 33)

The reason why I do not consider the process described above to be similar to the NOM > ACC change in body parts in *pain specific constructions* in Lithuanian is that this change is not attested in other DAT–NOM verbs such as *patikti* ‘like’, *nusibosti* ‘get bored’ which do not allow accusative

marking on their second argument. The Lithuanian variation is semantically restricted to verbs denoting pain. This Lithuanian change is not in its initial stage as the oldest attested examples date from the 17th century (Bjarnadóttir fc. a) and it is noteworthy that there is no sign of the last stage of this process NOM–ACC which it would evidently lead to.

The blended construction or English–Scandinavian change affects nominative coded objects regardless of their semantics or thematic roles and is therefore syntactically motivated, involving a change towards a more regulative language as accusative is by far the most common case for objects in these languages. The Lithuanian NOM > ACC is a verb–class–specific construction, only affecting body parts and is assigned only to verbs of that particular semantic class of pain verbs. Prototypically, the accusative marks patient entity in the event and is affected by the event. I therefore assume this alternation is semantically motivated and not a tendency towards a more regular case marking system. What additionally strengthens the semantic motivation for this alternation is the fact that the alternate case pattern DAT–NOM ~ DAT–ACC persists and that nominative continues to be used in some dialects (Bjarnadóttir fc. a) and furthermore the fact that the inverse development can happen, i.e. nominative sometimes replaces accusative in the *derived pain construction* (cf. Seržant 2013; Bjarnadóttir fc. a).

6.1.2. *Dative sickness*

Dative sickness or dative substitution, is a well-known phenomenon that has been intensively studied, (cf. Zaenen et al. 1985; Smith 1994; Eythórsson 2000a; 2000b; 2002; Smith 2001; Barðdal 2001, 134–138; 2004; 2008; 2011; Jónsson 2003; Jónsson & Eythórsson 2005). It refers to a change or, more properly, a variation when accusative subject is replaced by dative:

24. Mig langar heim	>	Mér langar heim	Mod. Icel.
I-ACC long-PRS.3 home		I-DAT long-PRS.3 home	
'I want to go home.'			

This variation has been documented for other Germanic languages, such as German, Old English, and Faroese. It only affects accusative experiencers (animate, usually human).¹² Not all lexical groups are equally affected by *dative sickness*. In Icelandic, it is more prevalent with verbs of need and lack (e.g. *vanta* 'lack'), emotive verbs (e.g. *langa* 'want') and physiological verbs (e.g. *kitla* 'tickle'), but it is less common among cognitive verbs as *dreyma*

¹² A more recent change affecting nominative experiencer has been attested, where nominative experiencer are replaced either with accusative or dative (cf. Jónsson 2003: 153).

‘dream’ and *gruna* ‘suspect’, which even can occur with nominative subject (Jónsson & Eythórsson 2005: 233).

With meteorological verbs, instead, inanimate accusative (or dative) marked subjects are often replaced by the nominative as we see in (25a and b) and a similar development in Lithuanian (26a and b).

25. a.	Vindinn Wind-ACC	lægði. become-still-PST.3	Mod. Icel.
b.	Vindurinn Wind-NOM	lægði. become-still-PST.3	Mod. Icel.
		‘The wind became still.’	
26. a.	Jau Already	langą window-ACC	šąla. freeze.PRS.3
		‘The window is already freezing.’	Mod. Lith.
			(LKŽe, s.v)
b.	Upė River-NOM	šąla. freeze-PRS.3	Mod. Lith.
		‘The river is freezing.’	
			(LKŽe, s.v)

Barðdal (2011) conducts a usage-based constructional approach to show that the *dative subject* construction attracts items from the accusative subject construction because of the higher type frequency of the former and importantly a high enough semantic overlap of the two constructions resulting in *dative sickness*. This could be argued for the accusative extension into the *pain specific construction*. The type frequency of the derived pain construction increased over time and the two constructions definitely overlap semantically. In course of time the *derived pain construction* became semantically coherent enough to systematically attract items from the *pain specific construction*.

7. Discussion and summary

The study of the case marking variation in pain verbs constructions in Lithuanian has presented evidence, that despite their common semantics, the two groups of verbs, namely the pain specific verbs and the derived pain verbs have a number of differences which need to be taken into account. A linguistic analysis within the framework of Construction Grammar was carried out to demonstrate the emergence of the derived pain construction from a transitive construction with highly transitive, dynamic verbs with different

semantics. The derived pain construction (*Target Construction*) preserves the accusative marking on the body part, from the original O in the Source Construction. This accusative marking has, in its turn, been extended into the pain specific construction. I have advocated that this extension is due to the high productivity of the derived pain construction.

In Bjarnadóttir (fc. a) I claim that nominative is the original case marking of body parts with *pain specific verbs* and in that regard I concur with Holvoet (2009) and Seržant (2013). My theories on the origin of the accusative case-marking are however in many ways compatible with Piccini (2008). I agree with her that constructions with accusative marked arguments, functioning as subjects, are well attested in many Indo-European languages and hence very archaic. We, nevertheless, disagree on important issues – Piccini does not distinguish the two groups of verbs, i.e. *pain specific verbs* (intransitive) and *derived pain verbs* (transitive), a distinction, which I consider, as has shown above, very important. One hypothesis worth testing would be that the use of derived pain verbs is more frequent in the areas where accusative is found in pain specific constructions and less frequent in the northwestern Žemaitian speaking area. This was beyond the scope of this article and is left for future studies.

I do not consider the *Obliqueness Hierarchy*, proposed by Holvoet (2013), to be a suitable theory to account for this change and instead propose a theory, where this change is explained by the means of extension. Moreover, instead of comparing this change with the Faeroese blended constructions, as tempting as it seems, where nominative objects are replaced with accusative in constructions with a dative subject, I compare it with the semantically motivated *dative sickness* in Germanic languages.

My theory is compatible with Seržant's theory (Seržant 2013) on the impact of the *derived pain constructions* being an important factor in the change NOM > ACC in body parts with pain specific verbs. He has however described this impact and process in terms of *canonization*, i.e. a change towards a more canonical case-marking (*idem*) and not due to productivity or language extensibility.

Construction Grammar offers reliable tools for analysing the general patterns of language as well as the most idiosyncratic exceptions. In my view this approach is well-suited to analyse the emergence of new constructions as well as explain the case marking variation in the *pain verb construction*. Unusual constructions are said to shed light on more general issues and that is exactly what *derived pain constructions* do. They shed a light on the creative potential of language by the free combination of constructions.

Abbreviations

ACC – accusative	MSw. – Middle Swedish
DAT – dative	NOM – nominative
GEN – genitive	NP – nominal phrase
INF – infinitive	OE – Old English
INS – instrumental	OLith. – Old Lithuanian
Lith. dial. – Lithuanian dialects	OSw. – Old Swedish
LOC – locative	PL – plural
ME – Middle English	PRS – present
Mod. Far. – Modern Faroese	PST – past
Mod. Icel. – Modern Icelandic	SG – singular
Mod. Lith. – Modern Lithuanian	s.v. – sub verbo

Sources

- DP = Daukša, Mikalojus. *Postilla catholica... W Wilniui...* 1599 (Cit. from *Mikalojaus Daukšos 1599 metų „Postilė“ ir jos šaltiniai*. Parengė J. Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000).
- KN = *Kniga Nobaznistes Kriksčioniszkos... Kiedaynise...* 1653 (Cit. from www.lki.lt).
- KTŽ = Aleksandravičius, Juozas. *Kretingos tarmės žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.
- LKŽe = electronic online version of *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002). Antrasis elektroninis leidimas. Red. kolegija: Gertrūda Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013 (www.lkz.lt).
- N = Nesselmann, Georg H. F. *Wörterbuch der littauischen Sprache*. Königsberg: Gebrüder Bornträger, 1851.
- NS = Sližienė, Nijolė. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. 1–2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1994–2004.
- R = Ruhig, Philip. *Litauisch-Deutsches und Deutsch-Litauisches Lexicon*. Königsberg: Hartung, 1747.

References

- Allen, Cynthia L. 1995. *Case Marking and Reanalysis*. Oxford: Clarendon Press.
- Andrews, Avery. 2001. Non-canonical A/S Marking in Icelandic. Alexandra Y. Aikhenvald, Robert M.W. Dixon, & Masayuki Onishi (eds). *Non-Canonical Marking of Subjects and Objects*. (Typological Studies in Language 46). Amsterdam: John Benjamins, 85–111.
- Árnadóttir, Hlíf, Einar Freyr Sigurðsson. 2012. Case in disguise. Beatriz Fernandes & Ricardo Etxepare (eds.). *Variation in Datives: A Microcomparative Perspective*. Oxford Studies in Comparative Syntax. Oxford: Oxford University Press, 96–143.
- Barðdal, Jóhanna. 2001. *Case in Icelandic – A synchronic, diachronic and comparative approach*. Lund: Lund University dissertation.
- Barðdal, Jóhanna. 2004. The semantics of the impersonal construction in Icelandic, German and Faroese: Beyond thematic roles. Werner Abraham (ed.). *Studies in Germanic Typology*. Berlin: Akademie Verlag, 101–130.

- Barðdal, Jóhanna. 2006. Construction-specific properties of syntactic subjects in Icelandic and German. *Cognitive Linguistics* 17(1), 29–106.
- Barðdal, Jóhanna. 2008. *Productivity: Evidence from Case and Argument Structure in Icelandic*. Amsterdam: John Benjamins.
- Barðdal, Jóhanna. 2011. The rise of Dative Substitution in the history of Icelandic: A diachronic construction grammar account. *Lingua* 121, 60–79.
- Barnes, Michael P. 1986. Subject, nominative and oblique case in Faroese. *Scripta Islandica* 37, 13–46.
- Bjarnadóttir, Valgerður. fc. a. Dialectal and diachronic distribution of case variation in Lithuanian pain verb constructions. Accepted and peer-reviewed for *Baltic Linguistics*.
- Bjarnadóttir, Valgerður. fc. b. Oblique anticausative in Lithuanian. Accepted and peer-reviewed for *Baltistica*.
- Bossong, Georg. 1998. Le marquage de l'experient dans les langues de l'Europe. Jack Feuillet (ed.). *Actance et valence dans les langues de l'Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter, 259–294.
- Burridge, Kate. 1996. Degenerate cases of body parts in Middle Dutch. H. Chappell and W. McGregor (eds.). *The Grammar of Inalienability*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 679–710.
- Cennamo, Michela, 2009. Argument structure and alignment variations and changes in Late Latin. Jóhanna Barðdal and Shobhana Chelliah (eds.). *The Role of Semantics and Pragmatics in the Development of Case*. Amsterdam: John Benjamins, 307–346.
- Cennamo, Michela, Thórhallur Eythósson, Jóhanna Barðdal. (forthcoming). The Rise and Fall of Anticausative Constructions in Indo-European: The context of Latin and Germanic. Submitted to a thematic volume of *Linguistics*.
- Cennamo, Michela. 2011. Impersonal constructions and accusative subjects in Late Latin. Andrej Malchukov & Anna Siewierska (eds.). *Impersonal Constructions*, Amsterdam: John Benjamins, 169–188.
- Dixon, Robert M. W. 1979. Ergativity. *Language* 55(1), 59–138.
- Dixon, Robert M. W., Alexandra Aikhenvald. 2000. *Changing Valency. Case Studies in Transitivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dowty, Richard. 1991. Thematic Proto-Roles and Argument Selection. *Language* 67, 547–619.
- Eythósson, Thórhallur. 2000a. Dative vs. nominative: changes in quirky subjects in Icelandic. *Leeds Working Papers in Linguistics* 8, 27–44.
- Eythósson, Thórhallur. 2000b. Fall á fallanda fæti [Unstable case marking]. *Íslenskt mál og almenn málfræði* 22, 185–204.
- Eythósson, Thórhallur. 2002. Changes in subject case marking in Icelandic. David Lightfoot. (ed.). *Syntactic Effects of Morphological Change*. Oxford: Oxford University Press, 196–212.
- Eythósson, Thórhallur, Jóhanna Barðdal. 2005. Oblique subjects: A common Germanic inheritance! *Language* 81(4), 824–881.
- Eythósson Thórhallur, Jóhannes G. Jónsson. 2003. The Case of Subject in Faroese. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 72, 207–232.
- Falk, Cecilia. 1997. *Fornsvenska upplevarverb* [Experienter verbs in Old Swedish]. Lund: Lund University Press.

- Fillmore, Charles J., Paul Kay, Mary Catherine O'Connor. 1988. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone. *Language* 64, 501–538.
- Fried, Mirjam. 2004. Predicate semantics and event construal in Czech case marking. Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (eds.). *Construction Grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 87–120.
- Goldberg, Adele. 2006. *Constructions at work: The nature of generalizations in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele. 1995. *Constructions: A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele. 2004. Argument realization: The role of constructions, lexical semantics and discourse factors. Jan-Ola Östman & Mirjam Fried (eds.). *Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 17–44.
- Harris, Alice, Lyle Campbell. 1995. *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haspelmath, Martin. 1993. More on the typology of inchoative/causative verb alternations. Bernhard Comrie & Maria Polinsky (eds.). *Causatives and Transitivity* (Studies in Language Companion Series 23). Amsterdam: John Benjamins, 87–120.
- Haspelmath, Martin. 1999. External possession in a European areal perspective. Doris Payne & Immanuel Barshi (eds.). *External Possession* (Typological Studies in Language 39). Amsterdam: John Benjamins, 109–135.
- Haspelmath, Martin. 2001. Non-canonical marking of core arguments in European languages. Alexandra Y. Aikhenvald, Richard M.W. Dixon & Masayuki Onishi (eds.). *Non-canonical marking of subjects and objects*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 53–83.
- Holvoet, Axel. 2009. Difuziniai subjektai ir objektai [Diffusional subjects and objects]. Axel Holvoet & Rolandas Mikulskas (eds.). *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška*. Vilnius: Vilniaus universitetas / Asociacija 'Academia Salensis', 37–68.
- Holvoet, Axel. 2013. Obliqueness, quasi-subjects and transitivity in Baltic and Slavonic. Ilya A. Seržant & Leonid Kulikov (eds.). *The Diachronic Typology of Non-Canonical Subjects*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 257–282.
- Hopper, Paul, Sandra A. Thompson. 1980. Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56(2), 251–299.
- Jónsson, Jóhannes G. 2003. Not so quirky: on subject case in Icelandic. Ellen Brandner and Heike Zinsmeister (eds.). *New Perspectives on Case and Case Theory*. Stanford: CSLI Publications, 127–164.
- Jónsson, Jóhannes G., Thórhallur Eythórsson. 2005. Variation in subject case marking in Insular Scandinavian. *Nordic Journal of Linguistics* 28 (2), 223–245.
- Jónsson, Jóhannes. 1997. Listi yfir umsagnir sem taka með sér frumlag í aukafalli [List over oblique subject verbs in Icelandic]. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Kaukienė, Audronė. 2006. Bendrieji ryšų baltų kalbų *kėlti, kėlia, kėlė – celti, ceļu, cēlu* tipo veiksmažodžiai. *Baltistica* XLI (3), 379–400.

- Kay, Paul, Charles J. Fillmore. 1999. Grammatical constructions and linguistic generalizations: The 'What's X doing Y?' Construction. *Language* 75, 1–33.
- Keenan, Edward L., Bernhard Comrie. 1977. Noun phrase accessibility and Universal Grammar. *Linguistic Inquiry* 8(1), 63–91.
- Kibort, Anna. 2004. *Passive and passive-like constructions in English and Polish*. PhD dissertation, University of Cambridge.
- Kövecses, Zoltán. 2000. *Metaphor and Emotion*. New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, George, Zoltán Kövecses. 1987. The Cognitive Model of Anger Inherent in American English. Dorothy Holland & Naomi Quinn (eds.). *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 195–221.
- Ottósson, Kjartan. 2013. The Anticausative and Related Categories in the Old Germanic Languages. Folke Josephson & Ingmar Söhrman (eds.). *Diachronic and Typological Perspectives on Verbs*. Amsterdam: John Benjamins, 329–381.
- Piccini, Silvia. 2008. Traces of Non-Nominative Alignment in Lithuanian: the Impersonal Constructions in Indo-European Perspective. *Baltistica* XLIII(3), 437–461.
- Pollard, Carl. J., Ivan A. Sag. 1994. *Head Driven Phrase Structure Grammar*. Chicago IL: University of Chicago Press.
- Primus, Beatrice. 2009. Case, grammatical relations and semantic roles. Andrej Malchukov & Andrew Spencer (eds.). *The Oxford Handbook of Case*. Oxford etc.: Oxford University Press, 261–275.
- Reznikova, Tatiana, Ekaterina Rakhilina, Anastasia Bonch-Osmolovskaya. 2008. Verbs of Pain in the Light of Grammar of Construction. *Automatic Documentation and Mathematical Linguistics* Vol. 42, issue 2, 115–123.
- Reznikova, Tatiana, Ekaterina Rakhilina, Anastasia Bonch-Osmolovskaya. 2012. Towards a typology of pain predicates. *Linguistics*. Vol. 50, issue 3, 421–465.
- Sandal, Catrine. 2011. *Akkusative subjekt og antikausativitet i norrønt* [Accusative Subjects and Anticausativity in Old Norse]. University of Bergen M.A. Thesis.
- Seržant, Ilja. 2013. Rise of canonical objecthood with the Lithuanian verbs of pain. *Baltic Linguistics* 4: 283–310.
- Smith, Henry. 1994. Dative Sickness in Germanic. *Natural Language and Linguistic Theory* 12, 675–736.
- Smith, Michel B. 2001. Why quirky case really isn't quirky (Or how to treat dative sickness in Icelandic). Hubert Cuyckens, Britta Zawada & David Tuggy (eds.). *Polysemy in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 115–159.
- Svenonius, Peter. 2001. Case and event structure. *ZAS Papers in Linguistics* 26, 197–217.
- Thráinsson, Höskuldur, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen, Zakaris Svabo Hansen. 2004. *Faroese: An Overview and Reference Grammar*. Tórshavn: Foroya Fróðskaparfelag.

- Viðarsson, Heimir F. 2005. *Breytilegt frumlagsfall í forníslensku. Athugun á breytileika í fallmörkun skynjandafrumlaga* [Variation in subject case marking in Old Icelandic: an investigation of case variation with experiencer subjects]. B.A. Thesis, University of Iceland.
- Wiemer, Björn, Valgerður Bjarnadóttir. 2014. On the non-canonical marking of the highest-ranking argument in Lithuanian and Icelandic – Steps towards a database. Axel Holvoet & Nicole Nau (eds.). *Grammatical Relations and their Non-Canonical Encoding in Baltic*. Amsterdam: John Benjamins, 301–361.
- Zaenen, Annie; Joan Maling and Höskuldur Thráinsson. 1985. Case and grammatical functions: The Icelandic passive. *Natural Language and Linguistic Theory* 3, 441–483.

Valgerður Bjarnadóttir
Department of Baltic languages, Finnish and German
Stockholm University
SE-106 91 Stockholm, Sweden
valgerdur.bjarnadottir@balt.su.se

KOPSAVILKUMS

Ar akuzatīvu marķētas ķermeņa daļas lietuviešu valodā: konstrukciju rašanās un izplatīšanās

Valgerður BJARNADÓTTIR

Rakstā aplūkotas locījumu lietojuma variācijas lietuviešu valodā gadījumos, kad nominatīvs mijas ar akuzatīvu konstrukcijās ar sāpju semantiku, piemēram,

Man skauda **galva/galvą**
I-DAT hurt-PRS.3 head-NOM/ACC
'Man sāp galva'

Uzmanība pievērsta šīs locījumu variēšanās cēloņiem, kā arī līdzšinējo teoriju izvērtējumam. Mērķa sasniegšanai izšķirtas divas verbu grupas, kas apzīmē sāpes – vienu veido intransitīvi verbi ar sākotnēju sāpju semantiku (*pain specific verbs*), proti – liet. *skaudēti, sopēti* 'sāpēt', bet otru – transitīvi verbi ar sākotnēji ļoti atšķirīgu semantiku, piemēram, liet. *gelti* 'dzelt', *durti* 'durt', kas nosaukti par sekundārajiem sāpju vārdiem (*derived pain verbs*). Šie verbi var apzīmēt sāpes noteiktās konstrukcijās, piemēram,

Man gelia **rankas**
I-DAT hurt-PRS.3 hand-ACC.PL
'Man sāp rokas'

Šādu konstrukciju ar akuzatīvu rašanās no transitīvām un kauzātīvām konstrukcijām rakstā aplūkota no konstrukciju gramatikas (*construction grammar*) viedokļa. Analizēta arī to izplatīšanās uz sākotnējiem sāpju vārdiem. Aplūkotas variācijas salīdzinātas arī ar līdzīgām parādībām un pārmaiņu procesiem citās, it īpaši vairākās ģermāņu valodās.

OLAS UN OLU ĒDIENU NOSAUKUMI LATVIEŠU VALODAS IZLOKSNĒS

Brigita BUŠMANE
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts

1. Ievads

Olas, olu ēdieni ir raksturīgi latviešu un daudzu citu tautu tradīcijās, kurās senās pavasara saulgriežu paražas ir savijušās ar kristietisma tradīcijām. Daudzas tautas, arī latvieši olā izsenis ir saskatījuši dzīvības spēka simbolu, auglības idejas iemiesojumu (Olupe 1992: 145). „Ēdot olas, simboliski atjaunoja dzīvi un auglību, jo ola bija kosmosa un tā atsevišķo daļu (arī saules) reprezentante.“ (Kursīte 1999: 213)

Olas un olu ēdieni ir cieši saistīti ar pavasara un vasaras sākuma svētkiem, rituāliem – ar Lieldienām, pirmo ganu dienu u. c. It īpaši svarīga nozīme olām bijusi Lieldienās. Piemēram, kā liecina pieraksts 19. gadsimta beigās Ziemeļaustrumvidzemē – Jaunrozē, saimniece jau laikus krājusi olas, ko mājiniekiem, draugiem, arī nabagiem dalīt. Lieldienu sestdienā tās nokrāsotas dažādās krāsās, „noraibotas“ sīpolu mizās, skudru pūžņos. Saimniece aprēķinājusi, cik olu varēs katram (savējiem, saimei, saimes bērniem) pasniegt, cik paliks nezināmiem gadījumiem, lai neviens nepaliktu tukšā. Lieldienu ritā pēc svētku pirmajiem dievvardiem mājasmāte devusi visiem mājiniekiem olas, kā arī cits citam mēdza klusumā klusumā dāvināt pirmās olas. Ārpus mājas savstarpēja apdāvināšanās, mainīšanās ar olām notikusi pēc pusdienas dievvardiem. Tad arī sitās ar olām: kuram papriekšu pārplīst ola, to nākotnē gaidījusi mazāka laime. Dažreiz pārsistā ola bija jāatdod pārsitējam. Izvāritas olas Lieldienās ir bijis parastākais ēdiens (Etn. II 67, 68).

Par olu krāsošanas tradīciju senumu latviešiem ir grūti spriest. Tā kā tautasdziesmās drošu ziņu par olu krāsošanu nav, pie senākajām Lieldienu ieražām tā acīmredzot nepieder. Lai gan tautasdziesmās nav pieminēta olu krāsošana (par to esot uzglabājusies tikai viena tautasdziesma „sabojātā veidā“), Osvalds Līdeks norādījis, ka šī paraža bijusi izplatīta (Līdeks 1940: 45, 46). Mūsdienās olu krāsošana ir populāra un arī radoša nodarbošanās (Olupe 1992: 145, 146).

Lieldienās olas vāritas un ēstas, lai veicinātu veselību cilvēkiem un lopiem. Ar olu lobīšanu un ēšanu saistītas vairākas paražas, kuru nolūks ir, piemēram, paredzēt linu ražu un kvalitāti, nest svētību, saticību mājā (LKV 12, 23998, 23999). Olu rituālā nozīme un tautas ticējumi atspoguļojas latviešu izlokšņu pierakstos, piemēram, Ērģemē ([Lieldienās] *mājinieki paši gāja uōlu mītu*

nūo istabas uz istabu – ta labi vista tūo gadu dējuot ĒIV III 591, 592), Gārsenē (Liēldienās² uolas² krāsuoja² šipuolu² mizās. uolas² maimīja², ripināja. tie² pūši², kuri meitu iššūpuoja², dabūja uolas² Apv.), Kursišos (pīrmuō² uōlu, kuō² ēd² Liēldiēnu² bruōkastī², sadala visiēm² ģimenes luōceklīēm², lai² satīcīgi² dzīvātu². uōlas sit Liēldiēnu² rītu². ja bedrīte² galā², ta jāšē lini kalniņā², ja sānuōs², ta jāšē lejā² Apv.).

Latviešiem senatnē esot bijusi paraža nest olu uz kapiem Liēldienu rītā tāpēc, ka tā divreiz dzimstot, lai arī mirušais otrreiz piedzimtu. Latviešu un citu tautu mitoloģijā ir motīvi, ka no olas dzimuši varoņi, kā arī par olu, kas noder gan svētībai, gan burvestībai, arī par pretlīdzekli pret to. Olām bija nozīme tautas medicīnā, piemēram, kad bērnu pirmoreiz mazgāja, olu lika vanniņā – tad bērnam būs balta āda (sk., piemēram, LKV 15, 29739–29741).

Olas un olu ēdiens vārīts arī par godu zirgu patronam Ūšiņam, lai svētītu zirgus, lai tie būtu veselīgi. Olas ir ņemtas līdzī, pirmoreiz laižot zirgus nakti ganībās – pieguļā, kas parasti sākās no Jurģiem. Uz katru zirga kāju ņemta līdzī viena ola un vēl viena vai vairākas liekas. Krustpils novadā, piemēram, pieguļā zirgus kopā veduši 4–5 saimnieki, katrs līdzī ņemot desmit olas un citus produktus, no kuriem vārīts pieguļnieku *pontags* (LR I 94). Senatnē olas ir upurētas gaismas dievībai, zirgu un bišu auglības, zirgkopības un biškopības veicinātajam Ūšiņam (LKV 16, 31996, 31997, LPE 10i, 162, Olupe 1992: 169, Kursīte 1999: 213; par Ūšiņa lomu un funkcijām sk. arī Biezais 1994: 103–144). Raksturīgi, ka Jura jeb Jurģa diena (23. aprīlis) saukta arī par Ūšiņu, Ūšiņdienu. Olas dotas līdzī arī ganam, kas pirmo reizi laida ganībās lopus, lai vienmēr būtu brangas govīs (LKV 8, 14723).

Olām kā dzīvības nesējām, auglības veicinātajām, kosmosa un saules simbolam ir bijusi nozīmīga vieta arī ģimenes godībās. Plašākas liecības par olām, olu ēdieniem Jurģos folkloras materiālos un izlokšņu vākumos ir galvenokārt no Austrumvidzemes un Augšzemes, bet par to vietu ģimenes godībās – no Latgales. Latgalē olu kultenis resp. olu sacepums ir bijis raudzību, arī kristību ēdiens – vēl 20. gadsimta pirmajos gadu desmitos Latgales sīkzemnieki to ņemuši līdzī, ejot raudzībās (sk. Latv. etn. 323), piemēram, Krustpils apkārtne (LR I 107), Kalupē (FS 1800, 662; *ka raūdžeibuōs vai liņdzūs ģuoja, pīcēpa ūlīriņa blūdeņu. bārna mūofā dalīe ūlīriku oysai saimēi* KIV II 526; sk. arī KIV II 132), Tilžā (Apv.), Nīcgalē. Sakstagalā turklāt vārdkopu *iēt ar² uolākņa² blūodu²* lieto ar nozīmi ‘iet raudzībās’ (LVDA 95. k.).

Olu ēdiens ir bijis raksturīgs arī kristībās, piemēram, Bērzgalē, Maltā, Ozolainē un Varakļānos (Apv.), kā arī Silajānos, Zvirgzdenē. Vietumis Latgalē, piemēram, Viļānos, olu ēdiens kristībās ir bijis pēdējais, un pirms tā ir bijusi paraža dāvināt jaundzimušajam naudu – *uolākņa (ūluokņa) izpirkšana* (Strods 1991: 51).

Dažkārt olu ēdiens gatavots kāzu mielastam, piemēram, Varakļānos (Apv.).

Ar ceptām olām palaikam ir cienāti ciemiņi, piemēram, Kandavā (VME 2980, 143), Iecavā (*ka kâc² ciêmiņš² atmâca, saklapeja uôlu, sacēpa gaļu un iscepa uôlas* Apv.). (Sk. arī Latv. etn. 323.)

Piebilstams, ka gan izlokšņu dotumi, gan etnogrāfu vākumi liecina, ka vēl 20. gadsimta sākumā daudzviet Latvijā olas nav izmantotas lauku ļaužu ikdienas uzturā. Piemēram, 20. gados Zemgalē – Zvārdē – ir norādīts, ka saimei olas dotas tikai Lieldienās (VME 3089, 109). Palaikam atrodamas piebildes, ka olas ir pārdotas ceļojošam ebreju tirgotājam, lai iegūtu naudu, piemēram, Kalncempjos (*kurâm² vajadzēja naūdas, tis ūlas² pūordeva²*), Nīcā (*agrâk² jaū² uôlas nemaz pac neēda² – pārdeva žīdiēm²*).

Olas ir plaši pieminētas tautas ticējumos, piemēram, „Kad vīrieša cepurē nes olas perēt, tad visi cāļi labi izšķīļas.“ Nīcā (LTT III 1336), „Nedrīkst mīčaulas ēst, jo tad cilvēks paliekot kā mīčaula.“ Lubānā (LTT III 1337), „Ja olas redz sapnī, tad tiks aprunāts.“ Rīgā (LTT III 1339) (sk. arī LKV 15, 29739, Olupe 1992: 147, 148, Kursīte 2012: 563–566).

2. Olas nosaukumi

Latviešu valodas izloksnēs 20. gadsimtā ir reģistrēti vairāki olas un olu ēdienu nosaukumi, kas ietver bagātu informāciju kā valodnieciskā, tā kultūrvēsturiskā skatījumā.

Mūsdienās nosaukums *uola* ir izplatīts visos latviešu dialektos (sk. LVDAm. 444). Daļā izlokšņu tas plašāk lietots tikai kopš 19. gadsimta beigām vai 20. gadsimta sākuma, kad tas ienācis arī literārajā valodā. Piemēram, Kārļa Ulmaņa vārdnīcā vārds *ola* minēts ar norādi – Vidzemē un Kurzemē *pauta* vietā (Ulmann 1872: 179). Bet Kārļa Mīlenbaha vārdnīcā (ME IV 416) ir piezīmēts, ka Dundagā, Dunikā, Dzirciemā, Kandavā, Mazsalacā, Vandzenē un Vestienā vārds *uola* ar šo nozīmi nav pazīstams, tā vietā lieto *pauts*.

Vārda *uola* nozīme sākotnēji bijusi ‘tas, kas veļas’ → ‘(ie)apaļš akmens, kas viegli veļas vai ir valstāms’ (LEV I 634). Ar nozīmi ‘neliels, gluds, noapaļots akmens’ literārajā valodā tiek lietots vārds *olis* (LLVV VI₁ 48).

Ziemeļaustrumvidzemē, kā arī Latgalē – Liepnā – sastopama *ē*-celma forma *uole²*. (Sk. 1. att. Tajā nav atspoguļota arī literārajā valodā sastopamā vārda *uola* izplatība.) No šā apvidus, t. i., no Alūksnes, Jaunrozes, Mārupes un Mārkalnes, vārds *uole²* minēts arī K. Mīlenbaha vārdnīcā (ME IV 416). *ē*-celma forma reģistrēta 18. gadsimta vārdnīcā ar piezīmi, ka (Oberländischen) vārda *pauts* vietā (Stender 1789: 183).

Vietām Ziemeļaustrumvidzemē un Ziemeļlatgalē, piemēram, Beļavā, Šķilbēnos, Viksnā, Viļakā, Zeltiņos, fiksēts *o*-celms *uols²*.

Latviešu *uola* ir radniecīgs lietuviešu *uola* ‘galoda, strīķis’, *uolā* ‘klints, klintsgabals; iezis’ un līdz ar *uols* ‘apaļš’ saistāms ar verbu *velt* (plašāk sk. ME IV 416, LEW 1166, 1167, LEV II 634, 635).

Olas nosaukums *pauts* 20. gadsimta 60.–80. gados vēl reģistrēts Kurzemē, Zemgalē, Ziemeļrietumvidzemē un sporādiski citos novados – bieži ar norādi, ka tas sastopams vecākās paaudzes valodā, dzirdēts senāk vai arī vārdu lieto ar pejoratīvu nokrāsu, piemēram, Bauskā (*vecāmāte² teīca²: maī² tā galva² parvaisam² švaka – pēc² viēna²paūta² uz aīnkaībari trīs² reizes jāīēt²* Apv.), Džūkstē (*pa Liēldiēnām² aka gājām paūtus² šaūst²* Apv.), Kursišos (*ka atnāk kāk² ciēmiņš², ta saka: „nu piēsēd², piēsēd², la² bē² rni² gul² un vistas paūtus² dē²!”* Apv.); *pāuts* Ērgemē (EIV II 585). „Vainižu izloksnes vārdnīcā“ vārds *paūts²* ‘ola’ minēts ar norādi, ka sastopams folklorā, bet Lieldienu nosaukums *paūtiņsvē(t)ki²* (līdzās *uōlsvē(t)ki²*) reģistrēts ar norādi – humoristiski (VIV II 128; *uōtrejas Liēldenās šūpejas uīn gājī sistes aī uōlaīn. tiē bi uōlsvēk. juōkpēteī viīņš soūc paī pōūtiņsvēkiīn* a VIV II 458).

Vārds *pauts* ar nozīmi ‘ola’ sastopams senākās vārdnīcās (piemēram, Mancelis 1638: 56, Langijs 1685: 187, Stender 1789: 189, Ulmann 1872: 192, Braže 1875: 123). Vēl 19. gadsimta periodikā olas apzīmēšanai dominēja vārds *pauts*, bet kopš 19. gadsimta beigām un 20. gadsimta sākumā literārajā valodā tas lietots ar nozīmi ‘vīrišķā īpatņa sēklinieks’ (LEV II 28). K. Milenbaha vārdnīcā (ME III 130) olas nosaukums *pauts* fiksēts no Dunikas ar piebildi, ka šajā nozīmē to izspiež vārds *uōla*, vārdnīcas papildinājumos (EH II 186) *paūts²* no Dundagas, Džūkstes, Grobiņas, Kandavas, Lielsalacas, Matkules, Rūjienas un Saldus. (Sk. arī Kursīte 2012: 586.)

No substantīva *pauts* darinātais nosaukums *pautšauši* ar nozīmi ‘cilvēki (parasti puīši), kas Lieldienu rītā apstaigājuši mājas, pēruši gulētājus un prasījuši olas’ sastopams folklorā (Līdeks 1940: 57, 58 – *Lūdžams, tēviņu, atdari dories, Pautšaušu bērniņi gan piekusuši*; Olupe 1992: 138, 139).

Mūsdienu latviešu literārajā valodā vārds *pauts* ar nozīmi ‘ola’ vairs netiek lietots.

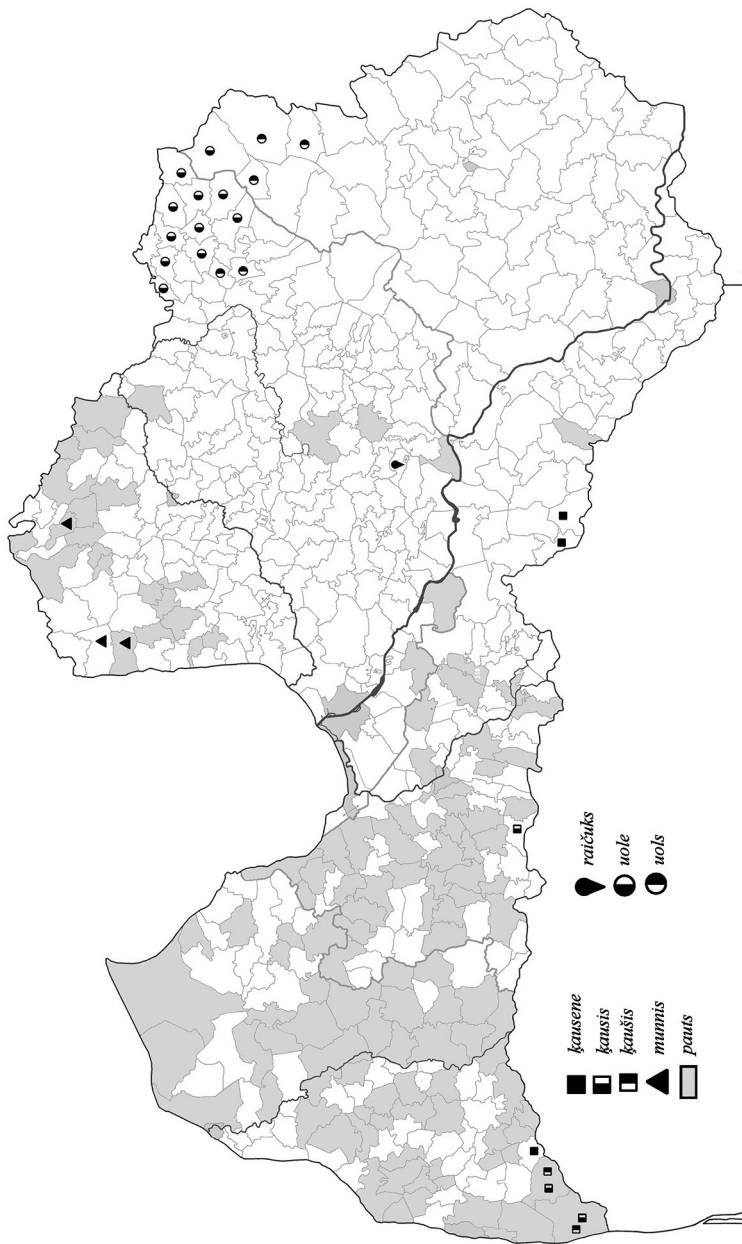
Latviešu *pauts* arī ietilpst mantotās leksikas slānī – ir radniecīgs lietuviešu *paūtas* ‘Ei, Hode’, prūšu *pawtte* ‘Eier’, latviešu *pūst, putas, pūte* ‘Blase’; tā pamatā indoeiropiešu *pū : **peu-* ‘pūst; uzpūsts, uztūcis’ (sk. ME III 130, LEW 554, LEV II 28).

Vārds *ķausis* ‘ola’ un tā varianti reģistrēti Lietuvas pierobežā: *ķausis* Dunikā (ME II 358), *ķausis* Rucavā (EH I 692; *ķausis* // *ķausis* RIV 131), dsk. *ķaūši²* Augstkalnē (Mežamuižā) (Ceļi VIII 232), *ķaūšis* Dunikā (LVDAm. 444), *ķausene* Neretā (ME II 358), Mēmelē (ar norādi – nievājoši EH I 692), *ķausene* Kalētos (LVDAm. 444).

Polisēmiskais vārds *ķausis* minēts „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ (LKV 10, 19371).

Latviešu *ķausis* aizgūts no lietuviešu *kiaūšis* (ME II 358), *ķausene* no lietuviešu *kiaušinis* (ME II 358).

1. attēls. Oļas nosaukumi latviešu valodas izloksnēs

Vārds *raičuks* ar neskaidru nozīmi (no Bērzaunē pierakstītas pasakas) minēts K. Milenbaha vārdnīcā (ME III 469). Domājams, no šā avota tas pārņemts arī „Latviešu konversācijas vārdnīcā”: *raičuks* – kādā pasakā ola (krievu *яичко*) (LKV 18, 34849). Cilmes ziņā, iespējams, tas atvedināts no minētā krievu vārda *яичко*.

Vārds *muīnis* ‘ola’ un ‘vīriešu dzimumdziedzeris’ zināms tikai no Rūjienas. Latviešu *munnis* resp. *muņņi* ‘die Hoden’ aizgūts no igauņu *muin* ‘Hode’ (EH I 832; sk. arī Raģe 2003: 297).

Olas baltumam izloksnēs parasti ir kopīgs nosaukums ar literāro valodu, piemēram, *uōlas baltūms* Ērgemē (ĒIV I 152), *baltums* Kursišos, Popē (Apv.); sk. arī ME I 259, LLVV II 34.

Latgales izloksnēs fiksēti plašāki atvasinājumi no vārda *balts*, piemēram, *baltanūms*² Kalupē (KIV I 163), Rēznā (*švežòm² ūlòm² bōltonūms² feirs², cāuršpeideiks² LU*), *baltēnūms*² Šķilbēnos (Apv.).

Olas dzeltenuma apzīmēšanai izloksnēs sastopams arī literārajā valodā lietojamais vārds *dzeltenums* (LLVV II 438), piemēram, Krotē, Nicā (*es aūguōņiēm² sataišu uōlas dzeltnumu², medu*). Reģistrēti arī vairāki šā vārda varianti: *dzeltnūms* (ME I 542 no pasakas), *dzeltnūms*, arī *dzeltnūms* Ērgemē (ĒIV I 293, 294), *dzeltnūms* Nicā (*kuri gribēja² tā² labāk², piēlika² uōlu dzeltnumus² [baltajam sviestam], lai² krāsa būtu²*), *dzeltnūms* Aiviekstē (Apv.), *dzeltnūms*² Kalupē (KIV I 290). Sal. lietuviešu *geltūmas*.

Vārdkopa *pauta dzeltums* ‘Eidotter’ fiksēta senākajās vārdnīcās (Mancelis 1638: 56, Stender 1789: 49). Kā vienīgie avoti tie minēti K. Milenbaha vārdnīcas papildinājumos (EH I 354). Sal. lietuviešu *geltūmas*.

Nosaukums *vaskums* ‘olas dzeltenums’ reģistrēts Gulbenē (*voskums* RLB Rk XVII 86), Druvienā (EH II 760). Tas ar piedēkli *-um-* atvasināts no mantotā vārda *vasks* (par vārda *vasks* cilmi sk. LEV II 494).

19. gadsimta rakstu avotā no Alūksnes apkārtnes fiksēts substantīvs *vēteklis*² (*vieteklis*) ar skaidrojumu ‘ieapaļš ieduobumiņš uolas baltumā : uolas tievajā galā vai mazliet sānuos’ (RLB Rk XV 143). Tas pārņemts K. Milenbaha vārdnīcā, kur minēts arī no Māilupes (ME IV 572). Domājams, ka substantīvs *vēteklis* darināts no mantotā verba *vētīt* – sal. lietuviešu *vėtyti* (par verba cilmi sk. LEV II 516, 517).

Ar šo nozīmi lietots arī vārds *bedrīte*, piemēram, Alsungā un Sabilē (LTT III 1337), Pampāļos (LTT III 1338).

Semantiskais paralēlisms *lāmiņa* fiksēts Bilskā (Ja olai *lāmiņa* (bedrīte zem čaumalas) esot sānos, tad no tās varot izperināt gailīti, bet, ja galā, tad vistiņu. LTT III 1337). Sal. *lāmiņa* ‘ein Grübchen’ *vaiguos* Zaļeniekos (ME II 438). Vārds *lāma* ietilpst mantotajā leksikas slānī (ME II 438, LEV I 498, 499).

Olai ar plānu, mīkstu (nevis parasto, cieto) apvalku literārajā valodā zināms nosaukums *mīkstčaula* (LLVV V 221). Izloksnēs reģistrēti arī šā vārda

celmu varianti, piemēram, *mīkstčaula* Lizumā, Āraišos, Bērzaunē un *mīkstčaulē* Sausnējā un Bauskā (ME II 642), sal. *mīkstčaula uola* Bērzaunē un Jaunpiebalgā (ME II 642), *mīkstčaula* Vecpiebalgā un Jeros (EH I 821), *mīkstčaulē* Rankā, Sunākstē un Zasā (EH I 821), *mīkstčaulis*² Dunikā (EH I 821), *mīkstčaulē*² Kalupē (KIV I 618). „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ fiksēts *ījo*-celma vārds *mīkstčaulis* (LKV 14, 27165).

Vairākās izloksnēs konstatēts variants ar līdzskaņu kopas *-kst-* elidējumu – *mīčauļa* Raunā, Smiltēnē un Trikātā (ME II 641), *mīčaula* Lubānā (LTT III 1337), *mīčaulē* Lubānā (FBR XVII 128) un Varakļānos (EH I 820), *mīčaulu uola* Mazsalacā (ME II 641).

Vecatē un Rozēnos ar nozīmi ‘der Inhalt eines ungekochten Eis’ lietots vārds *peņka* (ME III 200), savukārt Valmieras apkārtnē pierakstīts svaigas olas satura nosaukums *peņkuots* (Apv.). Plašāk šie vārdi tiek lietoti olu ēdiena apzīmēšanai.

3. Olu ēdienu nosaukumi

3.1. Cepta ola – vēšacs

Vairāki nosaukumi izloksnēs zināmi (parasti no vienas puses) apceptai, nesajauktai olai. Izplatīts izloksnēs ir nosaukums *cepta uola*. Tas sastopams, piemēram, (ar *uō-*) Dikļos, Dundagā, Jūrkalnē, Lubezerē, Popē, Siguldā, Slokā, Veselavā (*ceptas uōlas – apaļi dzēltēnumi tā smuki iekšā*), (ar *uo²-*) Bārbelē, Ikšķilē, Karvā, Madlienā, Nirzā, Trapenē.

Kulinārijas literatūrā lietotais nosaukums *vēršacs* vai tā variants reģistrēts galvenokārt Zemgalē un Vidzemes dienvidaustrumos, piemēram, (ar *-ēr²-*) Anneniekos, Ozolniekos, Pēterniekos, Rundālē, Svētē, Ukros, Zebrenē, (ar *-ēr²-*) Dignājā (Apv.), Cesvainē, Dzelzavā, Jaungulbenē, Jumurdā, Lubānā, Praulienā, Virānē, arī Secē, Taurkalnē, Barkavā (*vīeršaci² vār² iztāiseit² vysuōtrūok² nu vīšim² iēdīnim². tū² cap tāt², ka sarečei² fīkāt² bōltiūms² LPA*).

Lejzemieņu areālā, palaiķam arī Vidzemes augšzemieņu izloksnēs izplatīts *ē*-celms *vēršace*, piemēram, (ar *-ēr-*) Birzuļos, Cirgaļos, (ar *-ēr²-*) Dolē, Īlē, Jaunaucē, Jaunsvirlaukā, Lielaucē, Līvberzē, Mazsalacā, Penkulē, Sesavā, Stopiņos, Ukros, Vilcē, Zaļeniekos, Zūrās, (ar *-ēr²-*) Abeļos, Ūķipenē, Lauberē.

Sporādiski reģistrēti varianti – vārdkopnosaukumi, piemēram, *vērša² acs* Ļaudonā (LPA), Druvienā, *vēršu² ace* Džūkstē (*vēršu² ace – uzlāida² tās uōlas tāt² us paīnu* Apv.).

Nosaukums *vēršacs* ir relatīvi jauns un sākotnēji morfoloģisks kalks, kas radies, pārtulkojot vācu *Ochsenauge*, un izloksnēs, domājams, ienācis no muižas kalpotāju leksikas vai arī no kulinārijas literatūras. Arī mūsdienās tas tiek lietots kulinārijas literatūrā (LLVV VIII 395). Semantiski līdzīgs nosaukums sastopams igauņu valodā: sal. *hārjasilm* – burtiski *vēršacs*.

Pēc nosaukuma *vēršacs* parauga izloksnēs ir darināti daži citi šā ēdiena metaforiski nosaukumi, kuru pirmajā daļā ir dzīvnieka apzīmējums. Salikteņnosaukums *buļļacs* reģistrēts daudzās leļzemnieku izloksnēs, piemēram, Ērgemē (*buļļacis cep. tūr jāu vāiga tūo paīnu. ta iznāk kâ buļļac. tâdas apaļas bedrītes paīnâ, ielik sviēstu un iesit tūo uōlu iekšâ. ka jāu iscep, ta izņēmt ârâ. tâ i buļļac* Apv.), Kārķos (*buļļac tâ bija, [olai] viēnu pusi cep un viēnu pusi ne* Apv.), Sēļos (Apv.), Anneniekos, Limbažos, Rūjienā, Zebrenē, *buļļacs Jeros (mât iscep buļļacs – tâds² balts un dzēļteņ² viduč* Apv.), *ē-celms buļļace* Embūtē, Lielplatonē, Padurē, Spārē, Usmā, *buļļace* Rendā, Ugālē, Upesgrīvā. Vārdkopnosaukums *būlla² ace* fiksēts Bārbelē.

Semantiskais paralēlisms *ziŕgace* pierakstīts Jaunpilī, Jaunsaulē, Vecumniekos, *ziŕgace²* Mežotnē, Sēmē, *ziŕgace²* Ancē, Ugālē, *ziŕguace²* Augstkalnē.

Nosaukums *vuosace²* dzirdēts tikai Rembatē.

Nosaukums *vaŕžace²* minēts Ārlavā, Tumē. Tas, ņķiet, ir okazionālisms, kas darināts pēc *vēršacs* parauga. Turklāt Ārlavā vecākās paaudzes valodā ar nozīmi ‘varde’ ir izplatīts vārds *kobiņš* (sk. LVDA 29. k.).

Ar analoģu metaforisku pārnese, balstoties uz ēdiena līdzības ar aci, darināts nosaukums zināms arī krievu valodā: *глазунья* (Даль I 354; < *глаз* ‘acs’).

Vārdkopnosaukums *dzīva uōla²* reģistrēts Bērzgalē, *dzīva uōla²* Lašos. Tā pirmajā daļā ir ietverta informācija par olas dzeltenumu, proti, tas ir nesajaukts, nesacepts – *dzīvs, vešēls*.

Semantiskais variants *vešēla uōla* fiksēts Birzuļos, Līvībēzē.

Nosaukums *laīsta uōla²* zināms tikai no Pilskalnes. Tā pirmajā daļā ietverta norāde uz darbību, ko veic, gatavojot ēdienu: olas saturu *izlaiž* ‘izlej’ uz pannas.

Ar atšķirīgu semantiku Bruknā ir reģistrēts vārds *ķuze*: „Dienas Lapas” pielikumā (Etn. II 50) tas minēts ar nozīmi ‘izvārīta un sasīsta ola’. No šā avota vārds pārņemts K. Mīlenbaha vārdnīcā (ME II 392). 20. gadsimta 60. gados Bruknā pierakstīts variants *ķuze* ar skaidrojumu: *ka sasīsta tâda uōla², tâ² i ķuze. ķuze – ka saplīst situoties, ta tâ sauc²* (Apv.).

3.2. Olu kultenis

Literārajā valodā resp. kulinārijas literatūrā vārds *kultenis* tiek lietots ar nozīmi ‘ēdiens no sakultām olām un piena vai ūdens, kurus karsē uz pannas un sarecējušo masu savēlk nelieļās pikās’ (LLVV IV 474). Vārds *kultenis* ar šo nozīmi dažādās izloķņu grupās, galvenokārt leļzemnieku izloksnēs, parasti ir vārdkopnosaukumu neatkarīgais komponents līdzās atkarīgajam komponentam – izejprodukta apzīmējumam, piemēram, *uōlu kultenis* Strenčos (LU), Kuršīšos (*sajaūc² uōlas a piēnu, piēmeŕ² sâli² un lei² taūkuōs², lai² cep*) un Slokā (Apv.), Ārlavā, Birzuļos, Cērē, Drustos, Embūtē, Jaunsvirlaukā, Lādē, Lielstraupē, Nīcā (*uōlu kulteni taīsa piē² maīzes² bruōkastīs²*), Zaļeniekos. Vārdkopnosaukums *uolu kultenis* minēts Annas Brigaderes darbā – „Māte vedējiem bij izcepusi

gaļu ar olu kulteni. Tādu cieņu mēdza dot Jurģos.“ (Brigadere 1973: 280; no šā avota nosaukums ietverts EH I 672). Ēdiens ar šo nosaukumu fiksēts arī „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ (LKV 15, 29801).

Retāk – galvenokārt Vidzemē – reģistrēti nosaukumi ar *ē*-celma formu, piemēram, *uōlu kultene* Krimuldā, Līgatnē, Mārsnēnos, Rozulā, Skultē, Vaidavā, Vitrupē, *ūolu² kultene²* Secē.

Vietām konstatēti vienkārši nosaukumi bez norādes uz ēdiena izejproduktu, piemēram, *kūltenis* Ancē, Dolē, Dzērbenē, Svētē, *kūltene* Blidenē, Lielaucē, Mālpilī, Stopiņos, Zebrenē.

Piebilstams, ka dažkārt teicēji ir norādījuši, ka ēdienam pievienots nēdaudz miltu, arī gaļas gabaliņi, piemēram, *kūltenis²* Kalncempjos (*saklapeja* [olas], *pilika² miltus²*, *pinu²*, *gaļu sačurinaja kumūsiņūs, liēja tū² vīrsū²*, *sacepa visu. to bēr² ūlu² kultēns²* Apv.), *kūltenis* Umurgā, Zirās, *kūltene* Ilšicē, Ukros.

Izloksnēs olu ēdiena nosaukums *kultenis* ir relatīvi jauns apzīmējums, it īpaši Austrumlatvijā, kur nereti ir norādīts uz senākiem apzīmējumiem (piemēram, *peņka*, *peņkuots*, *peņtuogs*). Turklāt Ziemeļrietumvidzemē vārds *kultenis* resp. *kūltene* ir izplatīts no karstā ūdenī iekultiem rudzu miltiem raudzēta dzēriena apzīmēšanai.

Šie ēdienu nosaukumi atvasināti no verba *kult*, ietverot norādi uz būtisku darbību, ko veic, gatavojot. Semantiski līdzīgi darināts olu kulteņa nosaukums sastopams arī lietuviešu valodā: *plaktiēnē* – sal. *plakti* ‘kult (šķidrums)’ (Llv 1995: 377).

Nosaukumu *uzkūltenis²* minējis viens teicējs Secē. Šķiet, ka tas ir okazionālisms, kurā piedēklis *uz-* varētu būt pievienots saldēdiena apzīmējuma *uzputenis* ietekmē.

Vārdkopnosaukums *kūltas uōlas* fiksēts Ēdolē (Apv.).

Dažās leņzemnieku izloksnēs reģistrēti semantiski paralēlismi – vārdkopnosaukumi, kuros arī ietverta norāde uz darbību, ko veic, gatavojot ēdianu, piemēram, *klapētas uōlas* ‘olu kultenis’ Ērgemē (ĒIV III 592), *klapētas² uōlas* Šķibē, *saklapēta uōla* Nīcā. Sal. *klapēt* ‘kult, putot’.

Latviešu *klapēt* ir aizgūts no viduslejasvācu *kloppen* ‘klopfen’ (ME II 214).

Atvasinājums *kařsēknis* ‘Rührei’ no Saikavas un *karseknis* ‘ein Brei aus Mehl und Eiern’ no Domopoles (Bērzpils) reģistrēts EH I 589. Piebilstams, ka vārds *karsēknis* resp. *karseknis* biežāk tiek lietots karsēta jaunpiena apzīmēšanai, piemēram, *kařsēknis* Krustpilī un Varakļānos (ME II 163), Skujenē (EH I 589), *kařsēknis* Liezērē un Vecpiebalgā (EH I 589). (Sk. arī Bušmane 2007: 82.)

Vārdkopnosaukums *uolu rikums* zināms tikai no Bauskas (ME III 525). Tā otrais komponents ar piedēkli *-um-* atvasināts no mantotā verba *rikt* (ME III 525).

Olu kulteņa nosaukums *rīreja* un tā varianti 20. gadsimta 70. gadu sākumā reģistrēti izloksnēs – galvenokārt vietām Rietumvidzemē, Zemgalē,

piemēram, *rīreja* Bīriņos, Drustos, Duntē, Rozulā, Skultē, Stopiņos, Zaļeniekos, *rīre* Kocēnos, Krimuldā (arī *rīrite*), *rīrē* Mazsalacā (arī *peņkuōts*² Apv.), *rīrā* Ēvelē (*mēs viņu* [olu kulteni] *sāucām pār rīrā, peņtūks* [arī]. *visādi jāu sāuca, kā nu kūrš* Apv.).

Vārds *rīreja* un tā varianti izloksnēs ir relatīvi jauni, aizgūti ēdiena nosaukumi, kas daļā izlokšņu tiek lietoti līdzās senākajam apzīmējumam. Iespējams, ka tas izloksnēs ienācis reizē ar ēdienu, proti, varbūt muižas virtuves ietekmē ēdiens sākts lietot biežāk lauku ļaužu uzturā. Vārds *reerije* minēts Stendera vārdnīcā (Stender 1789: II, 488). Sal. lejasvācu *rūrei*, vācu *Rührei*.

Vietām izloksnēs ar nozīmi 'olu kultenis' reģistrēti vārdkopnosaukumi, kuru atkarīgais komponents ir izejprodukta nosaukums, bet neatkarīgais komponents virsjēdziena apzīmējums *mērce*, *putra* vai *zuoste* resp. to deminutīvu formas. Jāatzīst, ka ne vienmēr tie apzīmē tikai olu kulteni – nereti tie nosauc olu ēdienu, kam pievienoti arī milti. Vārdkopnosaukums *uōlu mērce* konstatēts Burtniekos, *uōlu mērce*² Rūjienā, *uōlu mērcīte*² Ķieģeļos.

Salikti nosaukumi ar substantīvu *putra* resp. tā deminutīva formu otrajā daļā arī fiksēti vairākās Vidzemes izloksnēs, piemēram, *uōlu putriņa* Ainažos, Jaunpiebalgā (arī *uōlu putriņa* Apv.), Stopiņos, *uōlu putriņa* Lodē, Naukšēnos, Rūjienā, *uōlu*² *putra* Latgalē – Baltinavā.

Vārdkopnosaukums *pautu putriņa* minēts Zvārdē pierakstītajos etnogrāfu materiālos – ar norādi, ka ēdiens vārīts pirmo Lieldienu brokastīs no olām un miltiem ar ceptas gaļas aizdaru (VME 3089, 109).

Vārds *putriņa* resp. *putriņa* daļā izlokšņu, piemēram, Ziemeļvidzemē, ir lietots ar nozīmi 'mērce'. „Ērgemes izloksnes vārdnīcā“ (ĒIV III 172) deminutīvam *putriņa* nozīme 'mērce' dota ar norādi, ka ir novocojusi (*vēci ciloķki jāu nesacija mērce, bet putriņa*).

Saliktie olu kulteņa nosaukumi ar substantīvu *zuoste* neatkarīgajā komponentā resp. otrajā daļā reģistrēti galvenokārt Ziemeļrietumvidzemē, piemēram, *uōlu zuōste* Burtniekos, Kārķos, Kūdumā, Siguldā, *uōlzuōste* 'olu mērce; olu kultenis' Vainižos (*uōlzuōst i tāt – iēlaiž bļuōdiņa tik uōls, cik ciloķek, piēliēk sāl klātaņ uņ sakuļ. tad piēļej piēn, uzleļ us paņn uņ vār* VIV II 458), Naukšēnos (LU), Limbažos, Tūjā.

Šo nosaukumu otrajā daļā ietverta norāde, ka ēdiens lietots aizdara vietā.

Vārds *zuoste* aizgūts no vācu dialektu *Soost* (ME III 760; sk. arī Sehwers 1918: 66).

Vārdkopnosaukums *uōlu ķēpiņa* zināms no Stopiņiem.

Substantīvs *ķēpa* izloksnēs ir polisēmisks, piemēram, ME II 374 tam reģistrētas septiņas nozīmes, no kurām daļu vieno kopīga pazīme 'kaut kā sajaukums' (sk. arī Kursīte 2012: 436). Plašāk vārds *ķēpa* Ziemeļvidzemē ap Limbažiem, Cēsīm un Valmieru tiek lietots ar nozīmi 'pienā vai rūgušpienā ieberzta maize' (sk. ME II 374, ĒIV II 161, Bušmane 1986: 40).

3.3. *pantāgs* un varianti

Plašākā apvidū – Vidzemes ziemeļaustrumos, Augšzemē un Latgales ziemeļrietumos (sk. 2. att.) ir pazīstams ēdiens, kura viens no pamatproduktiem ir olas un kas sākotnēji ir bijis saistīts ar dažādiem rituāliem. Tā izplatītākie apzīmējumi ir *pantāgs*, *pantags*, *peņtuogs*.

Pantāga gatavošanā vērojamas atšķirības pa lielākajai daļai areālā skatījumā, bet dažkārt pat nelielā apvidū. Piemēram, Praulienā par *pantāgu* sauc pabiezu, tumīgu zupu no žāvētām ribiņām ar piena, olu un miltu piedevu un sacepumu no sakultām olām, miltiem, piena, reizēm ar saceptiem gaļas gabaliņiem.

Senāki pantāga gatavošanas apraksti ir zināmi no Odzianas un Pļaviņām. Tie publicēti 19. gadsimta 90. gados krājumā „Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem”: „Odzienā to tagad pagatavo šitā: ielej katliņā ūdeni vai pienu, piesit kādas olas, piebeļ miltus un, vienmēr maisot, vāra uz nelielas uguns. Gatavam pantagam uzlej smalki sagraizītu saceptu gaļu un ēd ar kartupeļiem vai maizi. Agrāk vārīja šitā: katliņā ielēja drusku ūdens, pielika pasmalki sacirstu kaulainu gaļu, pavārīja un tad gaļu atkal izņēma. Pie šīs zupas piekūla miltus un savārīja, un tad ēda ar kartupeļiem.“ (Etn. I 19) „Pantagu (Stukmanē) izgatavo no bīdelētiem rudzu vai kviešu miltiem. Miltus iemaisa ūdenī vai saldā pienā (pieliek arī pa olai) un tad pannā labi pabiezu savāra. Ēdot pantagam uzlej vēl ceptas cūkgaļas taukus un tad ēd ar maizi vai kartupeļiem.“ (Etn. I 19)

„Latviešu konversācijas vārdnīcā“ (LKV 15, 30621, 30622) ir norādīts: „Pantāgu taisa no olām, ko sagrūž kopā ar kartupeļiem un vāra, pieliekot miltus, gaļu un krējumu saldā pienā .. (Praulienā): izvāra cūkas gaļas zupu, gaļu izņem, pieliek pie zupas sakultas olas u. c. un savāra to tumīgu.“

20. gadsimta otrās puses izlokšņu materiālu pieraksti liecina, ka ēdiens no olām, piena un miltiem parasti ar saceptas gaļas gabaliņu un tauku vai gaļas aizdaru gatavots galvenokārt Dienvidaustrumvidzemē un Rietumlatgalē. Vietām, piemēram, Lubānā, Meirānos, Praulienā, pantāgam taupītas cūkas ribiņas (Apv.). Dažkārt šajā apvidū, arī Augšzemē un Alūksnes apkārtnē par *pantāgu* (*pantagu*) saukts tikai no olām un piena gatavots ēdiens, palaikam ar saceptas gaļas gabaliņu aizdaru, piemēram, Balvu novada Katlešos (E 27, 109), Sāvienā (E 17, 6128), Galēnos (LU).

Pantāgs ir bijis rituāls ēdiens – tā gatavošana un ēšana bija saistīta ar daudziem ticējumiem un ieražām. Jāatzīst, ka 20. gadsimta otrās puses pierakstos nereti nav norāžu uz ēdiena saistību ar senākajām tradīcijām. (Plašāk par tām sk. LTT III 1424–1426, Olupe 1992: 172, 173.) Piemēram, pantāgs vārīts par godu Ūsiņam, pirmo reizi laižot zirgus pieguļā, lai zirgi labi barotos un būtu apaļi (sk., piemēram, Latv. etn. 147). Tā Jaunrozē, pieguļā jāgot, no mājas „paņēma līdzī olas, vismaz uz katra zirga kājas pa olai, citi saka, uz katra zirga pa desmit. Bez tam vēl ņēma līdz maizi, miltus, taukus un pienu,

ko pieguļā pantagu taisīt un ēst.“ (Etn. II 101) Pēc folkloras dotumiem, vizitkoptākās pirmās pieguļas ieražas ir bijušās Vidzemē, īpaši ap Madonu, Cēsīm (Olupe 1992: 173).

Pantāgs vārīts arī vakarā, lopus pirmoreiz no ganiem mājā laižot, jo tad krējums esot tik biezs kā pantāgs un lopi apaļi kā olas. Pantāgu ēdot, neviens no saimes nedrīkstējis iztrūkt, pat bērni (LKV 15, 30621, 30622). Vietām, piemēram, Mārcienā, pantāgs vārīts, sākot art. Balvu apkārtņē ar to cienāti talcīnieki (E 27, 109), Lejasciemā arī ciemiņi. Dažviet, piemēram, Lejasciemā (Apv.), Atašienē, Kalncempjos tas nests raudzībās, bijis kristību ēdiens, piemēram, Viļānos (Strods 1991: 39), kā arī gatavots kāzām, piemēram, Stirnienē (Apv.).

Austrumlatvijā – Vidzemes ziemeļaustrumos, Augšzemē un Latgales ziemeļrietumos – tradicionālā olu ēdiena apzīmēšanai sastopams substantīvs *pantāgs* un tā varianti. Izplatītākais ir nosaukums *pantāgs*, kas reģistrēts galvenokārt Dienvidaustrumvidzemē, Augšzemē un Rietumlatgalē. No šā apvidus tas minēts K. Milenbaha vārdnīcā un tās papildinājumos: *pantāgs*² no Sausnējas (ME III 78), no Liepnas, Lubānas un Saikavas, *pañtāgs* arī no Cēsu apkārtnes, *pantāgs* no Krustpils un Zasas (EH II 160). Nosaukums *pantāgs* atrodams etnogrāfiskajā literatūrā, piemēram, LKV 15, 30621, 30622. Tas (resp., *pontāgs*) pamanīts neretiēša Jāņa Jaunsudrabiņa darbā „Zaļā grāmata“ (Tagad es [putna ligzdā] ieraudzīju. Četras milzīgi lielas, bālgani zaļas olas [...]. „Ekur būtu pontāgs! Bet droši vien aizperēts.“ Jaunsudrabiņš 1983: 32).

20. gadsimta otrajā pusē nosaukums *pantāgs*² reģistrēts, piemēram, Kalupē (KIV II 132), Mārcienā (Strautiņa 2007: 168), *pantāgs*² Lubānā, Meirānos un Praulienā (Apv.), Sinolē (*pontāgu² tāsijām² niuo² uolām². pielējām² uolām² krējumu², pienu² vòì² ūdeni, saklapējām² kūopā² un² sacepēm². gaļu papriešku² iscepēm²* Apv.), Galēnos (LPA), Ļaudonā (LU), Atašienē, Galgauskā, Kārdzabā, Viskāļos, *pañtāgs* Blomē.

Dažās izloksnēs pierakstīti vārdkopnosaukumi ar galvenā produkta apzīmējumu pirmajā daļā un vārdu *pantāgs* otrajā daļā, piemēram, *uolu² pantāgs²* Odzienā, Viskāļos.

Variants *pantags* resp. *pantags* fiksēts jau 19. gadsimta beigu rakstu avotos, piemēram, Ulmann 1872: 188, (no Odzienes un Pļaviņām (Stukmanes)) Etn. I 19. ME III 78 vārds *pantags* ‘Eiersauce’ dots no Alūksnes un pārņemts no Etn. II 101. 20. gadsimta otrajā pusē *pantags* reģistrēts Ziemeļaustrumvidzemē, Ziemeļlatgalē, retumis citās augšzemnieku izloksnēs, piemēram, Lejasciemā (*kod lūpus² piñmū² rēiz² laiduši laukā², tod v^oarija² ūlas² un tāsija² pòntagu²* Zemzare 1940: 116), Sēlpilī (E 18, 1607), Cēsvainē un Rugājos (Dumpe 2009: 181), Annā (*brūkastis² vecene bèi² sakòuluse² pòntagu², pa išku² imatuse² grāuzdātus² gaļas krikisšūs* Apv.), Kalncempjos (*ko pìdzima² bārnš², to piñmīs² gūoja² kàimiņi² àr² pòntagu²* Balode 2008: 446), Bērzpilī un Tilžā (Apv.), Balvos, Bejā, Stāmerienā,

Trapenē, Viksnā, Ziemeļaustrumvidzemē (*pīcas ūles pontagā. pontaga pirksti* – saka par nedrošu satvērienu. Markus, Raipulis 2010: 169).

Ziņas par substantīvu *pantags, pantāgs* izplatību sniedz arī aplūkotajā areālā sastopamie vietu nosaukumi, kuru skaidrojums dažkārt ir atsauc uz ēdienu, piemēram, *Pāntaga*² egle Bejā (zem šās egles pieguļnieki ēduši *pontagu*, kad pirmo reizi aizjājuši pieguļā), *Pāntaga*² pļava Kalncempjos (kad pļauta šī pļava, saimniece nesusi pļāvējiem *pantagu* – miltu biezputru, kam pieliktas olas), *Pāntādzine*² kalns Preiļos (// *Pāntādzenš*²; turp Vasarsvētkos saimniece ganiem nesa *pontāgu* – olu sacepumu) (sk. Lvv 121, 122).

Vārdkopnosaukums *uolu pantags* reģistrēts Lubānā (E 17, 5906), *ūolu² pāntags²* Beļavā un Litēnē (LVDAm. 444), Kalncempjos (*ūlu² pōntagu² tāsija² tuō: saklapej ūlas², pīlaj² pinu², pīmat² miltus², vīsu saklapej, uz pōnnas² iskāusej² tākus², laj īškā², ār karūti jāuc², kamēr² gotāus². tūo² deva goniēm ūn² vīsiēm pīrmā gonu dienā² Apv.*), Ilzenē.

Vārds *pantuogs* ‘Rührei oder Pfannkuchen von Eiern und Speck’ minēts jau 18. gadsimta vārdnīcā, no kuras tas pārņemts citās vārdnīcās (piemēram, Stender 1789: 187 (*pantogs*), Ulmann 1872: 188, ME III 78). EH II 161 *pañtuōgs²* minēts no Zemgales – Džūkstes, kur tas apzīmē pabiezu (bez olu piedevas gatavotu ? B.B.) mērci (*milti sajaukti ar pienu un ūdeni pašīdrā mīklā. tuo tad ar kaŗuoti lej uz pannas un cep taukuos. daš, kamīt i vairāk sviēksta², piēliēk² piē² pañtuōga², ka cep* Apv.). Iespējams, ka Zemgalē – Džūkstes apkārtnē – vārds *pantuogs* ir bijis plašāk lietots. Tā rosina domāt reģistrējums netālajā Valgundē 1973. gadā – vārds *pañtuōgs* te minēts ar nozīmi ‘pankūka’.

20. gadsimta otrajā pusē variants *pañtuōgs* pierakstīts Palsmanē, *pāntuogs* Rankā, *pāntuogs²* Druvienā.

(Par vārdiem *pantāgs, pantuogs, pentuogs* u. c. sk. arī Kursīte 2012: 578, 579).

Retumis reģistrēti varianti ar nebalsīgu troksneni *k* celma beigās. EH II 161 nosaukums *pantāks* dots no Kalupes, EH II 160 *pāntaks²* no Jaunlaicenes. Nosaukums *pāntaks²* Kalupē fiksēts arī 20. gadsimta otrajā pusē (*ūlys sasyt, sakūļ i pīna pīlāi, samāisa vysu kūpā i cap, izīt pōntuoks. ka guoja lūndzūs, pōntuoka bļūdu pīcepa i aizguo* KIV II 132), arī Varakļānos un Vārkavā (Apv.), *pañtaks* Sēļos (Apv.), *pāntaks²* Ziemeirī, *ūolu² pāntaks²* Trapenē. Variants *pañtuōks²* 21. gadsimta sākumā fiksēts Zemgalē – Bērzē (LPA).

Izloksnēs ap Cēsīm un Smiltēni izplatīts variants ar patskani *ç* pirmajā zilbē. Vārds *peñtuōgs* ‘Rührei oder Pfannkuchen aus Eiern’ ME III 200 minēts no Raunas. „Ērgemes izloksnes vārdnīcā“ *peñtuōgs* ‘olu kultenis’ dots ar norādi, ka ir novecojis (ĒIV III 17). 20. gadsimta 70. gados *peñtuōgs* konstatēts, piemēram, Bilskā, Blomē, Brenguļos, Dzērbenē, Launkalnē, Vaidavā, Veselavā.

Ziemeļrietumvidzemē reģistrēti arī varianti ar nebalsīgo troksneni *k* celma beigās: *peñtuoks* ‘eine Speise aus Eiern’ Cirgaļos (ME III 200), Cirgaļos un

Smiltēnē (FBR IV 53), Kūdumā (FBR XI 38), Straupes apkārtnē (Lielstraupē, Mazstraupē, Kūdumā, Rozulā, Stalbē FBR XV 148). No minētajiem „Filologu biedrības rakstiem“ nosaukums *peņtuōks* pārņemts EH II 223. 20. gadsimta 60. gados nosaukums *peņtūōks* ‘olu kultenis’ reģistrēts Vijciemā (Apv.).

Atsevišķās izloksnēs fiksēti varianti ar citu divskani vai patskani vārda otrajā daļā: *peņtāgs* Jaunpiebalgā (Apv.), *peņtaūks* un *peņtūgs* Cirgaļos (Apv.), *peņtūks* Evielē (Apv.), *peņtaks* Inčukalnā.

Ziemeļrietumvidzemē plaši sastopams nosaukums *peņkuots*. (Sk. 3. att.) ME III 200 vārds *peņkuōts*² minēts no Mazsalacas. Olu kultēņa nosaukums *peņkuōts* reģistrēts Ērgemē ar norādi, ka ir novecojis (ĒIV III 170), *peņkuots* Vainižos (*sit: uōls kuōpa uņ taīsij peņkot. peņkoc iř ař ga:ļ kuōpa* VIV II 138). Vārds *peņkuots* zināms arī Burtniekos (*peņkuōtu sāuca. uōlas saklapēja, tūkus us paņnu, piēnu pielēja* Apv.), Idū, Kārķos (*pa peņkuōtu jau sāuc tūo [olu] kuļtenī. daš lēi piēnu, daš kādu lasi ūdeni*), Mazsalacā, Rencēnos (*peņkuōc – saklapēja uōlas, piēnu pielēi, pieliek sāli ūn us paņnu*) un Valmierā (Apv.), arī Alojā, Dikļos, Kocēnos, Ķieģeļos, Muļānos, Vaidavā u. c.

Nosaukums *peņkuots* pamanīts Evielē pierakstītā pasakā: „Sieva pieliek vīram pillu kulīti vistu pautu un liek tos viņam nest uz pilsētu pārdot.. [ceļš] pavisam glums. Uzreiz viņam izslīd kāja .. Kā ta! Kulītē tīrais penkots.“ (Etn. IV 170)

Vārdkopnosaukums *uōlu peņkuots* konstatēts Strenčos (LU).

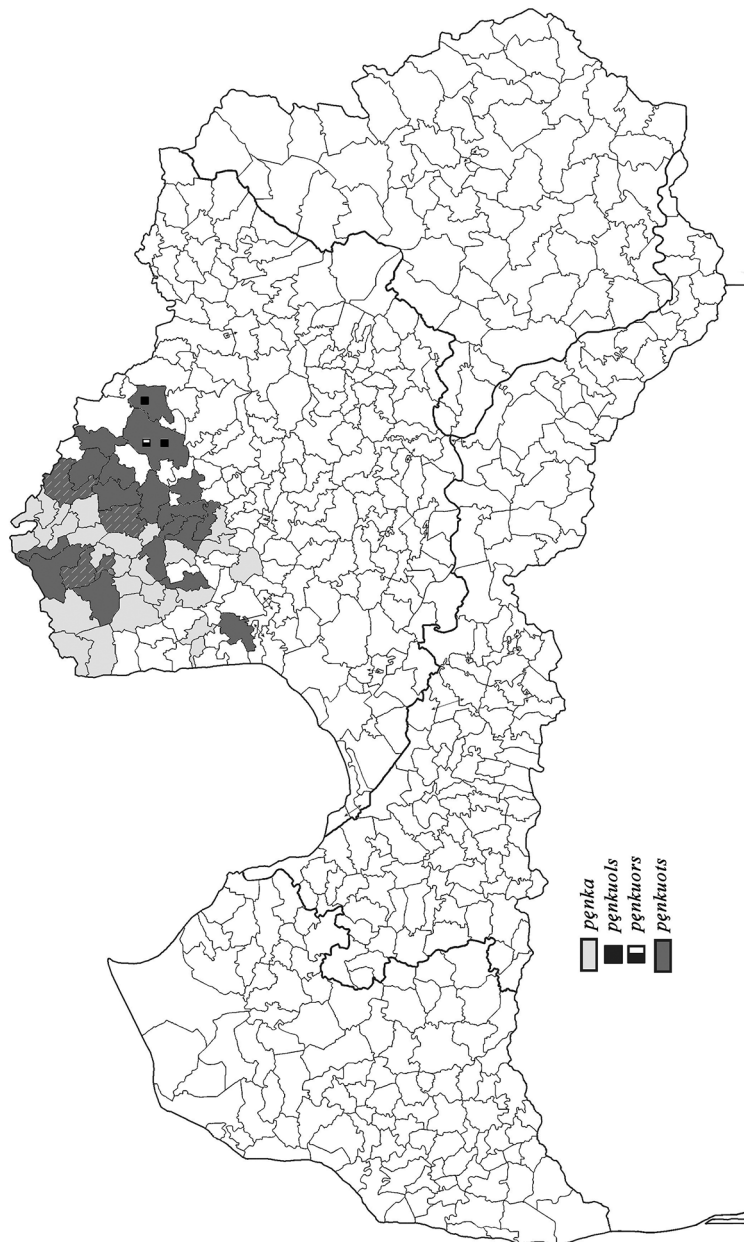
Variants *peņkuōls* līdzās sinonīmam *peņkuōrs* (bez nozīmes skaidrojuma) fiksēts Trikātā (FBR IV 53; abi varianti pārņemti arī EH II 223). Variants *peņkuōls* konstatēts arī Vijciemā (*peņkuōls – saklapēja uōlas a piēnu, sacēpa ař gaļinas kripatīnām. ūn ta ēdām pie māizes bruōkastīs* Apv.).

Vārds *peņkuots*, pēc J. Endzelīna domām, laikam ar metatēzi radies no *peņtuoks* (ME III 200), kas savukārt varbūt disimilācijas rezultātā no *peņkuoks* (ME III 200). Ar disimilāciju no *peņkuoks* varētu būt veidojies arī *peņkuols*.

Latviešu *peņkuoks* resp. *pankuoks* ir aizgūts no viduslejasvācu *pannekoke* (ME III 78).

Par tālākiem pārveidojumiem ar patskaņu kvalitātes maiņu resp. metatēzi, šķiet, uzlūkojami vārdi *peņtauks*, *peņtuks*, *peņtūgs*.

Vedas domāt, ka variantu ar *peņ-* izplatību Ziemeļrietumvidzemē (atšķirībā no vārdu ar *pan-* izplatības Austrumvidzemē, Augšzemē, Rietumlatgalē) varēja ietekmēt arī sinonīms *peņka*, kas plaši sastopams Ziemeļrietumvidzemē. Nosaukums *peņka* reģistrēts, piemēram, Ainažos un Burtniekos (*peņku taīsija, tāpat ēda pie māizes klā. večuōs laikuōs sacija – peņka, tagad saka uōlu kuļtenis. tas bruōkast ēdiēnc bija* Apv.), Braslavā, Dauguļos, Ipiķos, Jaunburtniekos, Katvaros, Ūņos, Lenčos, Lielstraupē, Lodē, Ozolos, Pālē, Pociemā, Puikulē, Rozēnos, Salacā, Ternejā, Umurgā, Vilzēnos, (bez int.) Naukšēnos un Jeros (LU).

3. attēls. Nosaukumu ar *penk-* izplatība

ME III 200 vārdam *peņka* minētas četras nozīmes, to vidū arī 'eine Speise aus Eiern' no Rūjienas un tas tiek salīdzināts ar *pencis*. Pēc latviešu izlokšņu vākumiem 20. gadsimta 70. gados, vārds *pencis* Ziemeļvidzemē ir izplatīts kartupeļu biežputras nosaukums (sk. Bušmane 2013: 73).

J. Endzelīns, atsaucoties uz A. Valdes vārdnīcu, vārdu *pencis* nedroši uzskata par sensēļu vārdu, kas saistāms ar senindiešu *paņka-h* 'Schlamm', vai arī tas saistāms ar verbu *pīt* (ME III 199). Tomēr, šķiet, ka nav apšaubāma vārda *peņka* saistība ar iepriekšminētajiem olu ēdiena nosaukumiem *peņkuots*, *peņkuols*, *peņkuors*. Tas rosina hipotētiski pieļaut, ka arī vārds *peņka* 'olu kultenis' cilmes aspektā ir iekļaujams aplūkotajā nosaukumu grupā, resp., saistāms arī ar ģermānismu *peņkuoks*. Etimoloģijas precizēšanai būtu nepieciešams plašāk apzināt vārdu *pencis*, *peņka* un atvasināto formu semantiku, izplatību.

3.4. uolinieks un varianti

Vārdi ar sakni *uol-* olu ēdiena apzīmēšanai sastopami Latgalē, Augšzemes austrumdaļā un dažviet Austrumvidzemē. (Sk. 4. att.) Piebilstams, ka 20. gadsimta otrajā pusē pierakstītajos izlokšņu materiālos tie retāk saistīti ar tradicionālo pieguļnieku ēdienu.

Nosaukums *uolinieks* atrodams folkloras materiālos, piemēram, no Dviete (FS 1800, 3333), Kalupes (FS 1800, 662). ME IV 417 vārds *uolinieks*² 'das Rührei' dots no Bebrenes (Kaldabruņas). Nosaukums *uolinieks* minēts „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ (LKV 15, 29779), arī Leonarda Latkovska krājumā no Kapiņiem (*uļinīks* 'saceptas olas ar gaļu' Latkovskis 1937: 7). 20. gadsimta otrajā pusē tas konstatēts galvenokārt areāla dienvidos, piemēram, Kalupē (KIV II 526), Ezerniekos (*sasyt uļys², iļk² cēplī² – uļinīks² cīmeņim²* LU), 'olu kultenis' Gārsenē, 'omlete' Liksnā un 'olu kultenis' Skaistā (Apv.), Asūnē un Līvānos (*klāpeju uļys² dēl² uļinīka²* LU), Aglonā, Asarē, Bebrene, Dagdā, Izvaltā, Krāslavā, Kurcūmā, Lašos, Mērdzenē, Nīcgalē, Pilskalnē, Rubenē.

Retāk lietots variants *uolenieks*². Tas reģistrēts Aulejā, Ezerniekos (*muna mama nāsā uļēniku², navydūs ka guoja²*), Gārsenē un Skaistā (Apv.).

Variants *uolnieks*² 'olu kultenis' fiksēts Skaistā (Apv.).

Ar izskaņu *-āknis* darinātais atvasinājums *uolāknis*² konstatēts pārsvarā Latgales vidus daļā. No Kapiņiem *uolāknis*² (*uļuoknīis*) 'saceptas olas ar gaļu' ietverts L. Latkovska krājumā (Latkovskis 1937: 7) un pārņemts EH II 743. EH II 743 nosaukums *uolāknis* '=*uolakne*² (das Rührei)' minēts arī no Viļānos un Sakstagalā pierakstītām tautasdziesmām.

20. gadsimta otrajā pusē nosaukums *uolāknis*² 'olu kultenis' reģistrēts Dricēnos (*uļuoknām² sasyt uļys², dalēi² krējuma² vōi² pīna², tī mūtlu² dabēr², samāisa² i cap*), Nautrēnos, Ozolainē, Rēznā un Varakļānos (Apv.), Bērzglē, Gaigalavā, Makašēnos, Maltā, Zvirgzdenē. Lubānā nosaukums *uolāknis*² fiksēts blakus sinonīmam *pāntāgs*² (Apv.).

Variants ar īsu piedēkļa patskani *uolaknis* 'Rührei' minēts Ulmaņa vārdnīcā ar norādi, ka sastopams Latgalē (Ulmann 1872: 179). ME IV 416 *ùolaknis*² 'das Rührei' dots no Varakļāniem, EH II 743 (bez intonācijas) no Zvirgzdenē pierakstītas tautasdziesmas. Līdzās *ē*-celma formai *uolakne* *ūjo*-celms *uolaknis* ietverts Pētera Šmita piemiņai veltītajā tautasdziesmu krājumā P. Šmita piezīmēs, resp., vārdu skaidrojumos (Tdz. 216), minēts „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ (LKV 15, 29734). Pēc Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas arhīva materiāliem, tas reģistrēts Ludzas apriņķī (VME 2599).

20. gadsimta otrajā pusē *ùolaknis*² 'olu kultenis' konstatēts arī Barkavā (*ùlŷs² sakūl² ār² pīnu², sūoli², ùlaknī² cap ār² švīkstu vāi² tākūim²* LPA), Bērzipilī un Tilžā (Apv.).

ē-celma forma *ùolakne*² fiksēta Zvirgzdenē (ME IV 416) un *uolakne* (no tautasdziesmas) Baltinavā (EH II 743).

Variants *uolākne* dots ME IV 416 no rakstu avota bez norādes uz izplatību.

Minētie nosaukumi *uolaknis* (*ùlaknis*), *uolakne* (*ùlokne*), *uolinieks* (*ùlinīks*), arī *uolāknis* (ģen. *ùluokņa*), *uoluoknis* (*ùlōknis*) ar skaidrojumu 'ēdiens no piena, olām, cūkgaļas un bidelētiem miltiem' ietverti „Latgales etnogrāfisko terminu vārdnīcā“ (Strods 1991: 56, 51). Piebilstams, ka J. Endzelīns atzīst, ka vārdi *uolaknis*, *uolākne* (*яичница*' no *uōla*) ir neskaidri darināti (Lgr. 354).

Atvasinājums ar izskaņu *-eknis* – *uoleknis* – pamanīts etnogrāfu vākumos Ludzas apkārtnē – Ciblā (E 28, 4576) un Nautrēnos (E 28, 4476).

Nosaukums **uolukne* vai **uoluknis* (ak. *uŭukni*) ME IV 418 pārņemts no rakstu avota. 20. gadsimta otrajā pusē variants *uolukne* reģistrēts Baltinavā (*ūlas pīnā ijauce. krystabuōs cepliē bļūdā* [cepa]. *ùluknī aptyka ài² škeivi. pūšim² capures aplosa. tūlaik² ŷuospierk² nu vacēs, kas bārnu² sañiētē* Apv.), *uolukne* Ciblā un *ùoluokne*² Nirzā (Apv.), *uoluokne* (*olokne*) arī Daugavpilī (LTT III 1425).

Dažviet fiksēti varianti ar *-ksn-* piedēkli: *ùoluksnis*² 'das Rührei' Galguskā un Mālpurē (ME IV 418), Viksnā, *ùoluksnis*² Rugājos (*bŕeiņus² išcepa i ùlŷsni²* [raudzībās ejot] Apv.), *ùoluksnis*² un *ùolaksnis*² Balvos, *ùoluksne*² 'das Rührei' Liepnā (EH II 743), Baltinavā, *ùoluōksnis*² un *ùoluōksne*² 'olu kultenis' Šķilbēnos (Apv.; sk. arī Reidzāne 1969: 113), *uoluoksnis* Balvu rajonā Čāgas ciemā (E 27, 2), *ùolaksnis*² Virānē. Variants *uoleksnes* '= *uolaknis* (das Rührei)' minēts ME IV 417 bez norādes uz izplatību.

Ar izskaņu *-ātnis* darinātais nosaukums *ùolātnis*² 'olu kultenis' reģistrēts Maltā (Apv.), Lubānā, Meirānos, Ružinā, Silajāņos, Viļānos, variants *uolatnis* Maltā (Apv.) un no olām, miltiem un gaļas savārita ēdiena apzīmēšanai Pilskalnē (Apv.).

No produkta nosaukuma sufiksāli darināti olu ēdiena apzīmējumi sastopami arī citās valodās: sal. lietuviešu *kiaušiniēnē* 'keptuvėje iškeptų kiaušinių valgis' (DLKŽ 2000: 302), *kiaušynė* // *kiaušienė* // *kiaušiniēnė* (LKŽ V 712) (< *kiaušinis* 'ola'), *pautiēnē* (Llv 1995: 360) (< *paūtas* 'ola'), krievu *яичница* (Даль IV 676) (< *яйцо*), baltkrievu *яэчня* (БРС 1962: 1045) (< *яйцо*).

4. Nobeigums

Olas apzīmēšanai 20. gadsimta otrajā pusē ir nostiprinājies *ā*-celma vārds *uola*, varianti *uole*, *uols* konstatēti vēl vietām Ziemeļaustrumvidzemē un Ziemeļlatgalē. Senākajās vārdnīcās reģistrētais nosaukums *pauts* 20. gadsimta 60.–80. gados bieži minēts ar norādi, ka tas sastopams vecākās paaudzes valodā, dzirdēts senāk vai arī vārdu lieto pejoratīvi.

No ceptas olas apzīmējumiem izplatītākie ir *vēršace* (*vēršacs*), lejzemnieku izloksnēs arī *buļļace* (*buļļacs*).

Bez literārajā valodā un kulinārijas literatūrā sastopamā nosaukuma *uolu kultenis* izloksnēs fiksēti arī nosaukumi *klapētas uolas*, *karsēknis*, vietām Rietumvidzemē un Zemgalē *rīreja*, Ziemeļvidzemē arī vārdkopnosaukums *uolu mērc(īte)*, *uolu putriņa*, Ziemeļrietumvidzemē *uolu zuoste*.

Vidzemes ziemeļaustrumos, Augšzemē un Latgales ziemeļrietumos ir pazīstams olu ēdiens, kas sākotnēji ir bijis saistīts ar dažādiem rituāliem un kura izplatītākie nosaukumi ir *pantāgs*, *pantags*, *peņtuogs*.

Ēdiena nosaukumi ar sakni *uol-* sastopami Latgalē, Augšzemes austrumdaļā un dažviet Austrumvidzemē.

Aplūkotie olas un olu ēdienu nosaukumi, ietverot arī bagātu kultūrvēsturisku informāciju, liecina, ka izlokšņu dotumi nereti papildina folkloras un etnogrāfijas materiālus par tautas tradīcijām. Tie balsta dažas šo nozaru pētnieku atziņas, piemēram, par to, ka viziskoptākās pirmās pieguļas ieražas bijušas Vidzemē.

Avoti un literatūra

- Apv. = LU Latviešu valodas institūta izlokšņu leksikas kartotēka.
- Balode, Sarmīte. 2008. *Kalnienas grāmata*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Biezais, Haralds. 1994. *Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā*. Rīga.
- Braže, Gustavs. 1875. *Allererste Anleitung zum Gebrauch der lettischen Sprache für Deutsche*. Libau: Verlag von G. L. Zimmermann.
- Brigadere, Anna. 1973. *Triloģija. Grāmata jauniem un veciem*. Otrais izdevums. Rīga: Liesma.
- Bušmane, Brigita. 1986. Nevārītu maizes ēdienu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Dialektālās leksikas jautājumi*. 2. Rīga: Zinātne, 22–56.
- Bušmane, Brigita. 2007. *Piena vārdi. Piena produktu nosaukumi latviešu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Bušmane, Brigita. 2013. Kartupeļu biezputras nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Baltu filoloģija*. XXII (1), 67–92.
- Ceļi
DLKŽ 2000. *Ceļi. Rakstu krājums*. 1.–9. laid. Rīga: 1931–1939.
- Dabartinēs lietuvīų kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Dumpe, Linda. 2009. *Latviešu tautas ēdieni*. [Rīga:] Zinātne.
- E = LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfijas nodaļas arhīva materiāli; pirmais skaitlis pēc burta apzīmē ekspedīcijas numuru, nākošie – dokumenta numuru.

- EH = Endzelīns, Jānis; Edite Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. 1.–2. sēj. Rīga: 1934–1946.
- ĒIV = Kagaine, Elga; Silvija Raģe. 1977–1983. *Ergemes izloksnes vārdnīca*. 1.–3. sēj. Rīga: Zinātne.
- Etn. = *Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem*. I–IV. Laikraksta „Dienas Lapa” pielikums. 1891–1894.
- FBR = *Filologu biedrības raksti*. I–XX. Rīga, 1921–1940.
- FS = LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves materiāli.
- Jaunsudrabiņš, Jānis. 1983. *Kopotī raksti*. 11. sēj. Rīga: Liesma.
- KIV = Reķēna, Antoņina. 1998. *Kalupes izloksnes vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Kursīte, Janīna. 1999. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*. Rīga: Zinātne.
- Kursīte, Janīna. 2012. *Virtuves vārdene*. Rīga: SIA „Rundas”.
- Langijs, Johans. 1685. *Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar isu latviešu gramatiku*. Pēc manuskripta fotokopijas izdevis E. Blese. Rīga: Latvijas Universitāte, 1936.
- Latkovskis, Leonards. 1937. *Daži latgališu ēdieni*. Rīga: Ramaves apgāds. Atsevišķs iespiedums no rakstu krājuma „Ceļi” VIII.
- Latv. etn. = *Latviešu etnogrāfija*. Rīga: Zinātne, 1969.
- LEV = Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: Avots.
- LEW = Fraenkel, Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955–1965.
- Lgr. = Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LVI.
- Līdeks, Osvalds. 1940. *Latviešu svētki*. Latviešu folkloras krātuves izdevums. Rīga.
- LKV = *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 1.–21. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1927–1940.
- LKŽ V = *Lietuvių kalbos žodynas*. V. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- Llv = Balkevičs, Jons, Laimute Balode, Apoloniya Bojāte, Valters Subatnieks. *Lietuvišu–latviešu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1995.
- LLVV = *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne, 1972–1996.
- LPA = Liepājas Universitātes (bij. Liepājas Pedagoģijas akadēmijas) studentu diplomdarbu materiāli.
- LPE = *Latvijas padomju enciklopēdija*. 10j. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987.
- LR = *Latvju raksti*. I. Rīga, 1924.
- LTT = *Latviešu tautas ticējumi*. Sakrājis un sakārtojis P. Šmits. 1.–4. sēj. Rīga, 1940–1941.
- LU = Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes studentu kursadarbu un diplomdarbu materiāli.

- LVDA = *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne, 1999.
- LVDA_m. = Latviešu valodas dialektu atlanta kartotēkas materiāli.
- Lvv = *Latvijas vietvārdu vārdnīca. Paaglis–Piķu-*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003.
- Mancelis, Georgs. 1638. *Lettus / Das ist Wortbuch / Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache ..* Rīga.
- Markus, Dace; Jēkabs Raipulis. 2010. *Radošie malēnieši un viņu valoda*. Rīga: apgāds „Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis“.
- ME = Milenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.–4. sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- Olupe, Edīte. 1992. *Latviešu gadskārtu ieražas*. Rīga: Avots.
- Raģe, Silvija. 2003. Baltijas somu valodu aizguvumi latviešu valodā, ko pirmais etimoloģizējis J. Endzelīns. *Silvija Raģe. Darbu izlase*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 271–336.
- Reidzāne, Beatrise. 1969. Lietvārdu celmi Šķilbēnu izloksnē salīdzinājumā ar citām latviešu izloksnēm. *Latviešu valodas salīdzināmā analīze*. Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Zinātniskie raksti. 118. sēj. Rīga, 88–128.
- RIV = Markus-Narvīla, Liene. *Rucavas izloksnes vārdnīca: leksikogrāfiskais un leksiskais aspekts*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības nozares latviešu diahroniskās valodniecības apakšnozarē. Liepāja, 2011.
- RLB Rk = *Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas* (sākot ar 21. krājumu: Zinātņu komitejas) *Rakstu krājums*. 1.–23. krāj. [Jelgava, Rīga]. 1876–1940.
- Sehwers, Johann. 1918. *Die deutschen Lehnwörter im Lettischen*. Zürich: Buchdruckerei Berichthaus.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1789. *Lettisches Lexicon In zween Theilen abgefasset, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet*. Mitau.
- Strautiņa, Marta. 2007. *Mārcienas izloksne*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Strods, Heinrihs. 1991. *Latgales etnogrāfisko terminu skaidrojums*. Rīga.
- Tdz. = *Tautas dziesmas*. Papildinājums Kr. Barona „Latvju Dainām“. Prof. P. Šmita redakcijā. IV, 1939.
- Ulmann, Carl Christian. 1872. *Lettisches Wörterbuch. Erster Theil. Lettisch-deutsches Wörterbuch*. Rīga.
- VIV = Ādamsons, Eduards, Elga Kagaine. 2000. *Vainižu izloksnes vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- VME = Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas arhīva materiāli.
- Zemzare, Daina. 1940. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAPP Praktisko zinātņu argādniecība.
- БРС = *Белорусско-русский словарь*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1962.
- Даль = *Толковый словарь живого великорусского языка*. Т. I–IV. Москва: Русский язык, 1989–1991.

Brigita Bušmane
 Latvijas Universitātes
 Latviešu valodas institūts
 Akadēmijas laukums 1, LV-1050 Rīga, Latvija
 brigita.busmane@inbox.lv

SUMMARY

Names of the Egg and Egg Dishes in Regional Subdialects of Latvian

Brigita BUŠMANE

Eggs and egg dishes are characteristic in Latvian traditions where ancient popular spring solstice customs have become intertwined with Christian traditions and for whom resemblances may be found in cultures of other peoples. Eggs and egg dishes are closely linked to early spring and summer festivals and rites, such as Easter, the first pasture day, etc. Eggs as carriers of life, promoters of fertility, symbols of the universe and the sun have played an important role at family celebrations as well.

The word *uola* meaning 'coated ovule' has taken root in Standard Latvian only in the 20th century. By then also the word *pauts* was in parallel use; in the 1960ies–1980ies it has been attested in Low Latvian subdialects with the reference 'present in the speech of the oldest generation' or 'heard in former times'.

Names of traditional egg dishes are widespread mainly in Eastern Latvia, where more information about their preparation and use has been preserved.

To designate a fried egg, alongside with the name *vēršacs* appearing in culinary literature, in subdialects there appears from the semantic view-point the similarly formed name *bullacs* or *bullace*, less frequently *zirgace*.

In Eastern Latvia – Eastern Vidzeme, Augšzeme and Western Latgale – is spread the noun *pantāgs* (or variant names, e.g. *pantags*, *pantuogs*, *pantāks*, *pantaks*) denoting a dish prepared of eggs, milk and flour and made richer by pieces of roasted meat and fat or smoked meat which has had a ritual sense, whereas in Northwestern Vidzeme, mainly to denote scrambled eggs, are present related names with *peņ-* (*peņtuogs*, *peņtuoks*, *peņkuots* etc. Are encountered).

The aforementioned nouns are of Germanic origin: Latv. *peņkuots* probably < *peņtuoks* < *peņkuoks* < *pankuoks* < MLG *pannekōke*.

The name of scrambled eggs or fried eggs, *uolāknis* and its variants (*uolaknis*, *uolakne*, *uolātnis*, *uoluksnis*, *uoliniēks* etc.), formed on the base of inherited vocabulary is encountered in Latgale and Eastern Augšzeme. They reveal the variety of names with regard to word-formation.

Latvian subdialectal data enrich folk-lore and ethnographic materials dealing with popular traditions as well as support several conclusions made by researchers of these branches which, for example, state that the most perfect customs of the first night-watch have been attested in Vidzeme. Thus, the names of egg and egg dishes attested in Latvian subdialects with rich information viewed both linguistically and cultural-historically.

LATVIEŠU VALODA 18. GADSIMTA ĒRĢEMES EVAŅĢĒLISKI LUTERISKĀS DRAUDZES METRIKU GRĀMATĀS

Ilga JANSONE
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts

1. Ievads

Vissenākās Metriku grāmatas (16.–18. gs.) ir nozīmīgs kultūrvēsturiskās un valodnieciskās informācijas avots. Tās sniedz ziņas ne tikai par izvēlētajiem antroponīmiem un toponīmiem, bet arī par reālo valodas lietojumu, resp., rakstību.

Vecākās Ērģemes evaņģēliski luteriskās draudzes Metriku grāmatas ir saglabājušās no 18. gs., bet baznīcas vēsture ir daudz senāka.

Ērģemes draudze un baznīca minēta jau vismaz 1568. gadā. Tad baznīcas ēka bijusi no koka un saukta par Svētās Annas baznīcu. Ēka nodedzināta 17. gadsimta 60. gados. 1698. gadā būvmeistars Heinrihs Vēde kopā ar palīgu Kristianu Videkenu uzcēlis pagaidu baznīcu. To pēc četriem gadiem atkal nodedzinājis krievu karaspēks.

1726. gadā Vidzemes ģenerālsuperintendents nolēmis, ka jāceļ jauna baznīca. 1732. gadā tā atjaunota nodedzinātās vietā. 18. gs. 60.–70. gados šī koka baznīca nojaukta.

Pēc ģenerālgubernatora Georga Brauna (*George Browne*) pavēles pirmais pamatakmens jaunai baznīcai likts 1781. gada 17. jūnijā. Mūra baznīcu ar 450 sēdvietām iesvētījis prāvests Frobrigs fon der Rops 1783. gada 20. augustā. 1920. gadā baznīca kārtējo reizi nodegusi, izdevies glābt tikai kroņlukturi un altārgleznu. Par draudzes līdzekļiem pēc arhitekta Paula Kundziņa projekta baznīca atjaunota laikā no 1921. līdz 1924. gadam. 1928. gadā baznīcā iebūvētas ērģeles.

Pēdējais dievkalpojums Ērģemes baznīcā notika 1944. gada 17. septembrī. Pēc divām dienām to sagrāva Sarkanās armijas aviācija, bombardējot Ērģemi. Baznīca bija mūra garenbūve ar taisnstūra altārdaļu un izvirzītu torni ar barokālu smaili. Ēkai bija uzlikts šķindeļu jumts. Altāra retablā bija Frankfurtes gleznotāja Oto Donnera fon Rihtera gleznotā E. F. K. Gebharda darba „Kristus apskaidrošana” kopija. Dievnamā atradās ērģeļmeistara Herberta Kolbes būvētās ērģeles. (Mašņovskis 2005: 380) Ērģemes draudze atsāk darbu 1995. gadā, bet baznīca joprojām nav atjaunota.

Šis vēsturiskais fons ar ilgstošu baznīcas ēkas neesamību nevarēja neietekmēt arī visu draudzes dokumentu apriti.

Kā norāda Valdemārs Klētnieks (1905–1968), luterticīgajiem prasību par civilstāvokļa aktu reģistrāciju baznīcu grāmatās ieviesa zviedru valdība 17. gs. beigās. „Vidzemē baznīcu grāmatu rakstīšanu obligatoriski prasija 1686. g. Kārļa XI apstiprinātais baznīcas likums. Šī likuma ieviešana Vidzemē notika ar landtāga lēmumu Tērbatā 1690. g., bet tikai 1694. g. nodibinājās likumā paredzētās iestādes, un 1695. g. vēl iznāca karaļa pavēle par visu līdzšinējo noteikumu atcelšanu.“ (Klētnieks 1939). Atbilstoši Baznīcas likumam, arī Ērgemes draudzē civilstāvokļa aktu reģistrācija bija jāsāk daudz agrāk. Iespējams, 17. gs. otrajā pusē, kad nebija atjaunota nodegusi baznīca, nedarbojās arī draudzē. Daļēji šo versiju apstiprina arī Karla Eduarda Napjerska sniegtā informācija, ka pēc Jakoba Karlstata (*Jacob Carlstadt*, 1671–1688) un Johana Gites (*Johann Gütthe*, 1688) Ērgemes draudzē nav bijis mācītāja desmit gadus, kad šeit sācis kalpot Burhards Vincelijs (*M. Burchard Vincelius*, 1698–1704, 1718–1729). Bet arī viņa darbībā ir gandrīz piecpadsmit gadu pārtraukums, ko tikai īslaicīgi aizstāj Pauls Mejs (*Paul Mey*, 1713–1718). (Napjersky 1843: 77)

Uz 18. gadsimtu attiecināmas četras Metriku grāmatas, kas aptver šādu laika posmu: 1718.–1741. gads (LVVA 235. f., 3. apr., 75. l., 187 lp. – turpmāk I), 1741.–1768. gads (LVVA 235. f., 3. apr., 75.a l., 278 lp. – turpmāk II), 1768.–1781. gads (LVVA 235. f., 3. apr., 75.b l., 171 lp. – turpmāk III) un 1781.–1816. gads (LVVA 235. f., 3. apr., 76. l., 442 lp. – turpmāk IV).

Pirmo saglabājušos baznīcas grāmatu ir sācis rakstīt B. Vincelijs (1672, Rīgā – 1729, Ērgemē), otrreiz atgriezoties Ērgemē pēc Tērbatā un Maskavā pavadītajiem gadiem. Turpmākais ieguldījums 18. gs. baznīcas grāmatu tapšanā saistāms ar Frīdriha Bernharda Blaufūsa (*Friedrich Bernhard Blaufuss*, 1730–1739), Johana Frīdriha Šefena (*Johann Friedrich Schäven*, 1739–1759), Kristiana Heinriha Kibera (*Christian Heinrich Kyber*, 1761–1766), Johana Ludviga Bergera (*Johann Ludwig Börger*, 1766–1780) un Paula Emīla Sokolovska (*Paul Emil Sokolowsky*, 1781–1828) vārdu.

Visās minētajās Metriku grāmatās ir iekļauta informācija par vācu un latviešu draudzē dzimušajiem, mirušajiem, laulātajiem, kā arī dievgaldniekiem. Atsevišķos gadījumos rodama arī pastarpināta informācija par draudzes mācītājiem, vizitācijām, izmaiņām muižu dzīvē u. tml.

Rakstā aplūkoti visi 18. gs. Ērgemes baznīcas Metriku grāmatās iekļautie latviešu valodā rakstītie sugasvārdi, neveicot to statistisko analīzi.

2. Rakstība

18. gs. Metriku grāmatas rakstītas vācu valodā, taču atsevišķi vārdi un frāzes sastopami arī latīņu un latviešu valodā. Lai gan informācija kārtota secīgi kopīgās Metriku grāmatās, vērojamas atšķirības starp ierakstiem vācu un latviešu draudzē. Vācu draudzes ierakstos tikai atsevišķi mājvārdi sastopami

latviešu valodai pietuvinātā rakstībā, taču latviešu draudzes Metriku grāmatās ierakstu latviešu valodā ir vairāk – vietvārdi, personvārdi, atsevišķi apelatīvi un frāzes.

Protams, Ērgemes Metriku grāmatās sastopamā rakstība latviešu valodā atbilst tām veclatviešu rakstības tradīcijām, kas vērojamas gan Bībeles 1. un 2. izdevumā, gan arī publicētajās 18. gs. gramatikās. Atšķirībā no drukātā teksta, kas līdz pat 20. gs. 30. gadiem lielākoties iespiests gotiskajā šriftā, rokrakstā izmantots latīniskais šrifts. Šai sadaļā sniegts ieskats tikai grafētiskā, neskarot pareizrakstības jautājumus. Pareizrakstības jautājumi 17.–19. gs. rokrakstu tekstos ir īpaša pētījuma uzdevums.

Grafētikas tradīciju atspoguļošanai izmantoti ne tikai atsevišķie latviešu valodā rakstītie sugasvārdi, bet arī tie īpašvārdu komponenti, kam atbilst apelatīvā leksika.

Isie patskaņi *a, e, i, u* saknes un piedēkļu zilbēs parasti norādīti atbilstoši izrunai, piem., *karra*, *kalna*, *zeplis*, *mescha*, *zinne*, *dille*, *pusf*. Patskaņi *o* sugasvārdos nav izdevies konstatēt. Atsevišķos gadījumos, kad konstatēts neatbilstoša patskaņa lietojums, tas varētu būt saistīts vai nu ar ierakstu veicēju sliktu latviešu valodas prasmī, vai arī ar eksistējušām paralēlformām, piem., *wallaneeze* 'vaļiniece'. Latviski rakstītajos vārdos patskaņi ar vācu valodai raksturīgo umlautu (*ä, ë, ö, ü*) nav konstatēti.

Patskaņu garums atspoguļots neregulāri. Garie patskaņi *ā, ē, ī, ū* rakstīti gan ar sekojošu *h*, gan arī bez, piem., *mahte*, *brahlis*, *dehls*, *tehws*, *egliht*, *lihbejch*, *muhrneeks*, *maja* 'māsa', *wezzmat*, *kallejs*, *audfjeklis*, *bafnizas*, *murneeks*. Reizēm priekšvārdu rakstībā vērojama vāciskā tradīcija, piem., priekšvārds *Līže* rakstīts ar *ie* – *Liejche*. Atsevišķos gadījumos galazilbēs patskaņu garums rādīts ar jumtiņu, piem., *ohtrās*.

Lielākā daļa divskaņu atspoguļoti atbilstoši izrunai, piem., *saime*, *paugur*, *meita*, *pojch*, *mujscha*. Nekonsekvence vērojama divskaņu *ie* un *o* rakstībā. Divskanis *ie* sastopams gan ar normatīvo *ee*, gan ar patskaņi *e*, piem., *semneeks*, *segwa*, *saimingeze*, *krogeneks* 'krodzinieks'. Arī divskanis *o* rakstīts gan ar sekojošu *h*, gan arī bez tā, piem., *ballod*, *ballohd*, *kroga*, *krohga*, *ohfol*, *ofol*. Vārdos *krogs* un *krodzinieks* reizēm sastopama patskaņu kopa *oa*, piem., *kroags*, *kroadfineeks*.

Lielākā daļa līdzskaņu, ņemot vērā tā laika normu, pēc kuras tie tiek dubultoti starp īsiem patskaņiem, tiek rakstīti atbilstoši mūsdienu tradīcijai, piem., *behrnu*, *dehls*, *ganna*, *jauna*, *kalna*, *lohpu*, *mahte*, *nemirrufche*, *pirneeks*, *rihku*. Jāpiebilst, ka *j* konsekventi rakstīts tikai vārda sākumā, citās pozīcijās tas bieži ir izlaists vai aizstāts ar *i*, piem., *rijas* un *rias*, *lejas* un *leias*.

Atsevišķiem līdzskaņiem izmantotas no mūsdienu rakstības atšķirīgas grafēmas, piem., *c* vietā *z* vai *tz*: *zuhku*, *wetz*, *wezz*, *wez*, *v* vietā *w*: *wihrs*, *wehrfchu* (tikai dažos gadījumos pamanīts rakstījums ar *v*, ko var uzlūkot par

nejaušu kļūdu); līdzskanis *t* vienā un tai pašā vārdā rakstīts gan ar tradicio-nālo grafēmu *t*, gan arī ar burtkopu *th*, piem., *tehws*, *thews*, *mahte*, *math* (ja izmantota burtkopa *th*, tad parasti blakus esoša patskaņa pagarinājums nav rādīts). Līdzskaņu *s* un *z* rakstībā, ņemot vērā arī lielo un mazo burtu rakstības atšķirības, vērojams visvairāk grafēmu variantu, piem., *s* var rakstīt ar *f*, *f*, *s*, *S*, *S*: *fargs*, *Starraft*, *Starrast*, *Saime*, *Saime*, *z* ar *f* un *S*: *bafnütz*, *Semneeks*, *Sihle* 'zīle', *Snots* 'znots'. Līdzskanis *h* sastopams tikai kā patskaņu pagarinājuma atspoguļotājs un burtkopā *th*, līdzskanis *f* nav sastopams.

Līdzskaņu atveidē ar diakritiskām zīmēm izdalāmi divi varianti. Mīksti-nāto līdzskaņu *g*, *k*, *l*, *ŋ*, *r* atveidē sastopami trīs varianti: mīkstinājums vispār nav rādīts, mīkstinājums rādīts vienam no diviem blakus esošiem burtiem, mīkstinājums rādīts abiem burtiem, piem., *keķes* 'virtuves', *Willums*, *Willums*, *Willums*, *winna*, *wiņna*, *wiņna*, *zinne*, *zinne*, *ziņne*, *karra*, *karra*. Līdzskaņi *č*, *š*, *ž* atveidoti ar burtkopām, piem., *kufcher*, *poifch*, *puifch*, *bihfchu* 'bišu', *muiŋchas*, *muiŋcha*.

Sastopama arī burtkopa *dz*, kas parasti atveidota ar *df* vai *ds*, piem., *peedfihwotajs*, *krodfineza*, *krodsineeks*. Jāpiebilst, ka atsevišķos gadījumos tieši vārdos *krodzinieks* un *krodziniece* nav ievērota *g* : *dz* mija, piem., *krogenek*, *krognek*.

18. gs. Metriku grāmatās lietotā grafētika ļauj atpazīt latviski rakstītos vārdus. Grafētikas un arī ortogrāfijas nekonsekvences ir saistītas ar tekstu pierakstītājiem, to latviešu valodas prasmi un rakstības prasmi. Ierakstus lielākoties ir veikuši mācītāji, taču reizēm ir bijuši arī citi pierakstītāji.

3. Sugasvārdi

18. gs. Ērģemes evaņģēliski luteriskās latviešu draudzes Metriku grāma-tās iekļauti arī atsevišķi sugasvārdi un frāzes latviešu valodā. Pirmie latviešu valodā rakstītie sugasvārdi fiksēti 1722. gada oktobrī un novembrī laulāto (iespējams – saderināto vai uzsaukto) sarakstā, tie ir *Dehls*, *Attraitne*, *Krodfnek*, *Meita* I, 32. Latviešu valodā rakstīto vārdu iekļāvums parasti nav viendabīgs ne hronoloģiski, ne sistēmiski. Visbagātāko materiālu sniedz II un III grāmata, kas aptver laika posmu no 1741. līdz 1781. gadam. Gandrīz nemaz latvisko leksēmu nav jaundzimušo sarakstos, maz arī mirušo sarakstos. Visbagātīgāko materiālu sniedz dievgaldnieku saraksti.

Visos sarakstos latvisko apelatīvu atpazīšanu traucē to identiskums ar mājvārdiem. Īpaši tas attiecas uz apelatīviem, kas apzīmē nodarbošanos. Pie-mēram, vairākās Ērģemes draudzes muižās ir mājvārds *Stārast*(s), Brentu mui-žā – *Karavīr*(s), Kārķos – *Melder*(s), *Vēver*(s), Ērģemē – *Muižniek*(s), *Vīndedz*(e), kurus Metriku grāmatu tekstos (īpaši – dievgaldnieku sarakstos) ir gandrīz neiespējami atšķirt no analogiem nodarbošanos nosaukumiem.

Visus reģistrētos latviešu valodā rakstītos vārdus var iedalīt vairākās tematiskās grupās: radniecības apzīmējumi, nodarbošanās un sociālā statusa apzīmējumi, ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi, citi vārdi.

3.1. Radniecības apzīmējumi

3.1.1. Asinsradniecības apzīmējumi

Radniecības apzīmējumiem vienmēr ir bijusi ievērojama loma cilvēku saziņā; tie norāda gan uz asinsradniecību, gan arī uz radniecību, kas izveidojusies laulību rezultātā. 18. gs. latviešu zemnieku dzīves uztverē nozīmīgākā persona bija **tēvs** – saimnieks, dzimtas uzturētājs. Tomēr Metriku grāmatās apelatīvs *tēvs* sastopams reti, atsevišķi gadījumi ir konstatēti tikai mirušo reģistros un dievgaldnieku sarakstos 18. gs. otrajā pusē, piem., *tehws* III, 63, *Thews* [Sandris] III, 107. Jaundzimušo reģistros vienmēr lietots vāciskais saīsinājums V[ater]. No visai nelielā reģistrējumu skaita vairumā gadījumu ir sastopami vārdu savienojumi, kuru atkarīgajā komponentā ir ietverta norāde uz radniecības pakāpi. Visbiežāk tā ir norāde uz saikni ar saimnieku vai saimnieci, piem., *Saimneeka tehws* II, 207, 209, *Ska* (arī *Ska:*) *tehws* III, 63, *Saimn. tehws* III, 162, *Sa: Tehws* III, 62, *S. thews* III, 63. Diemžēl atsevišķos gadījumos lietotie saīsinājumi neļauj pilnībā noteikt radniecības pakāpi. Ja saīsinājumu *Ska* var uzlūkot par ģenitīva formu no vīriešu dzimtes lietvārda *saimnieks* (resp., *saimnieka*), tad saīsinājumi *Saimn.*, *Sa:* un *S.* šādu informāciju nesniedz. Atsevišķos gadījumos ir arī cita radniecības norāde, piem., [*Starasta*] *Seewas thews* III, 64, *Wihra Tehws* III, 74, *Kalpa Tehws* III, 64.

Arī apelatīvs **māte** sastopams ļoti reti, atsevišķi gadījumi tāpat ir konstatēti mirušo reģistros un dievgaldnieku sarakstos, piem., *mahte* III, 163, *Math* III, 63. Reizēm arī leksēma *māte* ir vārdu savienojuma neatkarīgais komponents, kur atkarīgais komponents norāda uz radniecību, resp., saikni ar saimnieku, piem., *Saimneeka Mahte* II, 170, *Saimn. mahte* III, 162, *Ska Math* III, 64.

Vispārināto nosaukumu *vecāki* nav izdevies konstatēt.

18. gs. 60. gados vērojami atsevišķi vispārinātā nosaukuma **bērns** lietojumi, ko izdevies konstatēt tikai mirušo sarakstā, piem., *behrns* III, 163, *2 Behrni* III, 163, *diwi behr* III, 162, *kalpones Leenas behr* III, 161, *kalpa Behrns* III, 161 (nav norādīts vārds). Parasti vispārinātais nosaukums *bērns* vai *bērni* lietots tad, kad ir nepieciešama norāde uz vairākiem vienlaikus mirušiem bērniem, vai arī tad, kad dažādu iemeslu dēļ (informācijas sniedzējs nezina bērna vārdu, bērns vēl nav kristīts) netiek nosaukts bērna vārds.

Tomēr minētos gadījumus var uzskatīt par izņēmumu, parasti ir sastopama norāde uz bērna dzimumu, kas izteikta ar leksēmām *dēls* un *meita*.

Leksēma **dēls** laikam ir viena no visbiežāk lietotajām, jo tā parasti parādās visos sarakstos (retāk – jaundzimušo sarakstā) un viennozīmīgi ir lietota tikai kā radniecības apzīmējums, kas, atkarā no saraksta veida, norāda vai nu uz

vīriešu dzimuma bērna vai pieauguša vīrieša asinsradniecību, piem., *Dehls I*, 165, *Dehls II*, 225, 226, *Dels II*, 225, *Dehls III*, 63, 160, *Ska Dehls III*, 64, *ohtr Dehls III*, 64. Parasti vārda *dēls* rakstījums ir korekts un atbilstošs veclatviešu rakstu tradīcijai, apzīmējot *e* garumu ar sekojošu *h* skaņu. Tikai vienā gadījumā izdevās konstatēt rakstījumu bez *h* iesprauduma, taču to var uzlūkot par pārrakstīšanos, jo pat tai pašā lapā visi citi rakstījumi bija pareizi. Visbiežāk leksēma *dēls* ir iekļauta tradicionālajā formulā vārds+tēvvārds+dēls, piem., *Jahns Jurre Dehls*, *Hindrik Willum Dehls*, *Mikelis Jahn Dehls II*, 226, reizēm norādīta saikne ar abiem vecākiem, piem., *Andres ū Maja. Jahnis Dehls ū Maija III*, 64. Sastopams arī leksēmas *dēls* lietojums aiz mātes vārda, piem., *Mangelis Sihles* [mājvārds] *Mareth Dehls I*, 163, *Thoms Wewer* [mājvārds] *Babba Dehls I*, 165, *Jurris Grete Dehls II*, 229. Atsevišķos gadījumos sastopama arī norāde uz sociālo statusu, piem., *Jahns Ska Dehls*, *Ska. Dehls Petris*, *Sk: Dehls Matthies*, *Petris Pirtneeka Dehls III*, 64. Tikai vienā gadījumā izdevies fiksēt norādi uz bērnu, resp., dēlu skaitu un/vai secību, piem., *Willums ohtr Dehls III*, 64.

Arī leksēma *meita* tiek lietota ļoti bieži, taču tās lietojums nav viennozīmīgs – to labi raksturo daži piemēri, kuros parādās šis leksēmas atšķirīgais lietojums: *Muifes Meite Edde Jahn Meite*, *Kroga Meite Gerte Jurris Meite II*, 226. Lai arī daudzos gadījumos ir samērā grūti nošķirt nozīmi, ir skaidrs, ka šis vārds tiek lietots ne tikai nodarbošanās, bet arī radniecības apzīmēšanai, piemēram, *Ewa Jahn Meite I*, 165, *Anna Jahn Meite*, *Anna Kaspar Meite II*, 226, *S Dehls Sandris. Meit Edde III*, 63.

Reizēm Metriku grāmatās atspoguļoti arī vienu vecāku bērni attiecībā pret citiem viņu bērniem, resp., radniecības jēdzieni *brālis* un *māsa*. Leksēma *brālis* (parasti ar nom. sg. galotni *-is*, bet reizēm arī ar galotni *-s*) parasti tiek rakstīta kopā ar otru vīrieša priekšvārdu, piem., *Rubbults Jurre Brahlis I*, 162, *Guft Jehkaba Brahlis I*, 163, *Jurris Indrika Brahlis*, *Jahns Matthiesa Brahlis*, *Barck Andresa Brahlis I*, 165; *Willum Pehtera Brahlis*, *Jurris Jehkobs Brahlis II*, 229, *Jurris Anfa Brahlis II*, 230, *Kaspar Willuma Brahlis*, *Jahns Jurre Brahlis*, *Jahns Indrika Brahlis*, *Indriks Pehtere Brahlis*, *Jehkobs Mangele Brahlis II*, 231, taču atsevišķos gadījumos tā tiek lietota aiz sociālā statusa apzīmējuma *saimnieks*, piem., *Ska: Brahlis Reinhold III*, 64, *Ska Brahls Indriks III*, 64. Atsevišķos gadījumos pieraksts ir samērā neskaidrs un precīzu radniecību nevar noteikt, piem., *Ballodin* [mājvārds] *Andrees et Edde. Brahlis Petris et Gertrud II*, 218. Minētajā piemērā *Petris* var būt brālis gan iepriekšminētā pāra vīram, gan sievai.

Leksēma *māsa* lietota retāk, to izdevies pamanīt tikai otrajā baznīcas grāmatā, kur tā fiksēta atšķirīgā rakstījumā (ar īso vai garo saknes patskani un nom. sg. galotni *-a* vai *-e*). Arī māsas vārds parasti sastopams kopā ar vīriešu priekšvārdu, piem., *Lehne Jehkoba Mahfa II*, 232, *Ilfe Jurre Mahfe II*, 231, *Edde Antona Mahfe II*, 233, *Trine Tonnie Mahfe*, *Edde Mangele Mahfe II*, 235, *Lehne Rubbis Mafa II*, 232. Vienā gadījumā pievienots gan brāļa vārds, gan tā

nodarbošanās, piem., *Gerte Skiltera Thoma Mahfe* II, 230. Reizēm minēts tikai māšas vai brāļa sociālais statuss – *saimnieks, saimniece*, piem., *Skerfte Seimneeze Maša* II, 231, *Lehne Saimneeka Maša* II, 230.

Atsevišķos gadījumos sastopams arī **vecāsmātes** nosaukums, piem., *Wezzmat* II, 219, *Wezza Math* III, 62, *wezz Math* III, 91, *wez math* III, 92. Par to, ka minētie apzīmējumi attiecināmi uz dzimtas vecāko sievieti, liecina citas vārdkopas ar leksēmu *vecs*, piem., *wezz atr.* 'veca atraitne' III, 92, *wezza Trihne* III, 94, *wez Sew Trihne* III, 61, *Marri wez Seewa* III, 62.

Vienā gadījumā izdevies konstatēt arī **vectēva** nosaukumu – *wez Thews Matfchis* III, 78.

Tikai vienā gadījumā sastopama arī norāde uz mazmeitu, kas izteikta ar vārdu savienojumu **meitas meita** – *meitas meit:* III, 163.

Tāpat vienu reizi lietots vārdu savienojums **tēva brālis** – *Tehwa Brah-lis* II, 236.

3.1.2. Radniecības apzīmējumi, kas saistīti ar laulību

Ērģemes draudzes Metriku grāmatās plaši pārstāvēta arī tā radniecības apakšgrupa, kas saistīta ar laulību.

Patriarhālās ģimenes attiecības un to atspoguļojumu Metriku grāmatās var uzlūkot par vienu no iemesliem, kādēļ nav sastopama leksēma *vīrs*. Uz to, ka šāda leksēma ir bijusi pazīstama un tikusi lietota, norāda vārdu savienojums **vīra tēvs** – *Wihra Tehws* III, 74, taču apzīmējumu *vīrs* nevienā no Ērģemes draudzes Metriku grāmatām nav izdevies atrast.

Ļoti plaši kā radniecības apzīmējums lietota leksēma **sieva**. Visbiežāk minētais apelatīvs rakstīts tieši aiz priekšvārda, piem., *Marri Seewa, Marette Seewa* II, 165, *Gerthe Seewa* II, 166, *Gertrude Seewa, Anne Seewa* II, 167, *Edde Seewa, Trine Seewa* II, 168, *Babbe Seewa* II, 170, *Liefche Seewa* II, 171, *Ilfe Seewa* II, 172, *Maije Seewa* II, 174, *Katfche Seewa* II, 176. Reizēm sastopama tieša norāde uz konkrēto vīrieti, resp., vīru, kas izteikta ar personas vietniekvārda ģenitīvu *viņa* (*Seewa winņa* II, 176, *winņa Seewa* II, 163, *wiņņa Seewa* II, 163), vīra priekšvārdu (*Marette Tohma Seewa* II, 178), vīra nodarbošanās vai sociālo statusu (*Kalpa Seewa atr.* III, 94). Šķiet, ka reizēm apelatīvs *sieva* apzīmēts tikai ar pirmo burtu S. Turklāt leksēma *sieva* līdzīgi kā mūsdienu latviešu valodā attiecināta uz jebkuru pieaugušu sievieti, piem., *Kathrine ift blind Seewa* II, 194, *Marri wezz Seewa* III, 62.

Atsevišķos gadījumos norādīta arī tālāka radniecības pakāpe, piem., minēts gan sievasmāšas apzīmējums **svaine** (*Maia Willuma Swaine* II, 232), gan meitas vīra apzīmējums **znots** (*Erdmans Grohmula Snots* II, 231).

Nelabvēlīgā 18. gs. demogrāfiskā situācija, kas saistīta gan ar bērnu augsto mirstību, kad no 1000 dzimušajiem līdz 5 gadu vecumam nomira 423, gan ar vīriešu un sieviešu mūža ilgumu, kas Vidzemē sasniedza tikai 42,3 un

38,1 gadu (Zariņa 2013: 146, 151), radusi atspoguļojumu arī Ērgemes draudzes Metriku grāmatās. Vienas no visbiežāk sastopamajām leksēmām ir **atraitne** un **atraitnis**, piem., *atraitn:* I, 97, *Atraitne* I, 98, *Atraitne* II, 163, 164, 165, 169, 202, 225, III, 78; *Atraitnis* II, 168, 169, 201, 239. Jāpiebilst, ka kopš 1768. gada pārsvārā lietots tikai saīsinājums *atr.*, ar ko apzīmēta gan sieviešu, gan vīriešu dzimtes forma, piem., *Leene atr.*, *Mareth atr.*, *Gerd atr.*, *Jurre atr.*, *Indriks atr.* III, 61, *Anne atr.*, *Babbe atr.*, *Jahnis atr.* III, 62.

Agri zaudējot sievu, vīrs bieži dibina jaunu ģimeni, kas rūpējas arī par iepriekšējās laulības (arī iepriekšējo laulību) bērniem, tādēļ leksikā sastopams arī vārds **pamāte**, piem., *Pamathe Maret* II, 219, *Pamath Kattrin* III, 63. Arī jēdzieni **padēls** un **pameite** nav sveši. Parasti šīs leksēmas seko aiz bērna un vīrieša (patēva) priekšvārda, piem., *Dawids Dawida Padehls* I, 163, *Dawids Dawida Padehls* II, 232, *Erdmans Jahna Padehls* II, 233, *Andres Jahna Padehls* II, 234; *Katfche Durika Pameite*, *Edde Jehkoba Pameite* II, 230, *Gerdrud Gufta Pameite* II, 233, *Gerte Willuma Pameite* II, 234. Nav izdevies atrast nevienu piemēru, kad leksēmas *padēls* un *pameite* sekotu aiz bērna un sievietes (pamātes) priekšvārda.

3.1.3. Citi radniecības apzīmējumi

Mirstot vienam vai abiem vecākiem vai nespējot uzturēt visus bērnus, tie nereti tiek nodoti aprūpēšanai citai turīgākai ģimenei. Samērā bieži audzināšanā tiek pieņemti tuvo radnieku bērni. Kā norāda vēsturniece Dzidra Liepiņa (1983: 46), šos pieņemtos bērnus dēvēja par audzēkņiem. Ērgemes draudzes Metriku grāmatās tie dēvēti par **audzēkļiem**, piem., *Audfeklis* II, 227, 231, 232, *Timbur* [mājvārds] *Ermanna audfeklis Dahwids* III, 163, *Goara* [mājvārds] *Pehteņa audfeklis meit: Mahreet* III, 164. Šāds lietojums ir zināms vismaz kopš 17. gs. pirmās puses, kad leksēma *audzēklis* iekļauta Georga Manceļa vārdnīcā „Lettus“ – *aufferzogner Audfeklis / audfehknis* (Lettus 1638: 219). No G. Manceļa tā pārņemta arī Kārļa Milenbaha un Jāņa Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā“ (*audzēklis* [Manc. Lettus], *der Zögling, das Pflegekind* ME I, 215).

Ērgemes draudzes Metriku grāmatās ir sastopams arī neprecētas sievietes nosaukums **pussieva**, piem., *Pusf=Seewa* II, 165, 170, 171, *Pusf=Seewe* II, 174, 175, 182, 187, *Liefche wezz pusf Seewa* III, 64, *Pusfeewa Babbe* III, 98, *Pufsew Edde* III, 105. Latviešu konversācijas vārdnīcā jēdziens *pussieva* skaidrots šādi: „neprecējusies sieviete, kam ir bērns“ (LKV XVII, 34559). Līdzīgs skaidrojums ir arī Kārļa Milenbaha un Jāņa Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā“: *pussieva, ein Mädchen, das ein Kind hat* ME III, 861. Arī vāciski rakstītajā tekstā Metriku grāmatās sastopams analogs apzīmējums *halbweib*.

Dažās Metriku grāmatās minēts arī neprecētas sievietes apzīmējums **vecmeita**, piem., *Liefche wetz: Meit:* III, 61, *Leene wez: Meit:* III, 63. Arī vācu valodā lietots iespējams kalks *Alt Mädchen* tradicionālā *alte Jungfrau* vietā.

3.1.4. *Cilvēku kopuma apzīmējumi*

Ļaužu kopuma apzīmēšanai lietots nosaukums **saimē**, piem., *Turnus Saimē* III, 62, *Muifchas Saimē* III, 63, *Brente Saimē* III, 64, *Muifchas Saimē no Wezzkar*: III, 68. Arturs Ozols (1961: 60) norāda: „Radi kā sociāls veidojums aptver vairākas, parasti savrup dzīvojošas *saimēs*, kas latviešu folklorā ir daudznozīmīgs vārds. [...] Senākā šā vārda nozīme ir „lielģimene“.“ Savukārt Jānis Zutis (1948: 17) uzsver: „Par *saimi* jeb lielģimeni sauca radniekus, apvienotus kopīgā *saimniecībā*. Pie tādas *saimes* jeb lielģimenes piederēja kopā ar vecākiem dēli un meitas. Pēcncēji pat otrā un trešā paaudzē palika dzīvot tēva sētā un *saimniekoja kopīgi*.“ Ērģemes draudzes Metriku grāmatās ar leksēmu *saimē* noteikti neapzīmē radus, tā lietota tikai muižas cilvēku kopuma apzīmēšanai. Iespējams, ar *saimi*, kā norāda A. Ozols (1961: 61), apzīmēti kalpi (puiši, meitas, gani) pretstatā *saimniekam* un *saimniecei*. Tomēr ticamāk šķiet, ka *saimes* vārds attiecināts uz visiem konkrētā muižā dzīvojošajiem, kas piedalās dievgaldā, jo visi minētie vārda *saimē* lietojumi ir attiecināmi uz dievgaldnieku sarakstiem.

Minēts arī apzīmējums **muižas ļaudis** (*Jaunas Karkels Muischās Laudis* II, 207, *Vezzas Karkels Muischa Ļaudis* II, 209, *Muifchas laudis* III, 67), ko būtu iespējams uzlūkot par sinonīmu jēdzienam *muižas saimē*.

3.2. Nodarbošanās un sociālā statusa apzīmējumi

3.2.1. *Sociālā statusa apzīmējumi*

Lielākā latviešu valodā rakstīto sugasvārdu grupa Ērģemes draudzes Metriku grāmatās ir nodarbošanās un sociālā statusa apzīmējumi.

18. gs. Vidzemē joprojām pastāvēja trīs dzimtļaužu sociālās grupas – *saimnieki*, *kalpi* un *iebūvieši* jeb *piemītņi* –, kas bija radušās 16. gs. (Liepiņa 1983: 88) Šo triju grupu pārstāvji pieminēti arī Metriku grāmatās. Pie pirmās grupas pieder māju *saimnieki* vai *saimnieces*, kuriem dzimtkungs atvēlējis apsaimniekot sētu. Viņi organizēja *saimniecības* darbus, izrikoja *ļaudis*, kārtoja saistības ar dzimtkungu un muižu. (Liepiņa 1983: 89–90) Pēc nozīmes un formas nepārprotams ir *saimnieku* nosaukums, kur izmantota tikai viena leksēma vīriešu un sieviešu dzimtē. Leksēma **saimnieks** pilnā formā sastopama samērā reti, piem., *Dawids Saimneeks*, *Abrams Saimneeks*, *Jehkabs Saimneeks*, *Andreas Saimneeks* II, 163, *Antons Saimneeks*, *Willums Saimneeks* II, 230, *Anfīs Atrait Saimneeks* II, 231, *Jahns Pats Saimneeks* II, 233. Atsevišķos gadījumos sastopams variants ar *i* iespraudumu, piem., *Ohfel* [mājavārds] *Andres Jaimineeks*, *Saimineeks Spreslau* [mājavārds] *Jahn* II, 241. Ļoti bieži vērojams, ka nosaukums *saimnieks* tiek reducēts pat tikai uz pirmo burtu S. Reizēm tiek veidots saisinājums no pirmā un beigu burtiem, piem., *Ska*. Dažreiz leksēma *saimnieks* ir lietota arī kā vārdkopas atkarīgais komponents, piem., *Andres Indrika Saimneeka Dehls* II, 231.

Arī leksēma **saimniece** nav minēta bieži, piem., *Saimneeze Marie II*, 27, *Liefche Saimneeze II*, 178, *Efther Saimneeze II*, 184, 196, *Liefche Saimneeze II*, 186, *Gerthe Saimneeze un Atraitne*, *Liefche Saimneeze un Atraitne II*, 198, *Eftere Saimneeze III*, 163, *Gerthe Saimneeze un Atraitne II*, 209. Šķiet, tas tiek darīts tikai gadījumos, kad saimniecību vada tikai sieviete, kas visbiežāk (kā to rāda arī piemēri) notiek vīra nāves gadījumā. Arī leksēma **saimniece** reizēm lietota kā vārdkopas atkarīgais komponents, piem., *Saimneeses meit: Anne III*, 162.

Otra nozīmīgākā dzimtļaužu sociālā grupa bija kalpi. Tā bija visbeztiesīgākā zemnieku daļa. Viņi parasti pildīja muižas klaufas un veica vissmagākos darbus saimniecībā. Kalpi no saimnieka saņēma nelielu atalgojumu, parasti apģērbu un apavus, arī nedaudz naudas. Kalps ar saimnieku ēda pie kopējā galda no dzīvoja kopā ar pārējo saimi dūmu rījā vai dūmistabā. (Liepiņa 1983: 90) Eŗģemes draudzes Metriku grāmatās sugasvārds **kalps** ir viena no visbiežāk sastopamajām leksēmām, piem., *Jurris Abrahamas Kalps*, *Pehteris Erdmanna Kalps*, *Andres Indrika Kalps*, *Indriks Indrika Kalps*, *Pawils Jahna Kalps I*, 162, *Sanders Karla Kalps*, *Jahns Rubbults Kalps*, *Tonnie Sanders Kalps I*, 164, *Peteris Kalps*, *Abrams Kalps*, *Errmanns Kalps II*, 163, *Antons Kalps II*, 166, *Otto Kalps*, *Dawids Kalps*, *Bark Kalps*, *Andreas Kalps II*, 184, *Willums Kalps*, *Pehter Jurre Kalps*, *Anfis Jurre Kalps II*, 232, *Kalps Jahnis III*, 74, *Kalps Petris III*, 108. Kā redzams no minētajiem piemēriem, tiek norādīts vai nu tikai kalpa priekšvārds, vai arī kalpa un saimnieka priekšvārds. Samērā bieži (īpaši trešajā grāmatā) arī leksēma **kalps** tiek reducēta tikai uz pirmo burtu K.

Tikpat bieži sastopama arī sieviešu dzimtes forma **kalpone**, piem., *Anna Gufta Kalpone*, *Mareth Erdmanna Kalpone*, *Anna Jahna Kalpone*, *Gerte Jahna Kalpone I*, 163, *Anna Erdmanna Kalpone*, *Anna Indrikka Kalpone*, *Sappie Pehtera Kalpone I*, 166, *Marie Kalpone*, *Babba Kalpone*, *Edde Kalpone*, *Sappie Kalpone II*, 228, *Babba Pehter Kalpone*, *Marie Jahna Kalpone*, *Lehne Jurre Kalpone*, *Maia Pehtera Kalpone II*, 232, *Kalpone Marri III*, 93, *Kalpone Meit: Anne III*, 94, *Krogas Kalpone Liefche III*, 156. Arī leksēma **kalpone** parasti ir sastopama vai nu kopā ar priekšvārdu, vai arī ar priekšvārdu un saimnieka priekšvārdu; reizēm šī leksēma ir saistīta ar vietvārdu, kas nosauc objektu, kurā persona kalpo.

Trešās sociālās grupas – iebūviešu – statuss un nosaukumi ir samērā neskaidri. Tie ir: „Pagasta un pilsētas novada iedzīvotāju grupa, kas Latvijas vēstures avotos sastopama ar dažādiem nosaukumiem. [...] Nosaukumu dažādība liecina, ka starp iebūviešiem bij ļaudis ar līdzīgu, bet ne vienādu saimniecisku un tiesisku stāvokli. Tie nebij ne saimnieki, ne kalpi, bet dzīvoja „uz savu roku““ (LKV VII, 13613–13616) Dz. Liepiņa (1983: 90–91) norāda: „Iebūviešu stāvoklis 18. gs. pirmajā pusē tik skaidri neiezīmējās. Zināms, ka tie parasti bija ģimenes cilvēki, kas dzīvoja vai nu pirtskambarī, vai kādā nelielā būdiņā uz saimnieka zemes. Reizēm tiem bija sava govjs, zirgs un sīklopi. Iebūvieši nodarbojās galvenokārt ar mājāsaimniecību un strādāja

dažādus algotus gadījuma darbus zemnieku sētās un muižās, par ko saņēma galvenokārt atlīdzību natūrā.“

Ērģemes draudzes Metriku grāmatās nosaukumu *iebūvietis* nav izdevies konstatēt. Iespējams, tā vietā lietots **vaļinieks**, kas arī sastopams tikai trešajā grāmatā (1768–1781), piem., *wallineks Matthies* III, 62, *wallanek Peter* III, 78, *Wallaneeks Bark* III, 78, *Wallaneek Thoms* III, 80, *Wallaneeza Liefche* III, 80, *Wallanek Thoms* III, 86, *Wallaneeks Jahn atr* III, 105, *Wallaneeza Edde* III, 153. Leksēma *vaļinieks* parasti sastopama ar vīriešu vai sieviešu priekšvārdu.

Viens no iebūviešu paveidiem ir pirtnieki, kuru Ērģemes draudzē ir bijis samērā daudz. Pēc „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ iekļautās informācijas, leksēma *pirtnieks* un *vaļinieks* uzlūkojamas par sinonīmiem: „Pirtnieki, vaļinieki, kas senāk dzīvoja saimnieka pirtī. Pirtnieki bij vai nu bezzemnieki, vai arī lietoja nedaudz saimnieka bandas zemes, ko atkalpoja ar savu darbu. Atkarībā no tā bij arī noteikti viņu pienākumi pret baznīcu (siecīņi), muižu (klausas) un valsti.“ (LKV XVI, 32522) Ērģemes draudzes Metriku grāmatās leksēma **pirtnieks** sastopama ļoti bieži, piem., *Pirtneek* [nom. pl.] II, 218, *pirtneeks* II, 218, *Pirtneeks Jurris ū Liefche* III, 60, *Pirtneeks Andrins ū Maret*, *Pirtneeks Thoms ū Mareth*, *Pirtneek Sandris ū Anne*, *wez Pirtn: Indriks ū Ilfe* III, 61, *Pirtneeks Petris ū Anne* III, 64, *Pirtneeks Indriks ū W[eib] Ilfe* III, 66, *Pirtneeks Jurris ū W[eib] Katsche*, *Pirtneeks Jurris ū W[eib] Liefche*, *Pirtneek Indriks* III, 84. Parasti leksēma *pirtnieks* sastopama kopā ar vīriešu un sieviešu priekšvārdu, atsevišķos gadījumos sastopams tikai viens priekšvārds. Reizēm tā lietota kā vārdkopas atkarīgais komponents, piem., *Petris Pirtneeka Dehls* III, 64.

Ērģemes draudzes Metriku grāmatās sastopami vēl daži sociālā statusa apzīmējumi, ko nevar attiecināt ne uz vienu no minētajām grupām. Tādi ir pušelnieki un piedzīvotāji, kas, pēc „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ sniegtā apraksta daļēji būtu jāpieskaita saimniekiem: „Mājas sadalīšanai starp brāļiem vai sveša pušelnieka pieņemšanai bij vajadzīga kunga atļauja. Tādos gadījumos bieži vien atbildību pret muižu uzņēmas viens no pušelniekiem, bet otru juridiski uzskatīja tikai par piedzīvotāju.“ (LKV XVII, 34571–34572) Parasti *pušelnieka* nosaukums nav lietots, izdevies atrast tikai vienu piemēru, kurā parādās vārds **pušinieks**: *ohtr: Pushineeks Wirt Indriks* III, 56. Minētajā 1768. gada dievgaldnieku sarakstā iekļauta saimnieka Viļuma ģimene ar kalpiem un pušelnieka Indriķa ģimene ar kalpiem. Visos citos gadījumos, kad sastopams bieži lietotais nosaukums *piedzīvotājs*, mājas saimnieks dēvēts vai nu par saimnieku, vai – tā vāciskajā ekvivalentā – *Wirt*. Leksēma **piedzīvotājs** sastopama dažādā rakstībā (bieži arī saīsinātos variantos), piem., *Peedfihwotais* II, 166, 170, 177, 186, 197, *Peedfiw. Ermanns ū W. Gerth*, *Peedf Gerth*, *Peedfiwohtaji Jahnis ū W Katsche*, *Peedfihwot Liefche* III, 80, *Peedfiw Anne*, *Peedfiw: Gert*, *Peedfiwhoh. Jurris ū W Anne*, *Peedfihw. Maije* III, 84, *Peedfihw. Liefche ū Katrin*, *Peedfiwohtaja Marri* III, 84, *Indrika. Peedfiwohtais Jahnis*

III, 151, *Jurra Peedf Jurris* III, 159, *Jahņa peedfihw Jahn* III, 163. Lielais sieviešu īpatsvars, kā arī saimnieka un piedzīvotāja priekšvārdu vairākkārtējs sakritums liek apšaubīt leksēmas *piedzīvotājs* lietojumu „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ minētajā nozīmē. Iespējams, par piedzīvotājiem saukti gados veci cilvēki, kas vairs nespēj pildīt kalpu (varbūt arī citus) pienākumus, piem., *Jahņa peedfihw Jahn* III, 163 miris 98 gadu vecumā.

Arī **iegātnis** – „vīrietis, kas nevien „iegājis“ svešās mājās, bet arī iestāties svešā ģimenē, apprecēdams saimnieka atraitni vai meitu. [...] Tikai [...] 1671 izdotās policijas un muižas tiesības nosaka, ka iegātnim, precot saimnieka atraitni, ir tiesība vienīgi uz savu un savas sievas ienestu mantu, kamēr mājās un visa pārējā iedzīve (sēkla, lopi, zirgi, rīki) paliek atraitnes pirmā vīra bērniem un tam dzimtkungam, uz kuŗa zemes šī manta iegūta (§ 8, 13)“ (LKV VII, 13653–13655) – nav pieskaitāms nevienai no minētajām sociālajām grupām. Ērgemes draudzes Metriku grāmatās iegātņa resp. iegātņieka vārds minēts reti, piem., *Jurris Jurre Eगतneeks* I, 162, *Jurris Eगतneeks* II, 231, *Jurris Jurris Eगतneeks* II, 232, *Indriks Eगतneeks* II, 236. Pirmais fiksējums ir no dievgaldnieku saraksta, pārējie – no laulību reģistra.

1768. gada laulību reģistrā minēta vārdkopa **brīvs ciloēks** – *Gust brihw Zilwek* III, 132. Tā kā minētā persona ir atraitnis no Naukšēniem, kas laulājas ar atraitni Annu no Jaunkārķu Salas mājām, sīkāka informācija par brīvcilvēka statusa iegūšanu nav atrodama.

3.2.2. Ar nodarbošanos saistītie nosaukumi

3.2.2.1. Vispārinātie nodarbošanās nosaukumi

Ļoti bieži Ērgemes draudzes Metriku grāmatās minēti vispārinātie ar nodarbošanos saistītie nosaukumi *puisis* un *meita*, kas reizēm vedina domāt, ka tie lietoti kā sinonīmi sociālā statusa apzīmējumiem *kalps* un *kalpone*. Daudz retāk sastopami ar nodarbošanos saistītie vispārinātie nosaukumi *oīrs* un *sieva*.

Kā norādīts „Latvijas padomju enciklopēdijā“, *puisis* ir neprecējies laukstrādnieks Latvijā feodālismā un kapitālismā, tas parasti dzīvoja pie darba devēja, kurš nodrošināja puisi ar uzturu. Puiši parasti darbā gāja katru dienu, bet algu feodālismā saņēma galvenokārt natūrā (LPE VIII, 193). Leksēma **puisis** sastopama tikai otrajā un trešajā Ērgemes draudzes Metriku grāmatā, tā ir viennozīmīga, taču rakstīta atšķirīgos fonētiskos variantos. Mācītāja K. H. Kibera kalpošanas laikā (1761–1766) dievgaldnieku sarakstos konsekventi sastopams variants *poišs*, piem., *Sanders Poiſch*, *Jahnis Poiſch*, *Rubbes Poiſch*, *Carls Poiſch* II, 163, *Martins Poiſch* II, 164, *Errmanns Poiſch*, *Indriks Poiſch* II, 165, *Sanders Poiſch*, *Reinholds Poiſch*, *Pidriks Poiſch* II, 169, *Willūms Poiſch*, *Ans Poiſch* II, 174, *Antons Poiſch*, *Indriks Poiſch*, *Jahnis Poiſch* II, 181, *Jahnis Poiſch* II, 184, *Martins Poiſch*, *Pawels Poiſch*, *Guft Poiſch* II, 197, *Peteris Poiſch*, *Jahnis Poiſch* II, 215. Iespējams, šāda varianta izvēli ir ietekmējusi igauņu valoda (sal.

ig. *pois* Wied. 1893: 843; analogs vārds ir arī lībiešu valodā – sal. līb. *pois* ME III, 403), jo latviešu valodā tas nav fiksēts arī Jākoba Langes vārdnīcā (sal. *puifis* Lange 1773: 242), kas balstīta apkārtējo izlokšņu valodā. Diemžēl nav zināmi fakti par K. H. Kibera saikni ar Igauniju, taču, ņemot vērā, ka, sākot kalpot Ērģemes draudzē, viņš bija tikai 26 vai 27 gadus vecs, iespējams, Ērģeme bija viņa pirmā draudze, kam sekoja Liepupe. Vēlāk kāds no leksēmas *puisis* variantiem savienojumā ar priekšvārdu sastopams ļoti reti, piem., *Jurris Puifch* III, 64, *Puis Petris*, *Puis Willum* III, 95. Tā vietā reizēm pamanīts vāciskais apzīmējums *Junge*.

Sastopama arī vārdkopa ***muižas puisis***, kurā ietverta norāde uz darba attiecībām muižā, piem., *Hindrik Muifes Puife* II, 229, *Sanders Muifes Puife* II, 231, *Barks Muifes Puife* II, 234.

Atšķirībā no leksēmas *puisis*, leksēma *vīrs* netiek lietota izolēti, t. i., tikai kopā ar priekšvārdu. Samērā bieži sastopama vārdkopa ***muižas vīrs***, kas nozīmes ziņā varētu būt analoga vārdkopai *muižas puisis*, bet attiecināta uz gados vecāku vīrieti, piem., *Muifcha Wihrs Dirks* II, 220, *Muifchas Vihrs Reinhold* II, 241, III, 62, 101.

Ļoti bieži Ērģemes draudzes Metriku grāmatās ir sastopama leksēma ***meita***, taču bieži, pat ja šī leksēma ir lietota kopā ar vīrieša un sievietes priekšvārdu, ir grūti saprast šā vārda piederību radniecības vai nodarbošanās nosaukumu grupai. Piemēram, ja ieraksts [Turnas] *Muifes Meite Maia* II, 234 nekādas šaubas nerada, tad blakus esošo ierakstu [Veckārķu] *Purgail* (mājavārds) *Lihfe Rubbulta Meite* II, 234 var uztvert divējādi, pirmkārt, Rubults var būt Līzes tēvs, otrkārt, Rubults var būt Purgaiļu un līdz ar to arī Līzes saimnieks. Iespējams, reizēm konteksts var norādīt uz nozīmi, kas saistīta ar nodarbošanos, piem., ja uzskaitījumā sieviešu priekšvārds ar norādi *meita* rakstīts aiz vīriešu priekšvārda ar norādi *puisis*, piem., *Vilļums Poifch. Liefche Meita* II, 166, *Tohms Poifch. Babbe Meita* II, 168. Bieži sastopama vārdkopa *muižas meita* ar sieviešu priekšvārdu, ko noteikti var attiecināt uz nodarbošanās apzīmējumu grupu, kas norāda uz darba attiecībām muižā, piem., *Muischas Meita Maije*, *Muischas Meita Anne* II, 87, *Muischas Meita Anne*, *Muischas Meita Maije* II, 92, *Muischas Meita Marri* II, 97, *Muifchas Meita Edde* II, 103, *muifchas Meita Mari*, *muifchas meita Anne* II, 241, *Muischa Meita Anne* II, 238, *Muifes Meite Gerdrut* II, 234, *Muifes Meite Anna* II, 232, II, 233, *Muifes Meite Lihfe Kundfinne Meite* II, 234.

Leksēma *sieva* tāpat kā leksēma *vīrs* nav sastopama atsevišķi kā nodarbošanās apzīmējums. Bieži minēts apzīmējums ***muižas sieva***, kas norāda uz darba attiecībām muižā, neminot konkrētos darba pienākumus. Arī šī vārdkopa parasti sastopama kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *Anna Pehtera Seewa* II, 52, *Muischas Seewa Anne*, *Muischas Seewa Maije* II, 92, *Muischas Seewa Maije* II, 98, ar *Muischas Seewas Grethe* [instr. sg.] II, 240.

3.2.2.2. Ar lopkopību saistītie nosaukumi

Visbiežāk vārdkopas ar leksēmām *puisis*, *vīrs*, *meita*, *sieva* norāda uz nodarbošanos, kas saistīta ar lopkopību. Ar apelatīvu *puisis* fiksēta tikai vārdkopa **stalla puisis** (ar variantiem), piem., *Stalles Puifis Rubbults* II, 236, *Dawids Stalli Poifch* II, 207, *Muifchas Stalle Puifch Jecab* III, 136. Acīmredzot stalla puīša uzdevums bija rūpēties par zirgu novietņu uzturēšanu, jo Ērgemes apkārtnē ar vārdu *stallis* tiek apzīmēta zirgu novietne (sal. *stallis* 'der Pferdestall' Lange 1773: 124, *stallis* 'zirgu kūts' ĒIV III, 426). Iespējams, stalla puisis arī aprūpēja zirgus.

Līdzās vārdkopai *stalla puisis* minēta arī vārdkopa **stalla vīrs**, piem., *stalle Wihrs Thoms* II, 219, *Stalle Wihrs Dahw* III, 98, *Stalle Wihrs Dahw* III, 156, *Stalle Wihrs Thoms* III, 72. Atsevišķos gadījumos vārdkopa *stalla puisis* vai *stalla vīrs* tiek reducēta, atmetot neatkarīgo komponentu, piem., *Stalle Jahn* III, 121.

Atsevišķos gadījumos minēta arī vārdkopa **vēršu vīrs**, kas parasti norādīta kopā ar priekšvārdu, piem., *Wehrfchu Wihrs Ermanns* III, 79, *Wehrfchu Wihrs Jurz* III, 80, *Wehrfch Wihrs Ermanns* III, 97.

Visbiežāk sastopama vārdkopa **lopu vīrs**, kam seko priekšvārds, piem., *Lohpu wihra Abrama* [gen. sg.] III, 17, *Lohpu wihrs Dirks* III, 58, *Lohpu Wihrs Jurris* III, 59, *Lohpu Wihrs Andrees* III, 108, *Lohpu Wihrs Gust* III, 35, *Lohpu Wihrs Gust* III, 73, *Lohpu Wihrs Mangals* III, 87, *Lohpu Wihra Willuma* [gen. sg.] III, 35, *Lohpu Wihrs Willums* III, 68, *Lohp Wihrs Abram* III, 86, *Lopu Wihrs Jahn* III, 91, *lohpe Wihrs Petris* II, 218, *Lohpu Wihrs Abrams Atr.* II, 236. Reizēm priekšvārds rakstīts pirms vārdkopas, piem., *Guft Lohpu Wihrs* II, 163, *Anderas Lohpu Wihrs* II, 164, *Tohms Lohpu Wihrs* II, 207, *Willums Lohpu Wihrs* II, 163, *Tohms Lohpu Wihrs* II, 163; šāds rakstījums varētu būt saistīts ar Metriku grāmatu tekstu specifiku, jo svarīgākais ir norādīt personas vārdu, nevis nodarbošanos. Sastopami arī gadījumi, kad konstrukcija *lopu vīrs* + priekšvārds tiek reducēta, saglabājot vārdkopas atkarīgo komponentu un priekšvārdu, piem., *Lohpu Andrees* III, 38, *Lopu Willums* III, 58, *Lohpa Willum* III, 93, *Lohpu Pehter* III, 96, *Lohpu Gust* III, 115, *Lohpu Abrams* III, 121. Protams, pastāv iespēja, ka reducēts ir nevis neatkarīgais komponents *vīrs*, bet gan *puisis*, taču, tā kā vārdkopu *lopu puisis* 18. gs. Ērgemes draudzes Metriku grāmatās nav izdevies konstatēt, ticamāka ir vārdkopas *lopu vīrs* redukcija. Metriku grāmatas nesniedz konkrētu informāciju par lopu veidiem un lopu vīra pienākumiem, taču 18. gs. lopkopības pamatā bija govju aprūpe.

Daudz retāk sastopamas vārdkopas **lopu meita** un **lopu sieva**, piem., *Lohpu Meit Edde* III, 58, *Lohpu Meit Maije* III, 109, *Lohpu Seewa Maije* III, 104. Arī konstrukcija *lopu meita* vai *lopu sieva* + priekšvārds reizēm tiek reducēta, piem., *Lohpu Edde* III, 68.

Vārdkopu *lopu meita* un *lopu sieva* retais lietojums, iespējams, saistīts ar vispārināta lopkopējas apzīmējuma **modere** izplatību. Lai gan „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ norādīts, ka *modere* ir modernieka sieva, bet *modernieks* ir

galvenokārt muižas govju kūts pārzinis un piena pārstrādāšanas darbu vadītājs (LKV XIV, 27574), Ērgemes draudzes Metriku grāmatās nav izdevies atrast nevienu leksēmas *modernieks* lietošanas gadījumu. Arī J. Langes vārdnīcā ir iekļauta tikai sieviešu dzimtes forma – *mohdere* 'Hofmutter' Lange 1773: 193. Savukārt leksēma *modere* (ar *h* kā divskaņa apzīmējumu vai bez tā un ar nom. sg. galotni *-e* vai bez galotnes) ir lietota gan tikai kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *Moder Babbe* II, 218, *Moder Anne* III, 68, *Mohder Marri* III, 58, gan arī vārdkopā *muižas modere* kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *Muischas Mohdere Babbe* II, 87, *Muischas Mohdera Babbe* II, 96, *Muijchas Moder Liefche* II, 107, *Muijes Mohdere Lihje* II, 235, *Muischa Mohdera Anne* II, 238, *Muijchas Moder Mareth atr.* III, 132. Sastopama arī vārdkopa *lopu modere* kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *lohpu Moder Sappi* III, 46, *Lohpu Moder Katfche* III, 47, *Lohpu moder Marri* III, 136.

Acīmredzot arī vārdkopa *ganu meita* varētu būt attiecināta uz govju gani, piem., *Ganna Meit Liefche* III, 87, *ganna meita Anne* III, 154.

Reizēm Metriku grāmatās ir atrodama norāde arī par citiem ar lopkopību saistītiem nodarbju veidiem. Atsevišķos gadījumos ir sastopams no vārdkopas *cūku meita* vai *cūku sieva* + personvārds reducēts apzīmējums ar leksēmu *cūka* un priekšvārdu, piem., *Zuku Liefche* III, 103, *Zuku Liefch* III, 121. Tāpat sastopama arī vārdkopa *cūku modere*, kas lietota kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *Zuku Moder Liefche* III, 114, *Zuku Moder Edde* III, 75.

Pēc izplatības biežuma vairāk par cūkkopējiem ir pieminēti putnkopji. Vārdkopās, kuru atkarīgais komponents ir leksēma *putns*, neatkarīgais komponents ir gan *meita*, *sieva* un *māte*, gan arī *modere*, piem., *Putnu Meita Anne* III, 82, *Putnu Meit Liefche* III, 86, *Putnu Seew Liefche* III, 97, *Putnu Math Anne* III, 93, *Putnu Moder Anne* III, 74. Atsevišķos gadījumos sastopama arī reducētā forma ar leksēmu *putns* un sieviešu priekšvārdu, piem., *Putnu Anne* III, 64, III, 69,

Ērgemes draudzes Metriku grāmatās var gūt ieskatu būtiskākajos lopkopības veidos, taču atsevišķi apzīmējumi nav sastopami aitikopjiem. Iespējams, tie iekļauti vārdkopās ar leksēmu *lops*.

3.2.2.3. Ar dārzkopību saistītie apzīmējumi

Atšķirībā no tradicionālās zemkopības nozares – labības audzēšanas, uz kuru nevar attiecināt nevienu no pamanītajiem nodarbošanās apzīmējumiem, – dārzkopību atspoguļo vairāki nosaukumi. Vārds *dārz(i)nieks* sastopams vairākkārt. Tradicionāli šī leksēma dažādos rakstības variantos minēta kopā ar vīrieša priekšvārdu, piem., *Dahrsneeks Willums* II, 87, *Dahrsneeks Willums* II, 98, *Dahrfineeks Willums* II, 219, *Dahrfineeks Willums* III, 70, *Dahrfineek Willums* III, 91. Reizēm sastopama norāde uz dārznieka darba attiecībām ar muižu, piem., *Muifes Puifis Guft Darfineeks* II, 232, *Muifes Darfineeks Mangelis Atr* II, 236.

Ļoti reti sastopama arī vārdkopa **dārza puisis**, kurā ietverta norāde uz nodarbošanās veidu un/vai vietu, piem., *Mangelis Darfa Puifis* II, 227. Tikpat reti atrodama arī reducētā forma ar leksēmu **dārzs** un vīriešu priekšvārdu, piem., *Dahrfa Willums* III, 108, *Muifis Darfa Jurris* II, 73.

3.2.2.4. Ar biškopību saistītie apzīmējumi

Sākot ar 16. gs., līdzās meža dravām sāka ierīkot arī mājas dravas. Mājas dravās uzstādīja izdobtus bluķa stāvstropus vai gulstropus. 17. gs. bluķa stropi kļuva par izplatītākajiem bišu mājokļiem. (Cimermanis 1969a: 118–119) Bluķa stropu aprūpēšanai bija nepieciešami bitenieki, tomēr tikai vienā gadījumā izdevies fiksēt ar biškopību saistītu apzīmējumu; tā ir vārdkopa **bišu vīrs**, kam seko konkrēta vīrieša priekšvārds – *Bihfchu Wihrs Ermans* III, 98.

3.2.2.5. Ar lauku amatniecību saistītie apzīmējumi

Blakus lauksaimniecībai svarīgs nodarbošanās veids bija amatniecība. Laika gaitā laukos izveidojās trīs ekonomiski un tiesiski atšķirīgas amatnieku grupas: 1) mājamatnieki – zemnieki, kas mājas kārtībā darināja ikdienas dzīvei un darbam nepieciešamos priekšmetus; 2) amatnieki speciālisti, kas radās no spējīgākajiem mājamatniekiem, iemācoties amatu; 3) mājrupnieki, kas ražoja amatniecības izstrādājumus pārdošanai (Alsupe 1969: 105–106). Ērgemes draudzē lielākā daļa amatnieku bija speciālisti, kas bija piesaistīti muižai un pārsvarā nodarbojās ar vienu amatniecības veidu.

Viens no izplatītākajiem amatniecības veidiem bija metālapstrāde; vietēji kalēji parasti nodarbojās gan ar zirgu, ratu un kamanu apkalšanu, gan ar metāla darbarīku izgatavošanu. Ērgemes draudzes Metriku grāmatās leksēma **kalējs** (arī dialektālā forma *kalēš*, sal. ĒIV II, 44) parasti dota kopā ar vīriešu priekšvārdu, piem., *Kallejs Joan* III, 79, *Kallej Juans* III, 86, *Kallejs Indrik* III, 136, *Kallefch Pehter* III, 115. Reizēm norādīta kalēja saikne ar muižu, piem., *Muifch Kallejs Jahn* III, 17. Atbilstoši Metrikas grāmatu sadaļu specifikai reizēm leksēma *kalējs* sastopama arī citā kontekstā, piem., *Kalleija Seewa Leies Kokopren* [mājavārds] *Anne* III, 15. Vārda *kalējs* rakstības varianti vēlreiz apstiprina faktu, ka senajos tekstos problēmu sagādāja burtkopu ar *j* uztvere un atveide. Minētajā gadījumā, pirmkārt, konsekventi lietots līdzskaņa *l* dubultojums, kas, atbilstoši tā laika normām, parasti rakstāms starp diviem īsiem patskaņiem, otrkārt, izskaņā *-ejs* saklausīts gan divskaņa *ei* savienojums ar *j*, gan īsā patskaņa *e* savienojums ar *j*.

Kā norāda Aina Alsupe (1969: 107), viena no attīstītākajām nozarēm bija tekstilizstrādājumu ražošana, jo tekstilizstrādājumu mūžs ir īss un gadā tiek novalkāti vairāki apģērba gabali. Neapšaubāmi, audēji bija sastopami arī Ērgemes draudzes muižās. Metriku grāmatās pārsvarā minēts ģermānisms **vēberis** vai nu savienojumā tikai ar vīrieša priekšvārdu, piem., *Martins Weberis* II, 207,

Tohms Weberis II, 179, vai arī ar vīrieša priekšvārdu un leksēmu *muiža*, piem., *Muischas Weberis Tohms* II, 87, *Muischas Weberis Bark* II, 89, *Brande Muischas Weberis Tohms* II, 93, *Muischa Weberis Martins* II, 238, *Muiķes Weber Pawils* II, 245. Latv. *vēberis* aizgūts no vācu Weber 'audējs', kam pamatā senaugšvācu *webāri*, *weberi* vai vidusaugšvācu *webære*, *weber* (EWdD Q–Z, 1943–1944). Daudz retāk sastopama no viduslejasvācu aizgūtā leksēma *vēveris* (sal. vlv. *wewer* 'Weber' Sehwers 1953: 157, Schiller, Lübben V, 703), kas lietota kopā ar vīriešu priekšvārdu un leksēmu *muiža*, piem., *Muiķas Wehwer Jurris* III, 66. Leksēma *vēveris* iekļauta J. Langes vārdnīcā (sal. *wehweris* 'Weber' Lange 1773: 385), tā Ērgemes izloksnē sastopama arī vēl 20. gs. (sal. *vēveris* 'audējs' EIV III, 707).

Ar aušanu cieši saistīta arī šūšana, tādēļ katrā muižā bija arī pa šuvējam, kuru apzīmēšanai Metriku grāmatās izmantoti no vidusaugšvācu aizgūtie ģermānismi *skrotelis* resp. *skrodelis* un *skroderis* (sal. vav. *schröder* 'Schneider' Sehwers 1953: 107), kas minēti kopā ar vīriešu priekšvārdu, piem., *Skrohtelis Tonnie* II, 206, *Skrohd: Jahn* III, 20, *Skroder Jahn* III, 45, *Skroder Samuels* III, 135, *Tonnie Skroderis* II, 232. Leksēma *skroderis* iekļauta arī J. Langes vārdnīcā (sal. *fkrohderis tas* 'der Schneider' Lange 1773: 304).

No tradicionālajiem lauku amatniekiem minēti arī *mūrnieki*, piem., *murneek Ermanns* III, 86, *murneek Jahn* III, 87, *Murneek Jahna* [gen. sg.] III, 154, *Murneeks Ermans* III, 68. Leksēma *mūrnieks* konsekventi rakstīta ar īso patskani *u* (bez sekojoša *h* kā garuma apzīmējuma), divskanis *ie* atspoguļots atbilstoši tā laika tradīcijai ar *ee*. Bieži vārdam nav pievienota arī galotne.

Reizēm sastopami arī atsevišķi ar kokapstrādi saistīti amatu nosaukumi, piem., leksēma *mucinieks* fiksēta kopā ar vīriešu priekšvārdu – *Muzzineek Gust* III, 86. Tā kā vairākās Ērgemes draudzes muižās (Ērgēmē, Veckārķos) 18. gs. bijis arī mājvārds *Mucinieki*, ir grūti nošķirt nodarbošanās apzīmējumu no mājvārda. Minētā piemēra konteksts ļauj to uzlūkot par nodarbošanās apzīmējumu.

Galdnieks apzīmēts tikai ar vācu valodā sastopamo leksēmu *Tischler* 'galdnieks', kaut gan tuvākais un tālākais konteksts norāda, ka rakstīts latviski, piem., *Sanders Tifchler* II, 207, *Muischas Tifchler Sanders* II, 96. Latviešu valodā zināms aizguvums *dišlers* no baltvācu *Dischler* (Sehwers 1953: 27), taču aizguvumu *tišlers* nav gadījies sastapt.

3.2.2.6. Ar ēdiena gatavošanu un pasniegšanu un atpūtu saistītie apzīmējumi

Ēdienu lauku sētās parasti gatavoja saimnieces, taču reizēm viņām bija nepieciešamas palīdzes. Īpaši daudz darba bija muižu virtuvēs, kur strādāja gan pavāri, gan viņu palīgi un citi virtuves strādnieki. Domājams, ka parasti, arī tajos gadījumos, kad nomenklatūras vārds *muiža* vai *pils* netiek minēts, kāda no pavāru apzīmējošām leksēmām kopā ar personvārdu ir attiecināma

uz muižas vai pils pavāru. Ērgemes draudzes Metriku grāmatās ir izdevies pamanīt pavāra apzīmējuma variantus **kok**, **koks**, **kokkis**, **kokke**, **kohks** vai nu tikai kopā ar vīriešu priekšvārdu, piem., *Kok Indriks* III, 64, *Koks Gromol* III, 86, *Ermes Koks Andriņs* III, 90, *Kohks Jur* III, 109, *Reinholds Kokkis* II, 207, *Koks Gromol* III, 121, vai arī ar norādi uz amata pildīšanas vietu (reizēm sastopams vēl plašāks konteksts, kur minētas arī citas ar muižas pavāru saistītas personas), piem., *Pils Kokke Jahns* II, 40, *Pils Jehkobs Koks* II, 36, *Muischas Kokkis Jahnis* II, 100, *Brande=Muischas Kokkis Seewa Anne* II, 84. Minētās formas neļauj skaidri rekonstruēt šo pavāra nosaukumu, tiešu analogu nav izdevies atrast ne latviešu valodas vēsturiskajās vārdnīcās, ne seno tekstu korpusā. Taču sastopamas arī citas ar virtuvi un ēdiena gatavošanu saistītas leksēmas, kā arī vārdkopas ar neatkarīgo komponentu *vīrs* vai *meita*, piem., *Ķokes Wihrs Juris* III, 98, *Ķoķes M. Gertrud* III, 114, *Kehke Gert* III, 121, *Ķeķes Babbe* III, 64. Leksēma *ķēķis* latviešu valodā ir labi zināma. Arī K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā” (ME II 593) iekļauta vārdkopa *ķēķa meita* ar nozīmi ‘Küchenmädchen’. Arī Ērgemē 20. gs. 2. pusē vēl lietots ģermānisms *ķēķis* ‘virtuve’ un *ķēķene* ‘saimnieces palīdze (muižā); virtuves strādniece’ (EIV II, 159). Turklāt K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcās” papildinājumos iekļauts pavāres nosaukums *ķuoķene* un virtuves apzīmējums *ķuoķis* (sal. *ķuoķene* ‘die Köchin’, II *ķuoķis* ‘die Küche’ EH I, 709), kas pārņemts no Augusta Bilenšteina ierakstiem Karla Kristiana Ulmaņa vārdnīcā no Valkas. Šīs leksēmas atgādina Metriku grāmatās sastapto **ķokes vīrs** un **ķokes m[eita]**, kas varētu norādīt uz plašāku izplatību nekā tikai Ērgemei blakus esošajā Valkā. Varbūt arī jau minētos variantus *kok*, *koks*, *kokkis*, *kokke*, *kohks* var uzlūkot par neveiksmīgiem rakstības variantiem. Vai varbūt tie ir aizgūti no igauņu valodas, kur sastopams virtuves nosaukums *kök* ‘Bauerküche’ Wied. 1893: 356. Ja leksēmas *ķēķis* cilme šaubas nerada – tā aizgūta no lejasvācu *köke* ‘Küche’ (Sehwers 1953: 64), tad par otras (vai pārējo divu) cilmi līdz šim nekādi pieņēmumi nav izteikti. Iespējams, K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā” iekļautais *ķuoķis* ir ģermānismu latv. *ķēķis* un ig. *kook* kompilācija. Mūsdienu igauņu valodā *kook* sastopams ar nozīmi ‘kūka’, bet tā cilme tiek saistīta ar lejasvācu *koke* ‘kūka’ (EES 2012: 175).

Pie virtuves strādniecēm pieskaitāmas arī **riku meitas**, kuru apzīmējums parasti sastopams kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *Rihku Meita Marri* III, 77, *Rihku Meita Gert* III, 98, *Rihku Meita Gert* III, 108, *Rihku Meit Trihne* III, 86. Vārdkopa *riku meita* ar skaidrojumu ‘Küchenmädchen’ iekļauta arī K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā” (ME II, 593), savukārt „Latviešu konversācijas vārdnīcā” dots leksēmas *riks* skaidrojums, tās otro nozīmi uzlūkojot par sinonīmu leksēmai *trauks* (LKV XVIII, 26233).

Metriku grāmatās bieži sastopami arī ar ēdiena pasniegšanu un viesu uzņemšanu saistītie apzīmējumi *krodziniēks* un *krodziniēce*. Leksēmas **krodziniēks**

rakstība mācītājam un tā palīgiem ir sagādājusi grūtības: 1) nav korekti atspoguļota *g* : *dz* mija, piem., *Krogneek Jahns* II, 218, *Krognek: Peter* III, 17, 2) burtkopa *dz* aizstāta ar *c*, piem., *Krohziņeeks Willums* II, 83, *Brandemuischas Krohziņeeks Willums* II, 85, *Krohziņeeks Jahnis* II, 98, *Willums Krohziņeeks, Jahnis Krohziņeeks* II, 172, 3) divskanis *o* atspoguļots ar *oa*, piem., *kroadfiņeeks Jahnis* II, 221, 4) divskanis *o* rakstīts ar *o* bez sekojoša *h*, piem., *Ergem. Krodziņeeks Willums* II, 105, *Krodziņeeks Willums* III, 64. Tomēr neviens no minētajiem rakstības variantiem nerada atpazīšanas problēmas, un parasti leksēma *krodziņieks* tiek lietota kopā ar vīriešu priekšvārdu, bet reizēm – ar priekšvārdu un vietas apzīmējumu, resp., kroga nosaukumu.

Līdzīgi rakstīta arī sieviešu dzimtes forma **krodziņiece** vai **krodziņieca**: 1) nav korekti atspoguļota *g* : *dz* mija, piem., *Krogenize Lehne* II, 64, *Krogeneeze Babba* II, 76, 2) burtkopa *dz* aizstāta ar *c*, piem., *Ergemes Krohziņeeze Marette* II, 97, *Anne Atraitne un Krohziņeeze* II, 209, *Krohziņeeze Edde* II, 87, 3) divskanis *o* rakstīts ar *o* bez sekojoša *h*, piem., *Pilskrodfiņez Maret* III, 13, *Krodfiņeeza Anne* III, 40, *Muifchas Krodfiņeeza Babbe* III, 89, 4) divskanis *ie* atspoguļots tikai ar *i*, piem., *Krogenize Lehne* II, 64. Tāpat kā leksēma *krodziņieks*, arī *krodziņiece* lietota gan kopā ar sieviešu priekšvārdu, gan sieviešu priekšvārdu un kroga nosaukumu.

3.2.2.7. Ar bērnu barošanu, pieskatīšanu un izglītošanu saistītā leksika

Ar bērnu audzināšanu saistītie nosaukumi Metrikas grāmatās ir sastopami ļoti reti. Tikai dažas reizes ir izdevies fiksēt aukles vai zīdītājas apzīmējumu **ambe**, kas minēts kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *Ambe Trine* II, 64, *Ambe Katŕhe* III, 117. Leksēma *ambe* ir iekļauta arī J. Langes vārdnīcā (sal. *ambe* 'die Amme' Lange 1773: 14). Latviešu valodā vārds *ambe* ir aizgūts no vācu *Amme* 'ein fremdes Kind stillende Frau, Nährmutter', kas savukārt radies no vidusaugšvācu vai viduslejasvācu *amme*. (EWdD A–G, 43) Minētajā etimoloģijas vārdnīcā norādīta arī senindiešu leksēma *ambā* ar nozīmi 'māte'. Kā norāda J. Endzelīns, latviešu valodā garos plūdeņus un nāseņus, kas dzirdami aizguvumos, aizstāj *l*, *r*, *m*, *n* savienojums ar kādu citu līdzskani. Piemēru virknē minēts: *aṃma* jeb *ḡṃma* 'Amme' > *aṃba* jeb *ḡṃba* (LGr 1951: 246–247).

Sastopams arī apzīmējums **bērnu meita**, kas dažādās redukcijas pakāpēs minēts kopā ar sieviešu priekšvārdu, piem., *Liefch Behrnu Meita* III, 104, *Behnu M. Liefche* III, 109, *Behnu Anne* III, 121. Vārdkopa *bērnu meita* ar skaidrojumu 'Kinder mädchen' iekļauta arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā“ (ME II, 593).

Reizēm tekstā pamanāms arī skolotāja nosaukums **skolmeisters**, visbiežāk tas lietots saīsinātā formā. Tikai vienā gadījumā, nosaucot skolotāja priekšvārdu un uzvārdu, tas tiešā veidā attiecināts uz skolotāju – *Skolmeift*:

Joan Wisnokowsky III, 16. Citos gadījumos ir minētas personas, kas ir saistītas ar skolotāju, piem., *Skolmeift. Liefche* II, 105, *Skolmeiftra Dehls Indriks* II, 104, *No Skohla Ilfe Skolmeiftera Kalpone* II, 230. Leksēma *skolmeisters* iekļauta arī J. Langes vārdnīcā (sal. *fkohlmeifters tas* 'der Schulmeister' Lange 1773: 303).

3.2.2.8. Ar pagasta pārvaldi un drošību saistītie apzīmējumi

Ērgemes draudzes Metriku grāmatās sastopami arī vairāki ar pagasta pārvaldi un drošību saistītie nosaukumi. Viena no izplatītākajām ir leksēma **stārasts**, kas parasti sastopama kopā ar vīrieša priekšvārdu un reizēm arī amata vietas nosaukumu, piem., *Starast Jurris* II, 107, *Reinholds Starafsts* II, 163, *Stahraft Jurris* III, 48, *Starast Jurris* III, 86, *Reinholds Starraft* II, 219, *Jahnis Starraft* II, 163, *Starrast Kaspara* [gen. sg.] III, 20, *Muifchas Starast Reinholds* II, 107, *Jurris Stahraft* IV, 156. Kā skaidrots „Latviešu konversācijas vārdnīcā”, stārasts ir poļu laikos Vidzemē un Latgalē ieviesies apzīmējums pagasta vecākajam un muižas vagaram (LKV XX, 40479).

Retāk sastopams stārasta palīga **šķiltera** apzīmējums, piem., *Skilteris Karl* II, 219, *Skilter Andreis* III, 72, *Muifchas Skilteris Ermaņš* III, 133. Leksēma *šķilteris*, kas latviešu valodā aizgūta no lejasvācu *schilter* (sal. *šķilteris* 'einer, der die Aufsicht über die Feldarbeiten führt' < lejasvācu *schilter* Sehwers 1953: 132), sastopama kopā ar vīrieša priekšvārdu un vīrieša priekšvārdu un darbības vietas apzīmējumu. Ērgemes draudzes Metriku grāmatās vārds *šķilteris* konsekventi rakstīts ar burtkopu *sk* bez diakritiskajām zīmēm, atsevišķos gadījumos redzams līdzskaņa *s* pārsvītrojums, kas norāda uz skaņu [s] un [z] šķīrumu.

Ērgemes draudzes Metriku grāmatās sastopama arī vārdkopa **meža sargs**, kas lietota mūsdienās tradicionālā saliktheņa *mežsargs* vietā, piem., *Mehfchas Sargs Bark* II, 219, *Mehfch Sargs Adms* III, 59, *Mehfcha Sargs Martins* III, 59, *Mehfcha Sargs Gust* III, 112, *Mefcha Sarga Gusta Weib Gerth* III, 19. Kā izriet no minētajiem piemēriem, parasti vārdkopa dažādos rakstības variantos atiecīnāta uz konkrēto darba veicēju, taču atsevišķos gadījumos tā norāda uz personu, kas saistīta ar mežsargu. Arī J. Langes vārdnīcā sastopama vārdkopa *mefcha fargs* 'ein Heydereuter' (Lange 1773: 193).

Izdevies konstatēt arī vārdkopu **lopu sargs**, piem., *Lohpu farga Metfchin* [gen. sg.] III, 163.

Bieži, runājot par muižas sargāšanu, tiek lietoti ģermānismi **vaktnieks**, piem., *Muifchas Waktneeks Willums* III, 13, *Willums Waktneeks* III, 66, un **vakts**, piem., *Wakts Willums* III, 33, *Waktes Willum* III, 82. Leksēma *vakts* (arī *vakte*) aizgūta no viduslejasvācu *wacht(e)* 'Wacht, Wache, Bewachung' (Sehwers 1953: 150). Gan leksēma *vakts*, gan atvasinājums *vaktnieks* ir plaši lietoti 18. gs. (sal. *wakts ta* 'die Wache', *waktneeks tas* 'Wachtkerl' Lange 1773: 374).

3.2.2.9. Citi ar nodarbošanos saistīti apzīmējumi

18. gs. muižu paplašināšanās un īpašnieku dzīves apstākļu uzlabošanās radīja nepieciešamību paplašināt kalpotāju skaitu un sadalīt funkcijas. Šīs pārmaiņas radušās atspoguļojumu arī Metriku grāmatās. Kā liecina ieraksti, muižās bija savas **istabas meitas**, piem., *Muiķes Meite Lihfe Iftaba Meite* II, 232, *Istabas Meit Edde* III, 86, *Ihftabas Babbe* III, 87, *Istabas Anne* III, 93, *Ihftabas Meita Nore* III, 95.

Muižniecei bija sava **kundzines meita** – *Lihfe Kundfinne Meite* II, 234, kā arī **drēbju meita** – *Muiķes Babba Drehbu Meite* II, 232.

Saimniekus un to viesus apkalpoja **sulainis** (aizguvums no igauņu *sulane* ‘Diener’ ME III, 1119; sal. arī *sulane* ‘Siener, Knecht, Bube (im Kartenspiel)’ Wied. 1893: 1088; *sulainis* < igauņu *sulane* ‘Bedienter, Diener’ Thomsen 1890: 280) – *Muiķas Sullain Reinhold* III, 15, *Sullains Sander* III, 97, bet tuvākos un tālākos braucienos tos veda **kučeris** (sal. vācu *Kutscher*) – *Kutfcher Jahn* III, 86, *Wezz Karkels Muischas Kutfcheris Ans* II, 92, *Kutfcher Ans* II, 219, *Kutfcher Jahn* III, 137, *Jurris Kutfchers* II, 207. Leksēma *kučeris* konsekventi rakstīta ar oriģinālvalodai raksturīgo burtkopu *er*; tā sastopama gan ar galotni *-is*, gan ar galotni *-s*, gan arī bez galotnes.

Muižā bija arī plaši pagrabi, kurus pārzināja **pagraba meita** – *Gerdrut Pagraba Meite* II, 232.

Vienā gadījumā mirušo sarakstā ir minēta leksēma **slaucējs** – *Skurften Slauzeja Jurra W. Liefche* III, 155, taču konteksts skaidri rāda, ka domāts ir *skursteņslaucītājs*. Minēto rakstījumu var uzlūkot par kļūdu, taču tas skaidri rāda, ka līdz ar dūmeņu ierīkošanu rodas arī skursteņslauķa amats.

Ļoti reti sastopama arī leksēma **mērnieks**, piem., *Jannus Merneeks* II, 207.

Neskaidrs ir leksēmas *rija* lietojums kopā ar vīriešu vai sieviešu priekšvārdu, piem., *Rihjas Edde* III, 14, *Rijas Mangal* III, 115, *Rias Anne* III, 115. Minētie piemēri var tikt attiecināti gan uz nodarbošanās apzīmējumiem ar leksēmu *puisis* vai *vīrs* un *meita* vai *sieva* redukciju, gan arī norādīt uz dzīvesvietu – riju. To, ka 18. gs. Vidzemē bija sastopamas dzīvojamās rijas, apliecina Saulveža Cimermaņa pētījumi: „Dzīvojamo riju attīstībā Latvijā vērojami trīs posmi: 1) zemnieki mitinās pašā rijas telpā; 2) rijas galā piebūvē vai sānu lievenī ierīko īpašu dzīvojamo kambari; 3) rijai piebūvē vairākus kambarus, tādējādi izveidojot no tās pilnīgi atšķirtu dzīvokli. Visi attīstības varianti vienlaikus sastopami kopš 18. gs. beigām, pie kam progresīvā un augošā tendence ir celt rijas, kur labības žāvētava šķirta no dzīvojamām telpām.“ (Cimermanis 1969b: 52–53)

3.3. Nomenklatūras vārdi

Trešā sugasvārdu grupa, kas plaši pārstāvēta Ērgemes draudzes Metriku grāmatās, ir ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi *pils*, *muiža*, *krogs*, *skola*, *pagasts*.

Ziņas par Ērgemes pili, kas bija Livonijas ordeņa Cēsu komturejas palīgpils, atrodamas vismaz kopš 1323. gada, bet pils varētu būt celta arī agrāk. 18. gadsimtā tā piederēja de Labāru (*de la Barre*) dzimtai (plašāk skat. Jansone 2011: 120–121). Tā kā 1670. gadā pili izcēlies ugunsgrēks, tiek izteiktas šaubas, vai pils pēc tā ir bijusi apdzīvota (Caune, Ose 2004: 193–196). Tomēr leksēmas **pils** samērā biežais lietojums kopā ar vīriešu vai sieviešu priekšvārdu, piem., *Pillis Jahn I*, 137, *Pillis Edde I*, 137, *Pills Anne I*, 137, *Pils Edde I*, 139, *Pils Edde II*, 36, *Pils Mareth II*, 37, *Pils Grohmul II*, 39, *Pils Maia II*, 39, *Pils Pawil II*, 39, *Pils Mareth II*, 39, *Pils Gerdrut II*, 51, liek apšaubīt faktu, ka vismaz 18. gs. pirmajā pusē Ērgemes pils bija pilnīgi neapdzīvota. Varbūt pils ir bijusi daļēji apdzīvota? Pēc Johana Kristofa Broces krājumā „Zīmējumi un apraksti” ievietotā Ērgemes mācītāja J. L. Bergera zīmējuma un informācijas izriet, ka pils tiešām cietusi ugunsgrēkā 1670. gadā, kad to apdzīvoja Antons de Labārs. Taču samērā maz cietusi dienvidu un austrumu puse – austrumu pusē ierikota klētis. Lai arī rietumu tornis bija krietni bojāts, tas apjumts no jauna, lai varētu izmantot skaisto pagrabu, kas tur atradies (Broce 2007: 232–233). Jāņem gan vērā, ka J. L. Bergers par Ērgemes draudzes mācītāju kļuvis tikai 1766. gadā – gandrīz 100 gadus pēc minētā ugunsgrēka. Līdzās leksēmai *pils* sastopama arī vārdkopa *pils krogs*, kam parasti seko vīriešu vai sieviešu priekšvārds, piem., *Pils Kroga Andres II*, 55, *Pils Krohkes Anders II*, 92, *Pils Krohkes Peteris II*, 98, *Pils Krohkes Liefche II*, 92, *Pils Kroags Andres II*, 219, *Pils Krohkes Errmaņs II*, 87, *Pils Kroges Anna II*, 55, *Pils Kroga Maia II*, 55, *Pils Kroga Gerdrut II*, 75. Protams, pilskrogs varēja atrasties arī citā vietā un nebūt saistīts ar ugunsgrēku. Taču otrajā Metriku grāmatā (1761–1768) sastopamas vēl citas vārdkopas ar leksēmu *pils*. *Tikai* 1747. gadā minēta vārdkopa *Pils Krajne Jahns II*, 44. Vārdkopas nozīme nav skaidra, *krāsns Jānis* varētu būt tiklab kurinātājs, kā arī krāšņu mūrētājs. Bet vai neapdzīvotā pili šāds amats ir nepieciešams? Bet 1764. gadā minēts arī *Pils Dahrsneeks Willums II*, 94.

Vēl biežāk sastopams nomenklatūras vārds **muiža** atšķirīgos rakstījumos, kas arī lietots kopā ar vīriešu vai sieviešu priekšvārdu, piem., *Muifis Edde I*, 137, *Muifis Jurris I*, 137, *Muifis Katsche I*, 137, *Muifchas [Dawis]* III, 13, *Muifis [Anna]* II, 27, *Muifis [Anna]* II, 29, *Muifes Meites II*, 30, *Muifes [Hindrik]* II, 47, *Muifchas* [gen. sg.] II, 106, IV, 171, *Muife II*, 112. Reizēm lietota arī vārdkopa un saliktenis *lopu muiža*, piem., *Lohpumufcha II*, 217, *Lohpu muifch II*, 221.

Mācītājmuižas apzīmēšanai lietoti senie nosaukumi **baznīcas kunga muiža**, **baznīcmuiža** un **pastorāts** (skat. arī LVK XIII 24987–24990), piem., *Bafnizas Kunga Muischas Tohms II*, 98, 99, *Bafnizas Kunga Muischas Anne II*, 240, *Bafnitzmuifchas Lehniht II*, 104, *Paftorats Katrin I*, 139, *Paftoraths Lihfe II*, 64. Raksturīgi, ka ģermānisms *pastorāts* ļoti bieži tiek saīsināts, reizēm tas neļauj noteikt šā vārda rakstības valodu, jo pirmā zilbe latviešu un vācu valodā sakrīt.

Tikpat bieži sastopama arī leksēma **krogs** (atšķirīgā rakstībā), kam parasti seko sieviešu vai vīriešu priekšvārds, piem., *Krokges Gerte* I, 139, *Krohges Jahnis* I, 141, *Krog Willums* III, 13, *Kroga Gerte* II, 27, *Kroga Mareth* III, 15, *Krogas Willums* III, 20, *Krogus Lihfe* II, 31, *Krogas Jaetz* II, 104, *Krogs Edde* II, 107, *Krogas Gert* III, 104. Nereti leksēma *krogs* tiek lietota kopā ar konkrētā kroga nosaukumu, taču visbiežāk parādās vārdkopā *pils krogs* (piemērus skat. pie leksēmas *pils*). Atsevišķos gadījumos fiksētas vēl citas vārdkopas, piem., kroga ēka – *Kroges eks Anfis* II, 74.

Reizēm vai nu tikai ar sieviešu vai vīriešu priekšvārdu, vai arī ar pierības apzīmējumu minēta leksēma **skola** (ar divskaņa atspoguļojumu ar sekojošu *h* un bez divskaņa atspoguļojuma), piem., *Skohlas Liefche* III, 13, *Skola Jahns* II, 34, 37, 53, *Skohlas Liefche* II, 107, *Skolas Annin* III, 107, *Muifes Skohla Jahns* II, 41.

Tikai ceturtnajā Metrikas grāmatā parādās leksēma **pagasts**. Tā parasti minēta dievgaldnieku sarakstos kopā ar mājvārdu un/vai vīrieša priekšvārdu un vācisko muižas nomenklatūras vārdu *Gut*, piem., *Bubbens* [mājvārds] *Reinold Pagaft des Gutes Homeln* IV, 159, *Egger* [mājvārds] *Gufta Pagaft des Gutes Homeln* IV, 164, *Mizzina* [mājvārds] *Pagft* [tā!] *des Gutes Homeln* IV, 212, *Ohjola Pagaft des Gutes Kokenberg* IV, 189, *Skukke* [mājvārds] *Andres Pagaft des Gutes Ermes* IV, 158, *Ahrnik* [mājvārds] *Rubba Pagaft des Gutes Neukarkel* IV, 160. Reizēm leksēma *pagasts* minēta tikai ar muižas vācisko nosaukumu, piem., *Wiegandshoffche Paggaft* IV, 210. „Latviešu konversācijas vārdnīcā“ dots plašs jēdziena *pagasts* skaidrojums (LKV XV, 30326–30331), taču nevienam no minētajiem variantiem neatbilst šis 18. gs. beigās lietotais jēdziens, jo, spriežot pēc pieejamās informācijas, par pagastu dēvēts vienas muižas teritorijā esošu nedaudzu māju kopums. Tādējādi vienas muižas teritorijā atrodas vairāki pagasti. Vārdā nosauktie vīrieši, iespējams, ir pagasta vecākie.

3.4. Citi vārdi

Bez minētajām tematiskajām grupām un tajās iekļautajiem substantīviem Ērgemes draudzes Metriku grāmatās parādās vēl arī citu vārdšķiru vārdi.

Vispirms jāmin adjektīvi *vecs*, *liels*, *mazs*, *brīvs*, *klibs*, *nemiris* [?]. Kā redzams jau no iepriekš minētajiem piemēriem, visizplatītākais ir adjektīvs *vecs*, piem., *wezza Meit* III, 96, *wez atr.* III, 97, *wezza Trihne* III, 94, *wezza Katfche* III, 97. Tas visbiežāk norāda vai nu uz cilvēka vecumu, vai arī reizēm uz ģimenes stāvokli, resp., nenodibinātu ģimeni. Leksēmas **jauns** un *vecs* sastopamas kā vietvārdu komponents, kas norāda uz vietvārdu apzīmējošā objekta senumu, piem., *Jaunas Muiskas* [*Krohzineeks Andres*] II, 93, *Wezz Karkels Muiskas* [*Kutfcheris Ans*] II, 92.

Reizēm minēts arī adjektīvs **liels**, piem., *Muifes Leels Jahns* II, 44, *Edde genannt leela* III, 65, *Leela Edde* III, 74, un tā antonīms **mazs**, piem., *Mafa Edde*

III, 65. Pēc konteksta nav skaidri noprotams, vai minētā opozīcija *liels – mazs* ir attiecināma uz auguma (salīdzinājuma) īpatnībām vai arī tiek norādīts uz vecuma atšķirībām.

Tikai vienu reizi fiksēts adjektīvs *klubbains*, piem., *Klubbains Jurris* III, 91. Īpatnā adjektīva forma *klubbains* acīmredzot norāda uz cilvēka fizisko nepilnību, konkrēti – klibošanu. Par to, ka šādas fiziskas nepilnības tiek minētas, liecina arī citi piemēri, piem., *Kathrine ift blind Seewa* II, 194, kur fiziskais trūkums – aklums – ir norādīts ar vācu valodas vārdu *blind*. Laulību sarakstā minēts arī adjektīvējies divdabīs *nemiris – Mahres* [mājvārds] *Trine nemirruſche Jurre Meit* II, 235, kas no satura viedokļa ir neloģisks. 19. gs. Metriku grāmatās samērā bieži ir norādītas ziņas par vecākiem, tostarp arī mirušajiem, taču 18. gs. tas parasti netiek darīts. Iespējams, ka šis ir mēģinājums norādīt uz mirušo tēvu, taču uzrakstītais burts vairāk atgādina *e* nekā *o*.

No skaitļa vārdiem sastopams tikai pamata skaitļa vārds *divi* un kārtas skaitļa vārds *otrais*, piem., *divi behr* III, 162, *Willums ohtr Dehls* III, 64. Kā jau iepriekš minēts, leksēma *divi* norāda skaitu, bet *otrais* – uz bērnu skaitu un/vai secību.

Daudz biežāk leksēma *otrais* minēta kopā ar substantīvu *istaba*, piem., *No ohtrās Iftabās* II, 164, 165, 166, 167, 171, 174, 200, 210, *No ohtrā Iftabā* II, 164, *otra ihſtaba* II, 217, *ohtra Iftaba* II, 218. Atsevišķos gadījumos leksēma *otrs* minēta arī kopā ar mājvārdu, piem., *ohtrs Lauwus* III, 94. Šeit, acīmredzot, atspoguļota zemnieku dzīvojamo māju augstākā attīstības pakāpe, kad pāriet no vientelpas dzīvojamās mājas uz divtelpu vai pat trīstelpu dzīvojamo māju (sīkāk skat. Cimermanis 1969b: 28–47), kur katrā istabā dzīvoja atsevišķa ģimene.

Reizēm sastopams arī prievārds *ar*, piem., *Uhsche* [mājvārds] *Jahnis ar Mujscha Murette von Ermis* II, 238, *Stibri* [mājvārds] *Guft ar Tattam Sappi* II, 238. Biežāk tā vietā tiek lietots vāciskais *mit*, vai arī ziņas par ligavaini un ligavu rakstītas atsevišķās rindās.

4. Secinājumi

18. gs. Ērgemes draudzes Metriku grāmatās, kur informācija norādīta trijās valodās (vācu, latīņu un latviešu), iespējams gūt labu priekšstatu par šai laikā lietoto latviešu valodu. Neraugoties uz rakstības nepilnībām, sastopama lielākā daļa radniecības apzīmējumu, no kuriem gandrīz visi sakrīt ar mūsdienās lietotajiem, piem., *tēvs, māte, dēls, meita, brālis, māsa, sieva, svaine, znots*. Minētas arī leksēmas *pussieva* un *audzēklis*, kam 20. un 21. gs. terminoloģijā atbilst vai nu *vientuļā māte*, vai *civilsieva* un *audžudēls* vai *audžumeita*.

Plaši ir pārstāvēta sociālā statusa leksikas semantiskā grupa, no kuras mūsdienās tiek lietoti tikai apzīmējumi *saimnieks* un *saimniece*. Taču arī šajos jēdzienos ietvertais saturs ir mainījies. Visplašāk pārstāvēta ar nodarbošanos

saistītā leksikas grupa, kas sniedz plašu pārskatu par galvenajiem darba darītājiem lopkopībā, lauku amatniecībā, muižas pārvaldē, apkalpošanā un drošības nodrošināšanā. Daļa amatu mūsdienās vairs nav aktuāli un nepastāv vispār, piemēram, *stārasts*, *šķilteris*. Starp pieminētajiem amatu nosaukumiem pārsvarā ir leksēmas, kas pazīstamas arī mūsdienās, taču tās netiek lietotas tādās vārdkopās, kā tas darīts 18. gs., piem., lai gan leksēmas *bite* un *vīrs* ir labi zināmas, vārdkopu *bišu vīrs* ir nomainījis atvasinājums *bitenieks*. Daži nodarbošanās veidi ar tādu pašu nosaukumu ir saglabājušies arī mūsdienās, piemēram, *kalējs*, *mežsargs*, *dārznieks*, *mūrnieks*, *sulainis*. Atsevišķus 18. gs. lietotus ģermānismus ir nomainījuši mantotās leksikas vārdi *audējs*, *šuvējs*, *galdnieks*, taču šie vārdi (*vēveris*, *skroderis*, *dišlers*) joprojām tiek lietoti sarunvalodā.

Visi 18. gs. lietotie nomenklatūras vārdi ir zināmi arī mūsdienās vai nu kā vēsturiski pastāvošu objektu nosaukumi, piem., *pils*, *muiža*, vai arī kā reāli eksistējošu objektu nomenklatūras vārdi, piem., *skola*, *krogs*.

Lai arī Ērģemes draudze aptvēra teritoriju, kas tiek uzskatīta par vidus dialektam atbilstošu, atsevišķas dialektālas parādības atklājas arī Metrikas grāmatās, piem., galotnes *-ējs* vietā tiek lietota galotne *-ēš* (*kalējs* – *kalēš*).

Pēc Metriku grāmatu žanram raksturīgās koncentrētās informācijas tomēr ir iespējams iegūt priekšstatu par latviešu valodu kā leksiski bagātu saziņas līdzekli, kurā katram jēdzienam un nodarbei ir raksturīgs savs mantots vai aizgūts nosaukums.

Nepublicētie avoti

I	LVVA 235. f., 3. apr., 75. lieta (Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1718–1741)
II	LVVA 235. f., 3. apr., 75.a lieta (Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1741–1768)
III	LVVA 235. f., 3. apr., 75.b lieta (Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1768–1781)
IV	LVVA 235. f., 3. apr., 76. lieta (Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1781–1816)

Literatūra

Alsupe, Aina. 1969.	Lauku amatniecības nozaru attīstība. <i>Latviešu etnogrāfija</i> . Rīga: Zinātne, 105–110.
Caune, Andris, Ieva Ose. 2004.	<i>Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pils</i> . IV laid. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 193–196.
Cimermanis, Saulvedis. 1969a.	Dravniecība. <i>Latviešu etnogrāfija</i> . Rīga: Zinātne, 118–119.

- Cimermanis, Saulvedis. 1969b. *Latviešu tautas dzīves pieminekļi. Cēltnes un to iekārta*. Rīga: Zinātne.
- EES 2012 = *Eesti etimoloogia sõnaraamat*. Koostanud ja toimetanud Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoimetaja Iris Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EH = Endzelīns, Jānis, Edīte Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Müllenbacha „Latviešu valodas vārdnīcai“*. Rīga: Kultūras fonds, 1934–1938; 2, Rīga: Grāmatu apgāds, 1946.
- ĒIV = Kagaine, Elga, Silvija Raģe. *Ērgemes izloksnes vārdnīca*. 1.–3. sēj. Rīga: Zinātne, 1977–1983.
- EwdD = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. A–G, H–P, Q–Z. Berlin: Akademie-Verlag Berlin, 1989
- Jansone, Ilga. 2011. Ērgemes draudzes apdzīvoto vietu nosaukumi. *Vārds un tā pētišanas aspekti*. 15 (1) laid. Liepāja: LiePA, 120–133.
- Klētnieks, Voldemārs. 1939. Dzimtu vēstures pētišana. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, Nr.3 (11), 403–440 un Nr. 4 (12) 581–614.
- Lange, Jacob. 1773. *Lettyſch-Deutſcher Theil des vollſtändigten Lettyſchen Lexici, darinnen nicht nur ſämtliche Stammwörter dieſer Sprache ſamt ihren Abſtämlingen, ſondern auch die feltene, nur in gewiſſen Gegenden gebräuchliche Wörter, zum Nachſchlagen, angezeigt werden*. Schloß Ober=Pahlen.
- LGr 1951 = Endzelīns, Jānis. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Liepiņa, Dzidra. 1983. *Vidzemes zemnieki un muiža 18. gs. pirmajā pusē*. Rīga: Zinātne.
- LKV VII = *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 7. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1931–1932.
- LKV XIII = *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 13. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1935–1936.
- LKV XIV = *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 14. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1936.
- LKV XVI = *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 16. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1937–1938.
- LKV XVII = *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 17. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1938.
- LKV XVIII = *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 18. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1938–1939.
- LKV XX = *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 20. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1939–1940.
- LPE VIII = *Latvijas Padomju enciklopēdija*. 8. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986.
- Mašņovskis, Vitolds. 2005. *Latvijas luterāņu baznīcas*. 1. sēj. A–G. Rīga: DUE, 2005, 380–385.
- ME = Milēnbahs Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.–4. sēj., Rīga, 1923–1932.
- Napiersky, Karl Eduard von. 1843. *Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland. Erstes Heft. Livländische Kirchen- und Prediger- Matrikel*. Rīga: W. F. Häcker.
- Ozols, Arturs. 1961. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Schiller, Lübben = *Mittelniederdeutsches Wörterbuch von Karl Schiller und August Lübben*. Bd. 1–6. Bremen: Kühtmann [u.a.], 1875–1881.
- Sehwers, Johannes. 1953. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Thomsen, Vilhelm. 1890. *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*. En sproghistorisk Undersøgelse. København: Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri, 1890.

- Wied. 1893 = Wiedemann Ferdinand Johann. *Eesti-saksa sõnaraamat*. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- Zariņa Gunita. 2013. Demogrāfiskā situācija aizvēsturē un vēsturiskajos laikos. *Latvieši un Latvija*. 1. sēj. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 138–155.
- Zutis, Jānis. 1948. *Agrie viduslaiki Latvijā*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1948.

Ilga Jansone
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts
Akadēmijas laukums 1, LV-1050 Rīga. Latvija
ilgajan@lza.lv

SUMMARY

Latvian Language in the 18th Century Ērgeme Parish Metrics Books

Ilga JANSONE

The oldest Metrics books (16th–18th cent.) are an important source of cultural history and linguistics, providing information not only about particular anthroponyms and toponyms, but also about the authentic linguistic usage – namely, spelling.

The article contains an analysis of common names found in four (1718–1741, 1741–1768, 1768–1781, 1781–1816) 18th century Ērgeme Parish Metrics Books; these common names are recorded in conformity with the graphemic and orthographic traditions of that time.

Common names are encountered in practically all lists included in Metrics Books (those partaking of the Lord's Supper, newborn babies, married people, the deceased ones), but quantitatively the largest lists are of those partaking of the Lord's Supper in the period from 1741 up to 1781.

All the found common names encountered can be divided into several semantic groups.

1. Kinship terms:

- a) blood relationship denominations;
- b) marriage-related kinship denominations.

2. Denominations of occupation and social status:

- a) denominations of social status;
- b) occupation-related denominations:
  - 1) generalized denominations of occupation;
  - 2) denominations related to cattle-breeding;
  - 3) horticulture-related denominations;
  - 4) beekeeping-related denominations;
  - 5) rural craft-related denominations;
  - 6) denominations related to food preparation and serving, as well as denominations related to rest and recreation;
  - 7) word-stock related to upbringing of children (feeding, baby-sitting and education);

- 8) denominations related to local government and security;
- 9) other denominations related to a particular type of occupation;
- c) nomenclature-related names;
- d) other words, e.g. adverbs, numerals, prepositions.

The concise information given in the genre of Metrics Books still provides the opportunity for an insight into the Latvian language as a lexically rich means of communication, where each notion and form of activity has an inherited or borrowed denomination.

LAIKO RIBOS SAKINIAI 16–17 A. LIETUVIŠKŲ PAMOKSLŲ PERIKOPĖSE

Jūratė PAJĖDIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadinės pastabos

0.1. Apie tyrimo šaltinius

Šiame straipsnyje anksčiau atlikto tyrimo¹ apie Jono Bretkūno *Postilės* (BP, 1591), Mikalojaus Daukšos *Postilės* (DP, 1599) ir Konstantino Sirvydo *Punktų sakymų* (SP I – 1629, SP II – 1642) laiko ribos sakinių vartojimo ypatybes ir sąsajas su Baltramiejaus Vilento *Euangelijomis bei Epiistolomis* (VEE, 1579) duomenys papildomi dar dviejų šaltinių – *Wolfenbüttelio postilės* (WP, 1573) ir Jono Jaknavičiaus *Ewangelie polskie i litewskie* (JE, 1647) – teikiama medžiaga. Pasirinktieji liturginiai tekstai priklauso trims senųjų raštų kalbos variantams², bet bendrame senųjų lietuviškų raštų kontekste jie gali būti vertinami ir kaip to laikotarpio rašytinės³ kalbos standartas. Tyrimui pasirinktų pamokslų rinkinių autoriai pirmiausia vertintini kaip vieni iškiliausių tam tikro socialinio – bažnyčios – lauko⁴ atstovai: WP rengėjai, Vilentas, Bretkūnas – lietuvių liuteronų bažnyčios bendruomenės, o Daukša, Sirvydas, Jaknavičius – jėzuitų. Sistemiškas tam tikrų gramatinių struktūrų (šio tyrimo atveju – tai laiko ribos sakiniai) raiškos identiškose Biblijos eilutėse sugretinimas rodo, kad šie raštijos kūrėjai, nors ir atstovaujantys kiek besiskiriančias teologines nuostatas, ieškodami savo kūriniui geriausio Biblijos citatos perteikimo varianto sugebėdavo būti lankstūs arba paklūstantys tuo metu egzistavusiai Šventojo Rašto perteikimo lietuvių kalba tradicijai. Šiame

¹ Žr. Pajėdienė (2011; 2012).

² Apie Prūsijos lietuvių raštijos kūrėjus, kolektyvinį rūpinimosi lietuviškų raštų parengimu pobūdį, WP parengėjų, Vilento, Bretkūno raštų kalbos ypatybes; apie Daukšą, kaip vidurinio raštų kalbos varianto pradininką; apie Sirvydo ir Jaknavičiaus raštus, kaip rytinio raštų kalbos variantą žr. Zinkevičius (1988: 16–17; 53–77; 194–195; 252; 259–270).

³ Senųjų (ankstesnių laikotarpių) tekstų kalbą galima vertinti tik kaip tam tikro – raštingiausių gyventojų – sluoksnio, bet ne visos kalbinės bendruomenės susitarimus atspindinčią kalbos atmainą. Kita vertus, tekstai visada perteikia bendriausius kalbos modelius. Daugiau apie rašytinių duomenų tinkamumą kalbos tyrimams žr. Traugott, Dasher (2007: 45tt). Apie pirmųjų knygų leidimo laikotarpiui būtiną tam tikrą kultūros parengtį ir rašto vartojimo ir mokymo demokratizacijos poreikį ir būtinybę, apie mokymą kaip neatsiejamą ir vertinamą bažnyčios veiklos sritį plg. Lukšaitė (1999: 228; 562t).

⁴ Apie lauką kaip objektyvių santykių tarp pozicijų tinklą, apie lauko struktūrą, ribas ir agentus (bei jų veiklos sėkmę lemiančių strategijų pasirinkimą) (Bourdieu, Wacquant 2003: 131tt). Dar plg. Lukšaitė (1999: 382t; 558t).

tyrime laiko ribos sakiniiais išreikštos Biblijos eilutės gretinamos su atitikmenimis galimuose originaluose, parašytuose senąja graikų, lotynų, vokiečių⁵, lenkų kalbomis. Tai leidžia pamatyti galimus laiko sakinių struktūros (pvz., jungiamųjų žodžių vartojimo) ryšius⁶ su skirtingais vertimo šaltiniais ar ankstesniais atitinkamų Biblijos atkarpų pateikimo modeliais⁷.

0.2. Apie prijungiamuosius laiko sakinius

Sudėtiniais prijungiamaisiais laiko sakiniiais gali būti nusakomas sutampantis (vienalaikiškumo santykio) arba gretuminis (sekos santykio) veiksmų išsidėstymas laike⁸. Lietuvių gramatiniuose aprašuose laiko sakinius įprasta skirstyti pagal jungiamuosius žodžius į dvi grupes: į sakinius su bendrosios laiko reikšmės ir sakinius su ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais. Tokį skirstymą galima pagrįsti tuo, kad veiksmų išsidėstymas, kai šalutinio dėmens veiksmas yra vėlesnis už pagrindiniu dėmeniu nusakomą veiksmą, prototipiškai (sakiniu nusakomų propozicijų kontekste) suvokiamas ne kaip seka, o kaip pagrindinio veiksmo trukmė iki šalutiniu dėmeniu nurodytos ribos⁹. Sakiniiais su ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais paprastai žymimas tam tikras dviejų veiksmų vienalaikiškumas (šalutinio dėmens tariniu eina eigos veiksmo veiksmožodis¹⁰) arba vieno veiksmo trukmė iki kito veiksmo (šalutinio dėmens tariniu eina įvykio veiksmo veiksmožodis).

Senajoje lietuvių kalboje prijungiamieji laiko sakiniai buvo sudaromi ne tik su dabartinėje kalboje įprastais¹¹ ribos jungiamaisiais žodžiais (*pa*)*kol*(*ei*),

⁵ Apie Martino Lutherio Biblijos (toliau – LB) vertimą kaip VEE vertimo pagrindą, kuris buvo perimtas ir BP, žr. Aleknavičienė (2005: 28; 2008: 31).

⁶ Plg. Bauer (1972: 14).

⁷ Apie VEE kaip vieną iš papildomų DP vertimo šaltinių žr. Ambrazas (1962: 41). Daugiau nuorodų į ankstesnius tyrimus ir literatūrą apie galimą DP perikopių teksto ir Vulgatos ryšį (o kai kuriais atvejais apie galimas DP ir VEE teksto sąsajas) žr. Maskuliūnas (2000: 107; 121).

⁸ Tipologiniuose tyrimuose prijungiamieji laiko santykiai tarp dviejų predikatų įvardijami kaip išreiškiantys *after*, *when*, *before* ryšį plg. Cristofaro (2005: 159).

⁹ Plg. anglų kalbos laiko sakiniuose veiksmo atskaitos taško (*starting point*) žymėjimą su *since* ir ribos (*end point*) su *until* / *till* (Huddleston, Pullum 2002: 702t). Lietuvių kalbai taip pat labiau tiktų išsamesni apibūdinimai, plg. *veiksmo laikas iki* / *po nurodytos ribos* (šių sąvokų taikymą linksnų ir prielinksnių konstrukcijų sintaksei žr. Gelumbeckaitė 2002, 198–202). Tipologiniuose tyrimuose tokį ryšį įprasta įvardinti kaip *before* arba *Posteriority* ryšį (plg. Cristofaro, 2005). Bernd'o Kortmann'o pateikiamoje klasifikacijoje šis ryšys detalizuojamas pagal jungiamuosius žodžius į skirtingus tipus: į vienalaikišką trukmę perteikiančius laiko sakinius su jungiamaisiais žodžiais *while* (*Simultaneity Duration*) ir *as long as* (*Simultaneity Co-Extensiveness*) bei *posteriority* ryšį nusakančius sakinius su *before* ar *Terminus ad quem* ryšį nusakančius sakinius su *until*. Daugiau žr. Kortmann (1997: 84–85).

¹⁰ Šalutinis prijungiamasis dėmuo modifikuoja pagrindinio sakinio tarinį. Apie modifikavimą žr. Holvoet, Judžentis (2003: 134).

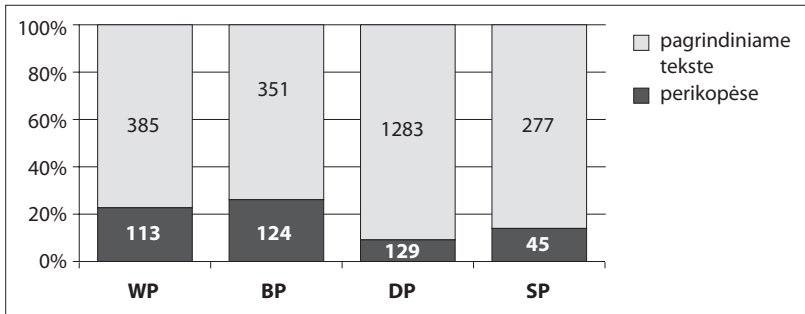
¹¹ Dabartinėje lietuvių kalboje dar vartojami ir laiko ribos jungiamieji žodžiai *ligi*, *prieš*.

iki (ir jų samplaikomis *iki kol, ligi kol*), bet ir su dabar nebevertojamais *net, (pirm) neg¹², pirma ne kaip*.

1. Laiko sakinių vartojimo WP, BP, DP ir SP perikopėse ypatybės

WP, BP, DP, SP, kaip ir įprasta postilėse, tekstas pateikiamas autorystės požūriui dviem lygmenimis – cituojant tam tikrą Biblijos atkarpą ir pateikiant autorines pacituotos atkarpos interpretacijas¹³. Šios interpretacijos priklausomai nuo šaltinio vadinamos *išguldymais* (WP, BP, DP)¹⁴ arba *punktais* (SP).

Laiko sakinių vartojimo pasiskirstymą aptariamųjų pamokslų rinkinių perikopėse ir pagrindiniame pamokslų tekste rodo 1 diagrama. WP, BP, DP aptinkamas gana panašus laiko sakiniams perteikiamų Biblijos atkarpų kiekis¹⁵. SP kiek retesnis Biblijos atkarpų, inicijuojančių patį pamokslą, citavimas, todėl santykinai mažesnis ir laiko sakinių perikopėse, o ypač sakinių, nusakančių laiko ribą, kiekis (plg. 1 diagramoje ir 1 lentelėje pateikiamus duomenis).

1 diagrama. WP, BP, DP, SP laiko sakinių vartojimas perikopėse ir pagrindiniame tekste

¹² Tiriamiesiems raštams būdingi panašūs jungiamųjų žodžių grafiniai, morfologiniai ir darybiniai variantai laikomi to paties jungiamąjo žodžio atmainomis.

¹³ Pačiame pamokslų tekste neretai aptinkamos ir laiko sakiniams išreikštos aiškios Biblijos citatos (eksplicitinės perikopės) ir parafrazuojančios – atpasakojančios tam tikrą Biblijos eilutę (implicitinės perikopės).

¹⁴ Tiesa, WP pačiu *išguldymo* terminu, reiškiančiu *išaiškinimą*, remiamasi gana retai, pvz.: TRVMPI A PRASTI ISCHGVLDIMAI EVANGELIV SCHWENTV NOG WELIKV IK ADVENTA. WP 151r,1-6; paties *Chaus Jeffaus ischguldimas Eglas fchas Dienas* WP 80r,1 *Trumpas ischguldimas tų badžių takias ira*. WP 133v,17 WP 156r,14 *Aplaičiant tadangi fcham czefu platefai ischguldimų Eglas fchas dienas* WP 156r,15

¹⁵ DP išsiskiria komentarų gausa, todėl pagrindiniame jos tekste ženkliai daugiau vartojama ir laiko sakinių.

1 lentelė.

Laiko sakinių su bendrosios ir ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimo santykis WP, BP, DP, SP perikopėse

<i>Laiko sakiniai</i>	WP perikopėse	BP perikopėse	DP perikopėse	SP perikopėse
su ribos reikšmės j. ž.	18 (15,9%)	22 (17,7%)	27 (21%)	5 (11,1%)
su bendrosios laiko reikšmės j. ž.	95 (84,1%)	102 (82,3%)	102 (79%)	40 (88,9%)

2 lentelė.

Laiko ribos sakinių vartojimas WP, BP, DP, SP perikopėse ir pagrindiniame tekste

<i>Laiko ribos sakiniai</i>	WP	BP	DP	SP
perikopėse	18 (~33%)	22 (~21%)	27 (~11%)	5 (~10%)
pagrindiniame tekste	36 (~67%)	85 (~79%)	225 (~89%)	46 (~90%)

3 lentelė.

Laiko ribos sakiniai WP, BP, DP, SP perikopėse bei VEE ir JE¹⁶

<i>Laiko sakiniai</i>		WP	VEE	BP	DP	SP	JE
su <i>net</i>	su <i>net</i>	1	3	4	11	1	3
	su <i>net pirm</i>	-	1	1	1	-	1
su (<i>pirm</i>) <i>neg</i>	su <i>neg</i>	-	1	-	1	-	-
	su <i>pirm neg</i>	-	5	5	7	1	4
	su <i>pirm ne kaip</i>	4	-	-	-	-	-
su <i>iki</i>	su <i>iki</i>	9	9	6	1	-	-
	su <i>net ik</i>	2	-	-	2	-	-
su <i>kolei</i>	su <i>kolei</i>	-	-	1	3	2	1
	su <i>ikkolei</i>	2	2	2	1	-	-
	su <i>pakolei</i>	-	2	3	1	1	11
	su <i>net pakolei</i>	-	-	-	-	-	1
Iš viso		18	23	22	27	5	21

¹⁶ Šioje lentelėje pateikiamas ne visų VEE ir JE pavartotų laiko ribos sakinių skaičius, o tik tų, kurie turi atitinkamo Biblijos verseto fiksaciją laiko ribos sakiniu WP, BP, DP ar SP.

2. Perikopių laiko sakiniai su ribos jungiamaisiais žodžiais

Sakiniai su ribos jungiamaisiais žodžiais pamokslų rinkiniuose vartojami žymiai rečiau nei sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais ir tiriamuose šaltiniuose sudaro nuo devintadalio iki penktadalio viso perikopių laiko sakinių sluoksnio (žr. 1 lentelę). 2 lentelėje matyti, kad 33% WP, 21% BP, 11% DP, 10% SP laiko ribos sakinių pavartoti perikopėse. Tiriamuose šaltiniuose laiko ribos jungiamųjų žodžių vartojimas gana įvairus: WP, VEE, BP dažniausiai vartojami laiko ribos sakiniai su *iki*, DP – su *net*, SP – su *kolei*, JE – su *pakolei* (žr. 3 lentelę).

2.1. Sakiniai su *net*

2.1.1. Perikopių sakiniai – kaip jungiamojo žodžio *net* reikšmių apimties rodmuo

Tą patį bibliinį versetą nusakančių sakinių struktūros sugretinimas padeda pamatyti dabar nebevertojamų jungiamųjų žodžių reikšmes¹⁷. Dabartinėje lietuvių kalboje tik pabrėžiamąją funkciją atliekantis žodelis *net* senuosiuose raštuose turėjo daug reikšmių¹⁸. Vien tik laiko ribos sakiniuose (priklausomai nuo sakinio sandaros) *net* galėjo būti vartojamas jungiamiesiems žodžiams *kolei*, *iki*, *neg*¹⁹ artimomis reikšmėmis. Laiko ribos jungiamųjų žodžių *net*, *iki*, *pakolei* sinonimija matoma Lk 15,4 ir Jn 21,22 versetus pateikiančiuose skirtingų šaltinių laiko sakiniuose, plg.:

ir eyt anopf / kuri buwo pražuwas / p a k o l a y atras iu. JE 91₁₂

á idžie zá ona co žginelá / áž ia naydzie? JEP 91₁₀

ir eit anopf' kuri búwo pražúwas / ik tólai / n é t atrás ia. DP 279₉

A idzie do oney ktora byla žginelá / áž ia naydzie ^{3W} 285₅₇

ir eit pamestofpi ik ie atranda? BP II 217₃

ir eiti pamestofpi ik je atranda? VEE 88₅

und hin gehe nach dem verloren / bis das ers finde? LB Lk 15,4

¹⁷ Skirtingų jungiamųjų žodžių vartoseną panašios struktūros sakiniuose rodo jų reikšmės artimumą (plg. Borkovskij 1973: 149).

¹⁸ Šiuo žodeliu galėjo būti nusakoma riba, prieštaravimas, išskyrimas, pabrėžimas. Vincas Urbutis aiškindamas *net* kilmę (iš *ne* ir kito žodelyčio su *t-*) nurodė pagrindines senuosiuose tekstuose užfiksuoto *net* reikšmes – *kol(ei)*, *iki*; *bet*, *o*; *nebet*, *išskyrus*; *vien tiktai*, *kaip tik*, *vien*; *kad*; *negu*, *kaip*; *dargi*, *netgi* –, pabrėždamas, kad „XVI a. lie. *net* vartojimas iš dalies tebesutapo su *ne* vartojimu“ (Urbutis 1966: 106). *Net* kilmę su *ne* siejo Hermann (1912: 82–83), Fraenkel (1962: 498; 488–489). Apie postpozicinį klitiką *-t* kaip anaforinį elementą žr. Nau, Ostrowski (2010: 25).

¹⁹ Jungiamųjų žodžių *net* ir *neg* reikšmės artimumas matomas laiko sakiniuose, turinčiuose modifikatorių *pirm* (daugiau žr. Pajėdienė 2012: 44). Sakinio su *net pirm* parinkimas Lk 2,26 eilutės raiškai VEE, BP, DP, JE rodo tuo metu dar egzistavus ryškius šių sakinių modelių funkcijų skirtumus (žr. 2.1.4 skirsnį).

et vadit ad illam quae perierat don e c inveniat illam Lk 15,4
καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς ἕως οὗ εὔρη αὐτὸ Lk 15,4

Teip noriu adunt taffay atliktu / p a k o l a y atayfiu JE 150₁₃
Tāk chcē žebū ten zoftal / a ž przyide JEP 150₁₄
Iei nōriu idant' iifsái pátektú / n e t' aβ ateifiu DP 412₄₄
Jesli chcē aby on trwał, á ž ia przyidie ³W426₄₅
Ieη efch noriu / idant ghiffai paffiliktu / i k i afch ateifiu VEE 17₁₀
Jeigu narecziau «←naru» ia laikiti i k attaiju WP 40_{v22}
So ich will das er bleibe / b i s ich kome LB Jn 21,22
si sic eum volo manere don e c veniam Jn 21,22
Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι Jn 21,22

2.1.2. Retas sakinių su *net* parinkimo universalumas identiško biblinio verseto raiškai

Laiko sakinių su *net* esama WP, VEE, BP, DP, SP, JE, bet gana reti atvejai, kad jungiamasis žodis *net* juose visuose būtu parinktas to paties biblinio verseto nusakymui (skirtingų autorių raštuose matomas tuo metu jau prasidėjęs laiko ribos jungiamojo žodžio *net* funkcijų siaurėjimas). Pasitaikančius universalaus sakinių su *net* pasirinkimo atvejus tos pačios NT eilutės nusakymui galima sieti su tam tikros biblinės eilutės sakinio modelio kanoniškumu. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti Lk 21,32 eilutės raiška sakiniiais su *net* (ši eilutė necituojama tik WP), plg.:

vžtiefu jakau iumus / iog ne praβoks tō gimine / n e t wifa tai ifipildis. JE 2₁₉
Zaprawde mowie wam; ž e c nie przeminie ten to wiek / a ž fie wβytko žišći. JEP 2₂₂
Vžtiefu jakau iumus, iog ne praβoks ta gimine, n e t wifa tay ifipildis. SPI 1₁₈
Zaprawde mowie wam; ž e c nie przeminie ten to wek, á ž fie wβytko zyści. PK I 2₁₈
Vžtiefsa jakáu iumus / iog nē praβóks toii giminé n e t wífsa tai ifsipildis. DP 13₄
Zaprawde powiádam wam / iž nie przeminie ten narod / á ž fie wβytko sftánie. ³W₉
Iſchtiefos bilau iumus / nepraeis ta gimine / n e t wis tatai ftofiſi. BP I 15₁₃
Iſchtieſas bilau ηumus / nepraeis ta gimine n e t wiſs tatai ftofiſi. VEE 4₁₃
Wahrlich ich fage euch / dis Geſchlecht wird nicht vergehen / b i s das es alles gefchehe / LB Lk 21,32
amen dico vobis quia non praeteribit generatio haec don e c omnia fiant. Lk 21,32
ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα γένηται. Lk 21,32

Nors aukščiau pateiktos Lk 21,32 eilutės raiškai pasirenkami laiko ribos sakiniai su *net*, vis tik leksine sudėtimi jie atstovauja dvi tradicijas: BP I 15₁₃ sakinyš pakartoja VEE 4₁₃ sakinį (VEE → BP), o SPI 1₁₈ ir JE 2₁₉ sakiniai – DP 13₄ užfiksuoto sakinio modelį²⁰ (DP → SP → JE) (atkreiptinas dėmesys, kad lenkiški jų atitikmenys kiek skiriasi tarpusavyje, plg. ³W₉ sakinį su PK I 2₁₈ ir JEP 2₂₂).

2.1.3. Pleonastinio *net ik* ir *net pakolei* vartojimas perikopėse

WP ir DP perikopių laiko ribos sakiniuose (nusakant Mt 2,9; Pr 49,10 ir Lk 15,8; Mt 26,38) esama pleonastinio *net ik* vartojimo, kurį galėjo lemti pabrėžiamosios *net* funkcijos stiprėjimas²¹, pvz.:

Ne bus atimta sceptrum ~ karalyste nog Juda ~ βιδυ, net ik ateis tas kursai tur but atfiunstas WP 26_{r25}

non auferetur sceptrum de Iuda et dux de femoribus eius donec veniat qui mittendus est et ipse erit expectatio gentium Pr 49,10

οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ιουδα καὶ ἠγοούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν.
Pr 49,10

WP 52_{v26} sakinyje *net ik* samplaiką galima sieti su lotyniško Biblijos teksto pavyzdiniu modeliu, plg. Mt 2,9 eilutės raišką Vulgatoje laiko sakiniu su *usque dum* (o LB sakiniu su *bis*):

Jr schifkat schwaigfde kurē regeijn ant uštekeijma eija pirma iun, net ik ft a ija s ant wetas, kur bua waikelis WP 52_{v26}

Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi, erat puer Mt 2,9

καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἔλθῶν ἐστάθη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον· Mt 2,9

Lk 15,8 eilutę Daukša nusako dalyviniu sakiniu su pleonastiniu *net ik*: [...] *ir iefko / n'et ik' atrandanti?* DP 279₁₇. Tokio Daukšos pasirinkimo neįtakoją galimi šaltiniai²², plg.:

[...] *y buka z pilnošcia / áž go naydzie* ³W 286₈

[...] *ir iefhka pilnai ik kolei ta atrand?* BP II 218₁₀

[...] *ir iefhka pilnai ik kolei atrand?* VEE 88₁₅

²⁰ Išskyrus tai, kad DP esanti įvardžiutinė parodomąjo įvardžio *toi* forma JE keičiama trumpesne *tò*, o SP pasirenkama neįvardžiutinė *ta*.

²¹ Vincas Urbutis yra nurodęs, kad pleonastiniuose / samplaikiniuose dariniuose su *ik „net* galėtų būti suvokiamas ir dabartinė sustiprinamąja, pabrėžiamąja funkcija“ (Urbutis 1966: 105). Santykinai nemažas pleonastinio *net ik* dažnumas laiko sakiniuose gali rodyti prielinksninės kilmės jungiamąjį žodį *iki* perimant laiko ribos jungiamojo žodžio *net* funkcijas (ir jungiamojo žodžio *net* prasidėjusį virsmą pabrėžiamąja dalelyte).

²² Jo nepratėse ir Jaknavičiūs, plg.: [...] *ir iefka gieray / pakolay raftu*. JE 92₁₁₋₁₂; [...] *y buka z pilnošcia / ážby go znalázlá*. JEP 92₁₀

[...] *und fuche mit vleis, bi s das sie jn finde?* LB Lk 15,8

[...] *et quaerit diligenter, donec inueniat* Lk 15,8

[...] καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς ἕως ου εὔρη Lk 15,8

Tai leidžia manyti, kad DP 279₁₇ sakinyje *net ik* parinktis labiau susijusi su Daukšai įprastu dalyvinių²³ (o ne veiksmožodinių) sakinių su *net ik* modeliu²⁴, matomu ir Mt 26,38 verseto nusakyme²⁵ (šiuo atveju pleonastinio *net ik* vartojimą galėjo lemti prielinksninė lotyniška *usque ad* konstrukcija arba lenkiška *aż do* konstrukcija), plg.:

nulūdufi yra dušią manōii net ik mîrβtanti DP 148₃₇

Smetna ieft dušá moiá áż do śmierci ³W 155₁

Tristis est anima mea usque ad mortem Mt 26,38

περὶλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου Mt 26,38

Pleonastinį *net pakolei* Mt 13,33 verseto raiškiai pasirenka Jaknavičius (kitais atžvilgiais palikdamas SP I 296₁₁ sakinio struktūrą), – tokį pasirinkimą galėjo lemti tik noras labiau paryškinti ribos nuorodą su *pakolei*, kitakalbiai šaltiniai tokio pasirinkimo neįtakojo, plg.:

[...] *paſtepe ažurawgie triſe mieroſe miltu / net pokoley furugo wiſa.* JE 31₂

[...] *zákryła we trzy miáry maki / áż wſbytká ſkwáſniáta.* JEP 31₃

[...] *paſtepe (ažurawgie) triſe mieroſe miltu, k o ł a y furugo wiſa.* SP I 296₁₁

[...] *zákryła we trzy miáry maki / áż wſbytká ſkwáſniáta.* SP I 297₁₃

[...] *páſtepie triſe ketwircziũſe miltu / net aprũgſta wiſsa* DP 86₄₂

[...] *zákrywa we trzech korćach maki / áż ſie okwáſi wſbytko* ³W 88₁₃

²³ BP ir DP pamoksluose esama laiko sakinių su *iki*, kurių šalutinio dėmens pagrindą sudaro ne tik asmenuojamosios, bet ir neasmenuojamosios veiksmožodžio formos (apie dalyvinius laiko sakinius DP žr. Pajėdienė 2012: 73–74). BP perikopėse taip pat esama dalyvinių sakinių su *net*, neasmenuojamojo veiksmožodžio formos parinktimi besiskiriančių nuo VEE sakinio modelio, plg.:

neifcheifi iſch te / net uſmokeiens paſtaraghi iodiki. II 284₁₀

neifcheifi iſch te / net uſmokeiens paſtaraghi iodiki. II 292₁₉

neifcheifi iſch tienai / net uſmokeiens paſtaraghi iodiki. BP II 294₁₅

neifcheifi iſchtenai / net użmokefi paſtaràghi iūdiki. VEE 94,11

Du wirst nicht von dannen eraus komen / bi s du auch den letzten heller bezalleft. LB Mt 5,26

non exies inde donec reddas novissimum quadrantem. Mt 5,26

οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἄν ἀποδώς τὸν ἔσχατον κοδράντην Mt 5,26

²⁴ DP sakiniuose su *net ik* ir dalyvio *mirti* formomis pleonastinio *net ik* parinkimą galėjo paskatinti lenkiško prielinksnio samplaika *aż do*: Wujeko postilės *aż do smierci* konstrukcijas (23x) Daukša išvertė dalyviniiais sakiniiais pleonastiniu *net ik* (19x) ir dalyviniiais sakiniiais su vienu pačiu *ik* (4x). Dalyvinius *ik mirtas / nti* tipo sakinius Vytautas Ambrasas apibūdina kaip *stabarėjančių formulę* (Ambrasas 2006: 452). Apie šalutinių dalyvinių sakinių kilmę žr. ten pat, 457t.

²⁵ Sirvydas Mt 26,38 raiškiai parenka daiktavardinę konstrukciją su *iki*, greta pateikdamas ir paaiškinimą su *tai yra*, plg.: *Nulūdufi ira tieg Dušia mano i ki śmerti: tay ira / lignafi fu śmerčiu pačiu fopulis dušios máno.* SP II 200₅, o lenkišką sakinio variantą užrašo trumpiau su pleonastiniu *áż do*: *Smetna ieft dušá moiá áż do śmierci* PK II 200₅.

[...] *abscondit in farinae satis tribus, donec fermentatum est totum*
Mt 13,33

[...] ἐνέκρουσεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία ἕως οὗ ἐξυμώθη ὅλον.
Mt 13,33

2.1.4. Lk 2,26 eilutės raiška sakiniiais su *net pirm* – šaltinių įtaka ar sakinio su *net* struktūrinio-funkcinio modelio poveikis?

Lk 2,26 eilutės nusakymui VEE, BP, DP, JE parenkamas sakiny su *net pirm*. Daukša ši sakinį užrašo su tariamosios nuosakos veiksmažodžio forma²⁶, ši modelį perėmė ir Jaknavičius, plg.:

ne tureio smerties regiet / net pirm iβwiftu Chryftu Wieβpaties.
JE 157₂₈

nie miał ogladác śmierci / ázby pierwey ogladał Chrystufá Pánfkiego
JEP 157₂₅

ne turêio regét' mirimo arbá smerties / net' pirm iβwiftú Chriftu
Wieβpaties DP 426₄₁

nie miał ogladác śmierci / ázby pierwey wyzrzał pomázáńcá
Pánfkiego ³W 441₄₁

Tariamąją nuosaką Lk 2,26 verseto raiškai Daukša galėjo rinktis ne vien dėl Jakubo Wujeko teksto, bet ir dėl Vulgatos ar / ir senosios graikų NT siūlomų laiko sakinių modelių, plg.:

non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini Lk 2,26
μη ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἄν ἴδῃ τὸν χριστὸν κυρίου Lk 2,26

Lk 2,26 perikopė BP išreiškta *net pirm* su dalyviu, o VEE – su būsimosios laiko veiksmažodžio forma, plg.:

ghiffai smerties neturetu regeti / net pirm ifchwides Chriftu PONA.
BP I 218₃

ghiffai netur smerties regieti neta pirm a ifchwis Chriftu PONA. VEE
39₁₆

Er folt den Tod nicht sehen / er hette denn zuuor den Chrift des
HERRN gefehen. LB Lk 2,26

Identiška DP 426₄₁ ir JE 157₂₈ struktūra (DP → JE modelis) rodo, kad lenkiški ³W 441₄₁ ir JEP 157₂₅ sakiniai neturi originalo statuso (jie skiriasi leksine sudėtimi, plg. *wyzrzał pomázáńcá Pánfkiego* ir *ogladał Chrystufá Pánfkiego*) – verčiant biblines eilutes Daukšai ir Jaknavičiui²⁷ jie buvo tik gretutinio statuso tekstai.

²⁶ Sakiniai su tariamąją nuosaka sudaro beveik penktadalį (19,4%) visų DP laiko sakinių su *net*. Daugiau žr. Pajėdienė (2012: 47).

²⁷ Apie Jaknavičiaus pateikiamų evangelijų vertimo šaltinius žr. Lučinskienė (2005: 22t).

Įdomi šio verseto skirtinguose šaltiniuose raiškos ypatybė yra jungiamojo žodžio *net*, turinčio modifikatorių *pirm*, parinktis. Tokį pasirinkimą galėjo įtakoti kitakalbiai originalai (plg. lot. *nisi prius* ir vok. *denn zuuor*) ir galbūt su jais susijusi šio verseto pateikimo tradicija. Bet jungiamojo žodžio *net* (o ne jungiamojo žodžio *neg*) pasirinkimą sakinyje su modifikatoriumi *pirm*²⁸ galėjo nulemti raštinios kūrėjų intuityviai jaučiamos sakinių su *net* funkcinės raiškos galimybės (laiko sakiniams su *net* dažniausiai buvo žymimas iki tam tikros ribos neįmanomas tam tikrų veikslių vienalaikiškumas; to neįmanomo vienalaikiškumo ribos paryškiniui ir pasitarnauja papildomas ribos nuorodos modifikatorius *pirm*) ir jiems būdingi struktūriniai modeliai (laiko sakiniams su *net* būdingas neigiamas pagrindinio dėmens²⁹ ir teigiamas (dažniausiai įvykio veikslas) šalutinio dėmens tarinys³⁰).

2.2. Sakiniai su (*pirm*) *neg*, *pirm(a) nekaip*

Senajoje lietuvių kalboje sakiniams su jungiamuoju žodžiu *neg* ir jo variantais buvo nusakomi ne tik kokybiniai dviejų veikslių lyginimo, bet ir veikslių gretinimo laike santykiai³¹. Dažniausiai pagrindinis sakinio dėmuo turi prieveiksmį *pirm*, esantį lyginimo pagrindu nusakant šalutinio dėmens veiksmo laiką³². Nagrinėjamų postilių tekstuose perteikiant Mt 26,34 ir 75; Lk 2,21; Jn 4,49; Jn 8,58; 14,29; 17,5 versetus veikslių gretinimo laike santykiai nusakomi su jungiamaisiais žodžiais *pirma ne kaip* (WP), *pirm nei / neng* (BP), *neg* (DP) ir *pirm neg* (DP), *pirm neg* (SP).

Visuose aptariamuosiuose šaltiniuose cituojama Jn 8,58 eilutė gerai parodo jungiamųjų žodžių parinkčių variaciją, plg.:

- [...] *pirm neg Abrahámas buwo / aß efmi*. JE 52₂₆
- [...] *pierwey niž Abrahám byl / iam ieft*. JEP 53₆
- [...] *pirm neg Abrahamas buwo, aß efmi*. SP II 109₂₃
- [...] *pierwiey niž Abráhám byl, iam iešt*. PK II 111₁₂
- [...] *pirm neg Abrômas bú / aß efsmi*. DP 127₂₈
- [...] *pierwey niž Abráhám byl / ia ieftem*. ³W 135₉
- [...] *pirm neng Abrahamas stoiofi / afch efmi*. BP I 320₇
- [...] *Pirm nei Abrahamas stoiofi / afch efmi*. BP I 326₂;
- [...] *pirm neng Abrahamas buwa / efch efmi*. VEE 53₂₁

²⁸ To laikotarpio raštuose su modifikatoriumi *pirm* dažniausios laiko sakinių su *neg* parinktys.

²⁹ Laiko sakiniuose su *neg* beveik visada vartojamas teigiamas pagrindinio dėmens veiksmožodis (daugiau žr. Pajėdienė 2012: 58t).

³⁰ Žr. Pajėdienė (2010: 271; 279).

³¹ Plg. Hermann (1912: 34t), Drotvinas (1968a; 1968b: 89, 95), Palionis (1967: 202), Ambrazas (2006: 453t; 456).

³² Analogiško modelio sakiniai būdingi ir to meto slavų kalboms – apie senosios lenkų kalbos sakinius su *niż / niźli* žr. Klemensiewicz et al. (1955: 468), apie senosios čekų kalbos sakinius su *než* žr. Bauer (1972: 445-6; 448).

[...] *Pirma nekaip Abrahamas bua afch efmi* WP 123r₂₅

[...] *Ehe denn Abraham ward / bin ich.* LB Jn 8,58

[...] *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Jn 8,58

[...] π ρ ἰ ν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμί. Jn 8,58

DP komentaru sluoksnyje Jn 8,58 versetas užrašytas sakiniu su vieni-
niu *neg*, nors lenkiško originalo sakinys yra su *pierwey nižli*, plg.: [...] *neğ
Abrômas bû / iau aß efmi.* DP 130₂₉ [...] *pierwey nižli Abráhám byt / iam iuž
ieft* ³W 137₄₄. Cituodamas Mt 26,34 eilutę Daukša taip pat nepaisė lenkiško
teksto pavyzdžio – vieninio *neg* parinkimą DP 148₂₈ galima sieti su šios eilutės
raiška VEE 188₁₉ sakiniu, plg.:

[...] *bia nakti / neg gaidis du kartú pragis / tris kartus manés vžgįsies.*

DP 148₂₈

[...] *ty džiis tey nocy / pierwey niž dwákroc kur zápoie / trzykroc
fie mnie záprzyß* ³W 154₁₂

[...] *fche nakti neig gaidis du kartu pragys / tris kartus manes vffigįfi*
VEE 188₁₉

[...] *In diefer nacht / ehe der Hane krehet / wirftu mich drey mal
verleugnen.* LB Mt 26,34

[...] *in hac nocte antequam gallus cantet ter me negabis* Mt 26,34

[...] ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ π ρ ἰ ν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρις ἀπαρνῆση
μ ε Mt 26,34

Mt 26,75 eilutė Daukša pasirenka ir Wujeko, ir VEE siūlytam sakinio
modeliui artimus atitikmenis, plg.:

[...] *pirm neğ gaidis du kartú pragis tris kartús vžfigįfi manés.* DP 159₁₅

[...] *pierwey niž kur dwákroc zápoie / trzykroc fie mnie záprzyß.*
³W 165₂₃

[...] *pirm neng gaidijs du kartu giedos / vffigįfi manes trijs kartus.*
VEE 196₄

[...] *Ehe der Hane krehen wird / Wirftu mich drey mal verleugnen.* LB
Mt 26,75

[...] *Priusquam gallus cantet, ter me negabis.* Mt 26,75

[...] π ρ ἰ ν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρις ἀπαρνῆση μ ε · Mt 26,75

Tokį Daukšos (o taip pat ir Vilentos) pasirinkimą galėjo įtakoti skirtingi
Vulgatos sakinių su *antequam* (Mt 26,34 atveju) ir *priusquam* (Mt 26,75)
modeliai. To laikotarpio verstiniams religiniams raštams apskritai būdingas
glaudus ryšys su originalu ar net poreikis pažodžiui laikytis originalo³³. Ci-
tuojant NT sakinius tokia siekiamybė privalėjo būti realizuojama. Tai buvo
daroma perimant jau paplitusią (ankstesnių vertėjų pateiktą) tam tikrų NT
atkarpu versiją (BP ir DP atveju tai sietina su VEE įtaka). Nukrypimus nuo

³³ Apie prisirišimo prie originalo poreikį Reformacijos priešprieš laikotarpiu žr. Ambrasas 1998.

jau įprasto NT atkarpų pateikimo vertėjas turėjo argumentuoti. Tokiu atveju geriausiai argumentu galėjo būti biblinio verseto klasikinėmis kalbomis pavyzdys³⁴ (sakiniai su *pirm neg* atitinka lotyniškus laiko sakinius su *priusquam*, *antequam* ir senosios graikų kalbos laiko sakinius su $\pi\rho\iota\nu$, $\pi\rho\delta$).

Laiko sakinių su *pirm neg*, *pirm ne kaip* vartojimas susijęs su išskirtine teologinio argumentavimo specifika³⁵ ir poreikiu pabrėžti sakiniu apibūdinamų Subjekto veiksmų išsidėstymo laiko skalėje išskirtinumą, plg.: Iz 65,24 ir Jn 17,5 versetų nusakymą sakiniiais *pirm neg*, *pirma ne kaip*:

Pirm' ne g prašius išklaufijiu iūs. DP 212₂₈

Pierwey niž zawoláia / wyflucham ich. ³W 220₄₇

Pirma ne kaip schaukfi manensp efch ischklaufijiu. WP 172_{r7-8}

Ehe sie ruffen / wil ich antworten / LB Iz 65,24

eritque antequam clament ego exaudiam Iz 65,24

$\pi\rho\iota\nu$ κερράξει αὐτοὺς ἐγὼ ἐπακούσομαι Iz 65,24

Tewai apschwefk mane anai /schwewei→ schwefibe, kure tawimp tureiau

*pirma ne kaip tas fwetas bua*³⁶ WP 282_{v15}

Und nu verklere mich du Vater / bey dir felbs / mit der Klarheit / die ich bey dir hatte / ehe die Welt war. LB Jn 17,5

et nunc clarifica me tu Pater apud temet ipsum claritatem quam habui priusquam mundus esset apud te Jn 17,5

καὶ νῦν δόξασον με σύ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῶ τῆ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Jn 17,5

Laiko sakiniai su (*pirm*) *neg*, *pirma ne kaip* vertintini kaip sintaksės priemonė, leidžianti nusakyti ne tik įprasto priešastingumo, bet ir atvirkštinio pobūdžio veiksmų sekas. Nagrinėjamuose šaltiniuose gana dažnas jų vartojimas rodo jų tinkamumą teologiniams argumentams, įvardijantiems herojinio Subjekto sugebėjimus atlikti ne vien standartiško, bet specifinio eiliškumo veiksmų sekas.

2.3. Sakiniai su *kolei*, *ikkolei*, *pakolei*

Nagrinėjamų pamokslų rinkiniuose laiko sakiniai su jungiamuoju žodžiu *kolei* ar jų variantais nėra labai populiarūs: WP (ir perikopėse, ir pamoksluose)

³⁴ Apie tiesioginį ir netiesioginį klasikinių kalbų – bažnytinės ir klasikinės lotynų bei senosios graikų – poveikį Europos kalbų sintaksinėms sistemoms žr. Kortmann (1997; 1998: 53tt).

³⁵ Diskurse tarp sakinio struktūros ir jo funkcijos paprastai egzistuoja ryšys, todėl konkrečią gramatinę formą dalinai apsprendžia pragmatinės aplinkybės, kuriomis tam tikro modelio sakiny yra vartojamas, plg. Lambrecht (1988: 138). Apie sakinių morfosintaksinės struktūros ir semantinių / pragmatinių funkcijų ryšį žr. Cristofaro (2005: 7).

³⁶ Dar plg. tą pačią perikopę atpasakojantį sakinį: *ghis turreija garbe ir schwefibe kura turri tewap pirm a ne kaip fwetas bua* WP 176r.

vartojami tik sakiniai su *ikkolei*, BP perikopėse – sakiniai su *pakolei*, *ikkolei* (pakartojant VEE sakinius su *kolei*), o pamoksluose – sakiniai su *kolei*. Sakiniai su *kolei* / *ikkolei* gana dažni DP pamoksluose, bet retai pasirenkami perikopėse. SP sakiniai su *kolei*, *pakolei* vartojami ir perikopėse, ir komentarų tekste. Sakinių su *pakolei* išskirtinis dažnumas JE rodo, kad *pakolei* Jahnvičiui atrodė esąs tinkamiausias jungiamasis žodį laiko ribos nusakymui (žr. 3 lentelę).

Sakiniais su *kolei* paprastai nusakoma pagrindinio veiksmo ar būsenos trukmė, trunkanti iki šalutiniu veiksniu nurodytos ribos, todėl šalutinio dėmens tarinio raiškai būdingos ilgai trunkančią statinę būseną žyminčios³⁷ egzistencinių veiksmožodžių *būti*, *gyventi*, *laikyti(s)* formos. Tokio sakinio modelio pavyzdžiu gali būti Sirvydo cituojama Jn 9,4 eilutė (ji lietuviškame SP tekste kiek sutrumpinta), plg.:

Man reykia dirbt ko la y dienà ira. SP I 332₁₇₋₁₈

Mnie potrzeba spráwować spráwy onego ktory mie posłał / poki dzień ieft. PK I 332₁₇₋₁₉.

me oportet operari opera eius qui misit me donec dies est; Jn 9,4

ἤμᾱς δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρα ἐστίν. Jn 9,4

2.4. Sakiniai su *iki*

Laiko ribos sakiniai su *iki* vartojami VEE ir WP, BP, DP (ir perikopėse, ir pamoksluose). SP ir JE laiko sakinių su *iki* nėra.

Sakiniais su *iki* būdingą santykio su veiksmo / proceso baigiamąja faze nusakymą kuria įvykio veiklo veiksmožodis šalutiniame dėmenyje. Veiksma kaip ribos ir rezultato semantika ypač išryškėja tautologinėse konstrukcijose, kai šalutinio dėmens tariniu eina tos pačios šaknies veiksmožodis kaip ir pagrindiniame dėmenyje. Viena iš tokių konstrukcijų, pavartota Mt 2,9 eilutės³⁸ nusakymui BP perikopėse, rodo Bretkūną pasirinkus jungiamąjį žodį *iki* vietoj VEE esančio senesnio *net*:

Ir schitai / šwajfde / kure regeia ritu βemeie / eia pirm iu / ikki a t a i a / ir stoweia iſch aukſchto kur buwa Bernelis. BP I 150₉

Ir schitai / šwajfde / kure regeia vſchtekieghime Saules eia pirma iſj / n e t a t a i a / ir stoweia iſch aukſchta / kur buwa bernelis VEE 22₁₂

Und fihe / der Stern den ſie im Morgenland gefehen hatten / gieng fur jnen hin / B i s das er kam / vnd ſtund oben vber / da das Kindlin war. LB Mt 2,9

³⁷ Tokia vartoseną susijusi tuo, kad būseną suvokiama kaip tam tąsa, turinti ribas erdvėje / laike, plg.: „states are conceptualized as containers, as bounded regions in space“ Lakoff, Johnson (1999: 176). Apie statines būsenos raiškos priemonės plg. Smith (1991: 6t).

³⁸ Sakinio atitikmenys klasikinėmis kalbomis pateikti 2.1.3 skirsnyje.

2.5. Egzistencijos ribų nusakymas sakiniiais su *ik(kolei)*

Kontinuatyvinės reikšmės akcentavimas ryškus *IKKOLEI* + *BŪTIES GYVA(S)* tipo sakiniuose, plg. Rom 7,2 verseto raišką WP sakiniu:

Mate pririjchta ira, ⁊ padota Žakanu, ikkalei wiras ias giwas ira WP 63r₁₀

Denn ein Weib / das vnter dem Manne ist / die weil der Man lebet / ist sie verbunden an das Gesetz LB Rom 7,2

Nam quæ sub viro est mulier, v i v e n t e v i r o, alligata est legi Rom 7,2
 ἡ γὰρ ὑπαὐδρος γυνῆ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδετα νόμῳ Rom 7,2

Jungiamųjų žodžių *ikkolei* ir *ik* sinonimiškumą rodo identiškos struktūros laiko ribos sakiny su *ik* (*ik gyvas yra*), plg.:

Kur nefanga Jra testamentas, tē iau turri ir smertis pributi darancziaia tã Testamētũ «←Testamētũ», «W→» numirufaija «W→Numirufaija» nefanga testamentas ftiprus «←ftir» a galins ira, ik nefanga giwas ira kurfai ghj daris eft neka ghis negelpti nei gali WP 146v₂₈

DEnn wo ein Testament ist / da mus der Tod gefchehen / des der das Testament machet / Denn ein Testament wird fest durch den Tod / Anders hat es noch nicht macht / wenn der noch lebet / der es gemacht hat. LB Žyd 9, 16–17

ubi enim testamentum mors necesse est intercedat testatoris testamentum enim in mortuis confirmatum est alioquin nondum valet dum vivit qui testatus est Žyd 9, 16–17

ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μή ποτε ἰσχύει ὅτε ζῆ ὁ διαθέμενος Žyd 9, 16–17

Laiško žydams 9, 16–17 versetų raiškos laiko sakiniiais sugretinimas WP ir Vulgatoje³⁹ (plg. *ik giwas ira* ir *dum vivit*) bei galimuose kituose šaltiniuose (plg. sen. gr. ὅτε ζῆ ir vok. *wenn der noch lebet*) gali būti nuoroda apie sustabarėjusia fraze virtusio laiko ribos sakinio *ik / ikkolei gyvas* vartosenos ištakas. Tokio tipo laiko ribos sakinių populiarumą⁴⁰ ar jų kaip sustabarėjusios frazės impulsyvaus pavartojimo atvejį rodo WP 13r₂₆ sakiny, nusakantis Mk 6,18 versetą, kuriame frazė *ik gyvas yra* įterpiama kaip

³⁹ Apie tai, kad WP versta iš lotynų kalbos žr. Gelumbeckaitė (2009: 67t).

⁴⁰ *Kolei / Ik gyvas* kaip sustabarėjusios frazės egzistavimą rodo ir tokio tipo sakinių vartojimas BP, DP pamoksluose (pvz.: *fchos teifibes tikokem kolei giwi efme* BP II 287₂₄; *Kôléi gîwas nufidēifis tejákais ka padâres* DP 122_{9,13} *Žá žywotá niech sie grzeβnik spowidâda co uczynił* ³W 128₅₁; *Ik giwas effi darik pafsifâkima* DP 122_{3m} *Žá žywotá trzebâ sie spowiedâc* ³W 129_{1m}). Wujeko pamoksluose dažną prielinksninę daiktavardinę konstrukciją *žá žywotá* M. Daukša buvo linkęs versti veiksmažodiniais laiko sakiniiais su *ik*, o konstrukciją *do smierci* – dalyviniais sakiniiais su *ik* (daugiau žr. Pajėdienė 2012: 73–74).

papildomas paaiškinimas, plg. WP ir tokios frazės neturinčius kitakalbius Biblijos šaltinius:

Nederra taw («←*tew*) *turreti a wadžiati maters bralia fawa* (W→*fawa*,) *ik ghifsai giwas ira* WP 13r₂₆

Es ift nicht recht / das du deines bruders Weib habeft. LB Mk 6,18

non licet tibi habere uxorem fratris tui Mk 6,18

ὄτι οὐκ ἔξεστίν σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου Mk 6,18

3. Lietuviško biblinio teksto tradicijos poveikis

3.1. BP pamokslams nebūdingų jungiamųjų žodžių *pakolei* ir *ikkolei* vartojimas perikopėse

Tas pačias NT eilutes nusakančių laiko ribos sakinių VEE ir BP sugretinimas rodo struktūrinius VEE ir BP perikopėse esančių laiko ribos sakinių sutapimus (14-a iš 15-os visų BP perikopėse esančių laiko ribos sakinių⁴¹ pakartoja VEE sakinyje užfiksuotą jungiamąjį žodį). Specialias pastangas suredaguoti BP perikopių sakinius pagal VEE sakinių modelį rodo BP pamokslų komentaro tekstui netipiškų jungiamųjų žodžių *pakolei* (3x) ir *ikkolei* (2x) vartojimas tik BP perikopėse.

BP komentaruose nesančio *pakolei* fiksacijos aptinkamos Mt 5,25 ir Mt 18,30 eilutes nusakančiuose sakiniuose, sudarytuose pagal VEE modelį, plg.:

Suderek fu priefschiniku tawa greitai / pakolei fu io ant kelio effi BP II 292₁₅

Suderek fu priefschiniku tawa greitei / pakolei fu io ant kelio effi BP II 294₁

Suderek fu tawa kerschtiniku greitai / pakolei fu iju ant kielia effi VEE 94₇₋₈

Sey wilfertig deinem Widerfacher bald, die weil du noch bey jm auff dem wege bist LB Mt 5,25

Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo Mt 5,25

ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ Mt 5,25

ir imete ii kalinen / pakolay fugruzintu iam fkołu. JE 128₃₃

wrucil go do wiezienia / ážby oddal dlug JE 128₂₅

ir imméte ii faitūfna / kólai vžmoketu fkolá DP 359₉

wrucil go do ciemnice / ážby záplačil dlug ³W 371₅

⁴¹ Tik vienu atveju – nusakant Mt 2,9 versetą – skiriasi jungiamąjo žodžio parinktys BP ir VEE (plg. VEE 22₁₂ sakinį su *net* ir BP I 150₉ sakinį su *ikkoi*). Apie šiuos sakinius dar žr. 2.1.3 ir 2.4 skirsniuose.

inmete ghi ing temnicze / pakolei uβmokeia ka skeleia. BP II 485₁₃
nūeghies ijmete ghij ing temnicze / pakolei ghjis vzmokietu / kà buwa
kaltas. VEE 124₁₇

und warff jn ins Gefengnis / bis das er bezalet / was er schuldig war.
LB Mt 18,30

et misit eum in carcerem, donec redderet debitum Mt 18,30

ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν ἕως ἀποδοῦ τὸ ὀφειλόμενον. Mt 18,30

Lk 15,8 ir Mt 22,44 versetai VEE ir BP nusakomi taip pat identiškos struktūros sakiniai, plg:

[...] *ir ieshka pilnai ikkolei ta atrand?* BP II 218₁₀

[...] *ir ieshka pilnai ikkolei atrand?* VEE 88₁₅ (apie Lk 15,8 eilutės raišką dar žr. 2.1.3 skirsnyje)

ir

Sefkes pa deschines mana / ikkolei padefiu neprietelius tawa soleliu
koiu tawa. BP II 443₁₇

Siefkes ant deschines mana ikkolei padefiu neprietelius tawa fuleliu
koiu tawa. VEE 117₅

Setze dich zu meiner rechten / Bis das ich lege deine feinde zum schemel
deiner füßje. LB Mt 22,44

Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis
Mt 22,44

κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποκατω τῶν
ποδῶν σου Mt 22,44

Tik perikopėse užfiksuoti BP sakiniai su *pakolei*⁴² ir *ikkolei*, atkartojantys VEE sakinių modelius, rodo lietuviško Evangelijų teksto tradiciją ir tai, kad pačiam Bretkūnui šie jungiamojo žodžio *kolei* variantai nelabai tiko (laiko ribos sakiniai su *ikkolei*, *pakolei* nėra būdingi ir Vilentui⁴³). Pacituotieji perikopių sakinių modeliai rodo lietuviškai pateikiamų Biblijos atkarpų teksto kanoniškumą, kurio BP stengiasi gana griežtai laikytis.

3.2. VEE laiko ribos sakinių struktūros atspindžiai JE

Įdomu tai, kad Jankavičius užrašydamas Mt 22,44 eilutę (aišku, jis renkasi jungiamąjį žodį *pakolei*) taip pat yra artimesnis Vilentui, o ne Daukšai (iš pastarojo perima tik pagrindinio dėmens veiksmažodžio *sėdėti*, o ne *sės-tis* formą), nors lenkiškai JE 120₈ eilutei artimesnis būtų DP sakiny (plg. *podnożkiem* ir *pakóiu*), plg.:

⁴² Jungiamasis žodis *pakolei* dar retesnis DP (viena fiksacija *Išguldyme* persakant Pradžios knygos eilutę, plg.: *Pak olei efsi žeme / ing žeme eifi*. DP 199₃₀ *Pokis žiemia / w žiemie poydžieβ*³W 208₃).

⁴³ Jais perteikiamos tos pačios NT frazės, kurios vėliau šiais ribos sakiniai bus cituojamos BP. VEE iš viso esama 30 laiko ribos sakinių: 11 sakinių su *ik(i)* (36,7%), po 7 sakinius su (*pirm*) *nenġ / neig* (23,3%) ir *net* (23,3%), 3 sakiniai su *pakolei* (10%) ir 2 sakiniai su *ikkolei* (6,7%).

sedek po dešiney mano / p a k o l a y padefiu neprietelus tawo fuotelu koiu tawo. JE 120₈

śiedz po práwicy moiey / áž polože nieprzyciociły twoie podnożkiem nog twoich? JE 120₈

sedék' ant' dešínés manós / i k' padéfsiu priéfakius tawús pakóiu kóiu tawú? DP 342₂₀

śiedz ná práwicy moiey / áž polože nieprzyciociły twoie podnożkiem nog twoich ³W 353₃

Aukščiau pacituoto DP 342₂₀ sakinio su *ik* struktūra taip pat nėra tipiška DP komentario sluoksniu sakiniams. Tai vienas iš retų veiksmažodinio (o ne dalyvinio⁴⁴) sakinio su *iki* DP pavartojimo atvejų, žinomus dar ir gana neįprasta jungiamojo žodžio parinktimi (Wujeko pamokslų laiko ribos sakiniams su *až* Daukša paprastai parenka sakinio su *net* atitikmenį).

Esama ir daugiau pavyzdžių, kai VEE sakinio modelis atkartojamas JE (VEE→JE), plg. Lk 2, 21 eilutės leksinę raišką VEE, DP ir JE:

kurfai buwo pramintas nuog Anielo p i r m n e g żywaty prafideio. JE 16₂₅
Ktore było miánowano od Anyoła / p i e r w e y n i ż l i ś i e w żywoćie poczėjo. JE 16₂₅

[...] *kurfái búwo prâmintas nuğ Angelo p i r m n e g ifcioie pradeios* DP 53,21

Ktore było nazwane od Anyoła / p i e r w e y n i ż l i ś i e w żywoćie poczėjo. ³W 53,3

Kurio buwa pramintas nog Angelo / p i r m n e n g ži wate praffideia I 126,6

kuriu buwa pramintas nog Angelo p i r m n e n g ži wate praffideia. I 133,9

Kuriu buwa pramintas nuğ Angela / p i r m n e n g ži wate praffideia. VEE 20,10

welcher genennet war von dem Engel / e h e denn er in Mutterleibe empfangen ward. LB Lk 2, 21

quod vocatum est ab angelo, p r i u s q u a m in utero conciperetur Lk 2, 21
 τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλλημφθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ. Lk 2, 21

Išvados

1. Perikopių sluoksnyje yra vartojama 33% WP, 21% BP, 11% DP, 10% SP laiko ribos sakinių. WP, BP, DP, SP perikopėse laiko ribos nusakymui vartojami sakiniai su jungiamaisiais žodžiais *net*, *iki*, *kolei*, (*pirm*) *neg* / *pirma ne kaip*. Biblijos citatose vartojamų laiko sakinių su ribos

⁴⁴ Veiksmažodiniai sakiniai (3x) sudaro tik ~9% visų DP sakinių su *iki*.

- jungiamaisiais žodžiais skirtumai susiję su tekstų autorių sociolektu arba jų gyvenamosios vietos kalbos / tarmės ypatybėmis: aptariamiesiems prūsiškojo rašytinės kalbos varianto tekstams labiausiai būdingi laiko ribos sakiniai su *iki* (WP – 50 %, BP– 27%, VEE – 39%), viduriniojo raštų varianto – sakiniai su *net* (DP perikopėse jie sudaro 52%), o rytinio raštų varianto tekstams – sakiniai su skirtingomis *kol* atmainomis (SP sakiniai su *kolei* – 40%, o JE su *pakolei* – 52%).
2. Laiko ribos nusakymui aptariamuosiuose šaltiniuose jungiamieji žodžiai pasirenkami skirtingai. WP visiškai nevartojami sakiniai su *pakolei*, SP ir JE nevartojami sakiniai su *iki* ir su *ikkolei*. BP ir DP perikopėse esama šių šaltinių pamokslams netipiškų laiko ribos nusakymo su jungiamaisiais žodžiais *pakolei* (BP, DP), *ikkolei* (BP) atvejų.
  3. Perikopėse, kaip ir pačiuose pamoksluose, vartojamų ribos sakinių su *net*, *net ik*, *net pirm* tariniais kartais parenkamos ne tik asmenuojamosios, bet ir neasmenuojamosios veiksmožodžių formos. Tokia vartoseną DP nėra įtakota Wujeko originalo, bet rodo Daukšai įprastesnio dalyvinių (o ne veiksmožodinių) sakinių su *net* ar *ik* modelio pasirinkimą ir Biblijos citatų perteikimui.
  4. Identiškas Biblijos eilutes perteikiančių laiko ribos sakinių gretinamoji analizė padeda nustatyti:
    - a. išnykusios vartosenos jungiamųjų žodžių reikšmės – parodo laiko ribos sakinių su *net* sinonimiškumą sakiniams su *ik*, *kolei*, *neg*;
    - b. konkrečios gramatinės formos ar morfosintaksinės struktūros pasirinkimo sąsają su pragmatinėmis tam tikro sakinio modelio vartojimo aplinkybėmis, pvz., sakinių su *pirm net* parinkimą Lk 2,26 eilutės nusakymui galėjo nulemti ne vien kitakalbiai šaltiniai ar galima lietuviškoji tradicija (įmanomas tokios struktūros sakinio pateikimo faktas neišlikusiuose rankraščiuose), bet ir intuityviai vertėjo suvoktas tinkamiausias funkcinės–gramatinės sakinio raiškos modelis;
    - c. laiko sakinių su (*pirm*) *neg*, *pirma ne kaip* vartojimą specialaus laiko santykio apibūdinimui ir tinkamumą teologiniams argumentams (jais galima nusakyti ne tik įprasto priežastingumo, bet ir atvirkštinio pobūdžio veiksmų sekas). Laiko ribos sakiniai su (*pirm*) *neg* DP rodo naudojimąsi VEE kaip kanoniniu tekstu (plg. Mt 26,34 eilutės raišką DP 148₂₈ sakiniu su vieniniu *neg* nepaklūstantį ³W 154₁₂ sakinio su (lenk.) *pierwey niż* modeliui, bet atkartojantį VEE 188₁₉ laiko ribos sakinio su vieniniu *neig* modelį).
  5. Gretinamoji laiko ribos sakinių perikopėse analizė patvirtina ankstesniuose tyrimuose nustatytą lietuviško Evangelijų teksto tradicijos egzistavimą:
    - a. VEE užfiksuoto laiko ribos sakinių modelio gana nuosekliai laikomasi BP (dauguma BP sakinių su ribos reikšmės žodžiais identiški

atitinkamas NT frazės perteikiantiems VEE sakiniams – jiems dažniausiai būdinga bendra gramatinė ir leksinė struktūra, įskaitant ir paties jungiamojo žodžio parinkimą);

- b. Tarp DP ir SP perikopių bei JE laiko ribos sakinių egzistuoja sakinio modelio pasirinkimo ryšys:
  - i. DP dažnai pratęsia VEE sakinio modelį (arba perima kai ką iš J. Wujeko postilės pasiūlyto sakinio) ir daro įtaką SP;
  - ii. Laiko ribos sakinių SP perikopėse negausu, bet ir jie paprastai kartoja atitinkamas NT eilutes nusakančių DP sakinių struktūrą;
  - iii. JE laiko ribos sakinių modelis dažniausiai sutampa su atitinkama NT eilutę perteikiančiu SP, DP, o kartais – tik su VEE sakiniu. JE laiko ribos sakiniuose naujoviškumas matomas tik renkantis jungiamąjį žodį *pakolei*.
6. Skirtingų šaltinių laiko ribos sakinių struktūros sugretinimas rodo lietuviško Evangelijų teksto tradicijos egzistavimą ir tokias ankstesnio teksto įtakos vėlesniam kryptis:

VEE → BP
 VEE → DP → SP → JE
 DP → SP → JE
 DP → JE
 SP → JE
 VEE → JE.
7. WP, BP, DP, SP perikopių laiko sakinių struktūros lyginimas su lotynišku ir senosios graikų kalbos NT tekstu rodo netiesioginę klasikinių kalbų įtaką BP ir DP laiko ribos sakiniams; netiesioginiai M. Lutherio verstos Biblijos atspindžiai matomi VEE, BP laiko ribos sakinių struktūroje. Gretinimas su galimais kitakalbiais originalais padeda nustatyti galimas tam tikrų sustabarėjusių pasakymų ištakas (plg. Žyd 9, 16–17 verseto raišką WP 146^{v28} laiko ribos sakiniu *ik giwas* ir kitakalbių šaltinių atitikmenis). DP, SP, JE atitinkamų bibliinių versetų pateikčių lietuvių ir lenkų kalbomis sugretinimas rodo, kad lenkiškas tekstas dažnu atveju M. Daukšai, K. Sirvyduri ir J. Jaknavičiui turėjo tik gretutinio teksto, bet ne absoliutaus originalo, iš kurio būtų pažodžiui verčiama, statusą.

Šaltiniai

- BP = [Jonas Bretkūnas, 1591] *Postilla Tatai estī Trupnas ir Praftas Iľchguldimas Euangeliu ... Per Iana Bretkuna ... Karaliaucziuiē*. Faksimilinis leidimas: *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, parengė O. Aleknavičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.
- DP = *Pofstilla CATHOLICKA. Tái eft: Iľguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedelos ir řwetes per wiffūs metūs. Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZ{A} Kanonńka Mėdniku / iľ lėkiřko pergũdita. Su walá ir daláidimu wireufiuiu. W Wilniui / Drukárnioi Akadėmios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599. Mikalojaus Daukřos 1599 metų Postilė ir jos řaltiniai*, parengė J. Palionis. Vilnius: Baltos lankos, 2000; *Elektroninis Daukřos Postilės tekstas*, V. Adamonytė, M. Lučinskienė, J. Pajėdienė, M. řinkūnas, E. řilinskaitė ir O. Aleknavičienė (par.); *Elektroninė tiesioginė ir atvirkřtinė žodžių DP formų konkordancijos*, V. Adamonytė, M. Lučinskienė, J. Pajėdienė, M. řinkūnas, E. řilinskaitė, O. Aleknavičienė, V. Zinkevičius (par.). Vilnius, 2008. Internetinė prieiga <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=2>
- Gr NT= Naujasis Testamentas senąja graikų kalba. Cit. iš Nestle–Aland, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, ³1999.
- JE / JEP = Jono Jaknavičiaus 1647 metų *Ewangeliē Polskie y Litewskie*, parengė M. Lučinskienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- LB = [Martin Luther] *Biblia: das iřt: Die gantzē heilige Schrifft Deudřh. Auffř new zugerricht. D. Mart. Luth. ... Gedruckt zu Wittemberg / Durch Hans Lufft M. D. XLV. [1545]*. Internetinė prieiga <http://lutherbibel.net/>
- SP I / PK I = *Ponky Kazan od adventu ař do Postu, Litewskim Iezykiem, 3 wytlumáczieniem ná Polskie przeř Ksiėdzá Konstantego řyrywida .... W Wilnie ... Roku 1629 in řyrywidř Punktay sakimu (Punkty kazań) ... litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung herausgegeben von Dr. Franz Specct. Göttingen, 1929.*
- SP II / PK II = *Ponky Kazan na Post wielki Iezykiem Litewskim Przeř W. X. Constantego řyrywida .... W Wilnie ... Roku 1644 in řyrywidř Punktay sakimu (Punkty kazań) ... litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung herausgegeben von Dr. Franz Specht. Göttingen, 1929.*
- VEE = [Baltramiejus Vilentas] *Euangelias bei Epistolas [...] pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifřhka řyodřia / per Baltramieju Willenta [...] Metu M. D. LXXIX. [1579]*.
- Vulg = *Vulgata*. Cit. iš Nestle–Aland, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, ³1999.
- ³W, ²W = *Postilla Catholicka Mnieyřza. Przeř D. Iakuba Wwyka ... W Krakowie, 1590. Mikalojaus Daukřos 1599 metų Postilė ir jos řaltiniai*, parengė J. Palionis. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- WP = *Wolfenbüttelio postilė, 1573. Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573, Faksimile, kritische Edition und textkritischer Apparat 1, Einleitung, Kommentar und Register 2*, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė (*Wolfenbütteler Forschungen* 118.1-2). Wiesbaden: Harrasowitz Verlag in Kommission, 2008.
-- , *Wolfenbüttelio postilė, 1573*. Elektroninis tekstas, parengė J. Gelumbeckaitė; *Elektroninė tiesioginė ir atvirkřtinė žodžių formų konkordancijos*, parengė J. Gelumbeckaitė, V. Zinkevičius. Internetinė prieiga <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=37>

Literatūra

- Aleknavičienė, Ona. 2005. Jono Bretkūno *POSTILĖ* Lietuvoje: sklaidos istorija. *Jono Bretkūno POSTILĖ*, parengė O. Aleknavičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 13–143.
- Aleknavičienė, Ona. 2008. Jono Bretkūno *Postilės* (1591) teksto istorija: perikopių redagavimo šaltiniai. *Archivum Lithuanicum* 10, 29–60.
- Ambrazas, Vytautas. 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ambrazas, Vytautas. 1962. Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 3–146.
- Ambrazas, Vytautas. 1998. Verstinių senųjų raštų reikšmė istorinei sintaksei. *Baltistica* 33(1), 71–79.
- Bauer, Jaroslav. 1972. *Syntactica slavica*, Brno: Universita J. E. Purkyně.
- Borkovskij, Viktor Ivanovič (red.). 1973. *Сравнительно - исторический синтаксис восточнославянских языков. Сложноподчиненные предложения*, Москва: Наука.
- Bourdieu, Pierre, Loïc J. D. Wacquant. 2003. *Įvadas į refleksyvią sociologiją*, Vilnius: Baltos lankos.
- Cristofaro, Sonia. 2005. *Subordination*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Drotvinas, Leonardas. 1968a. Sudėtinės prijungiamosios laiko konstrukcijos senuosiuose lietuvių kalbos raštuose. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Kalbotyra* (19), 67–88.
- Drotvinas, Leonardas. 1968b. Laiko aplinkybės šalutinių sakinių prijungimo priemonės senuosiuose lietuvių kalbos raštuose. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Kalbotyra* (19), 89–98.
- Fraenkel, Ernst. 1962. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Band I. Heidelberg: Carl Winter.
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2002. *Linksnųjų ir prielinksninių konstrukcijų sintaksė Jono Bretkūno Biblijos Evangelijoje pagal Luką (Opera linguistica Lituanica 1)*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2009. *Wolfenbüttelio postilė* (1573) kaip seniausia lietuviška antikos, viduramžių ir renesanso autorių antologija. *Literatūra* 51 (3), 66–80.
- Hermann, Eduard. 1912. *Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze*. Jena: Frommansche Buchdruckerei.
- Holvoet, Axel, Artūras Judžentis. 2003. Sudėtinio prijungiamojo sakinio aprašymo pagrindai. Holvoet, Axel, Artūras Judžentis (red.). *Sintaksinių ryšių tyrimai* (Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 1). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 115–172.
- Huddleston, Rodney, Geoffrey K. Pullum (ed.). 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Klemensiewicz, Zenon, Tadeusz Lehr–Spławiński, Stanisław Urbańczyk. 1955. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kortmann, Bernd. 1997. *Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

- Kortmann, Bernd. 1998. Adverbial subordinators in the languages of Europe. Auwera, Johan van der (ed.). *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 457–561.
- Lakoff, George, Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books.
- Lambrecht, Knud. 1988. Presentational cleft constructions in spoken French. Haiman, John, Sandra A. Thompson (eds.). *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company, 135–179.
- Lučinskienė, Milda. 2005. Jonas Jaknavičius ir 1647 metų katalikiškos *Evangelijos* lietuvių kalba. *Jono Jaknavičiaus 1647 metų Ewangelie Polskie y Litewskie*, parengė M. Lučinskienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–36.
- Lukšaitė, Ingė. 1999. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos.
- Maskuliūnas, Bronius. 2000. Refleksyviojo posesyvumo raiška Mikalojaus Daukšos *Postilės* perikopėse. *Archivum Lithuanicum* 2, 107–123.
- Nau, Nicole, Norbert Ostrowski. 2010. Background and perspectives for the study of particles and connectives in Baltic languages. Nau, Nicole, Norbert Ostrowski (eds.). *Particles and Connectives in Baltic*. Vilnius: Vilniaus universitetas / Asociacija „Academia Salencis“, 4–27.
- Pajėdienė, Jūratė. 2010. Prijungiamieji laiko ribos sakiniai su jungiamuoju žodžiu *net* senojoje lietuvių kalboje. *Baltistica*, 45(2), 265–283.
- Pajėdienė, Jūratė. 2011. Prijungiamieji laiko sakiniai su ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais 16–17 a. lietuviškuose raštuose. *Baltistica* 46(2), 233–270.
- Pajėdienė, Jūratė. 2012. *Senosios lietuvių kalbos sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Palionis, Jonas. 1967. *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.
- Smith, Carlota. 1991. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Traugott, Elizabeth C., Richard B. Dasher. 2007. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Urbutis, Vincas. 1966. [rec.] *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*, Wrocław i Warszawa–Kraków, 1965. *Baltistica* 2 (1), 102–107.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1988. *Lietuvių kalbos istorija III: Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.

Jūratė Pajėdienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
juratepajediene@gmail.com

KOPSAVILKUMS

**Ierobežojošas nozīmes laika palīgteikumi agrīno
lietuviešu sprediķu grāmatu perikopēs**

Jūratē PAJĒDIENĒ

Raksts sniedz pārskatu par ierobežojošo laika palīgteikumu morfosintaktisko struktūru un semantiku sprediķu grāmatu perikopēs senajos lietuviešu rakstos – Volfenbīteles *Postillā* (WP, 1573), J. Bretkūna *Postillā* (BP, 1591), M. Daukšas *Postillā* (DP, 1599), K. Sirvīda krājumā *Punktai sakymų* (SP, I – 1629, II – 1642), kā arī divos perikopju krājumos – B. Vīlenta (VEE, 1579) un J. Jaknaviča (JE, 1642). Perikopēs atrodami 33 % no WP, 21% no BP, 11% no DP un 10% no SP lietotajiem laika palīgteikumiem ar ierobežojošiem pakārtojuma vārdiem. Turklāt ne visi ierobežojošo laika palīgteikumu veidi, kas lietoti WP, BP, DP, SP sprediķos, ir atrodami arī šo izdevumu perikopju tekstos. BP un DP perikopēs lietoti pakārtojuma vārdi, kas kopumā ir netipiski šiem avotiem (BP – *pakolei, ikkolei*; DP – *iki*). Dažādu autoru sprediķu krājumu perikopēs lietoto laika palīgteikumu struktūra bieži saskan. Avotos atrodamo teikumu salīdzinājums gan savā starpā, gan ar latīņu un grieķu Jaunās Derības tekstiem, kā arī ar B. Vīlenta perikopju krājumu apliecina lietuviešu evaņģēliju tulkojumu tradīciju. Agrākie teksti ir ietekmējuši nākamās šādā secībā:

VEE → BP
 VEE → DP → SP → JE
 DP → SP → JE
 DP → JE
 SP → JE
 VEE → JE.

SUMMARY

**Temporal Boundary Clauses in Pericopes of the Sermons
in Old Lithuanian**

Jūratē PAJĒDIENĒ

The article gives an overview of the morphosyntactic structure and semantics of the subordinate clauses of boundary in pericopes of the sermons in Old Lithuanian – in the texts of *Wolfenbüttel' Postilla* (1573), J. Bretkūnas' *Postilla* (1591), M. Daukša's *Postilla* (1599), K. Sirvydas' *Punktai sakymų* (I – 1629, II – 1642) and the texts of B. Vīlentas' *Gospels and Epistles* (1579) and J. Jaknavičius' *Gospels* (1642). 33% of WP, 21% of BP, 11% of DP and 10% of SP temporal clauses with boundary subordinators appear in the pericopes. Not all of the types of temporal boundary clauses used in WP, BP, DP, SP sermons can be found in the pericopes of WP, BP, DP and SP. The pericopes of BP and DP contain uses of boundary subordinators that are atypical for these sources (in BP, *pakolei, ikkolei*; in DP, *iki*). The structures of the temporal clauses used in the pericopes of the sermon collections of different authors often match. A

comparison of the temporal boundary clauses of the sources amongst themselves and also with the equivalent clauses in the Latin and OG NT and in Vilentas' *Gospels and Epistles* shows that the Lithuanian evangelical tradition is upheld, and that earlier texts influence later ones in the following directions:

VEE → BP

VEE → DP → SP → JE

DP → SP → JE

DP → JE

SP → JE

VEE → JE.

LAISVŪJŲ REZULTATYVŲ RAIŠKA LIETUVIŲ KALBOJE

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadinės pastabos

Pastarąjį dešimtmetį tiek užsienio, tiek lietuvių kalbotyroje nemažai dėmesio skiriama laisviesiems antriniam predikatyvams (*inter alia* Schultze-Berndt, Himmelmann 2004, Himmelmann, Schultze-Berndt (eds.) 2005; Geuder 2002; Renz 2006; Schroeder, Hentschel, Boeder (eds.) 2008; lietuvių kalbotyroje – Holvoet 2003; 2008; 2009: 98–102; Holvoet, Tamulionienė 2005; Holvoet, Mikulskas A; Čižik-Prokaševa 2010; Vaičiulytė-Semėnienė 2007; 2008; 2012; Riaubienė 2013 ir ten cituojamą literatūrą¹).

Tipologinėje literatūroje (kuria remiasi ir lietuvių gramatikos tyrėjai) su vienu iš pagrindinio predikato argumentų semantiškai susiję – *orientuoti* (Holvoet 2009: 99) – modifikatoriai – antriniai laisvieji predikatyvai (tradiciskai, tarininiai pažyminiai) skiriami į *rezultatyvus* ir *neresultatyvus* (arba *depiktyvus* plačiąja prasme) arba į *depiktyvus* (siaurąja prasme), *circumstancialus* (ang. *circumstantial*) (arba *aplinkybinius* predikatyvus²) ir *rezultatyvus* (*inter alia* plg. Hentschel 2005, 2006; Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 3; Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 4, Nichols 1981).

Tipiškais laisvaisiais predikatyvais – depiktyvais – predikuojamas įvykis (subjekto ar objekto būseną) iš principo sutampa su pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo laiku (ang. *temporal overlap*, vok. *zeitliche Überlappung* / *Koextension*). Tokiu antriniu depiktyviniu predikatu reiškiamas laiko

¹ Ten pat žr. ir laisvųjų antrinių predikatyvų traktavimą (ir tolimesnį skirstymą) klasikinėje lietuvių kalbotyroje.

² Aplinkybiniai predikatyvai šiame straipsnyje nėra aktualūs. Trumpai pasakytina tik tiek, kad jie, panašiai kaip depiktyvai, nėra rezultatyvai, bet, skirtingai nei depiktyvai, neįeina į pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo neigimo aprėptį (t. y. neigiamas pagrindinis predikatas, bet ne pats predikatyvas, pvz., *Aš nepažinojau jo jauno* – faktas, kad kažkas buvo jaunas, lieka nepaneigtas) (*inter alia* žr. Hentschel 2006; Nichols 1981: 42, 135; Vaičiulytė-Semėnienė 2012; Holvoet, Mikulskas A: 7). Tokie predikatyvai yra sakinio, o ne veiksmožadinės frazės, dalis (vok. *VP-externe*) – jie modifikuoja visą sakinį (visą sakiniu reiškiamą propoziciją), o ne vien sakinio predikatą. Be to, semantiškai jie yra labiau orientuoti į patį predikatą žymimą įvykį, dėl to jų predikacija tik papildo pagrindinę sakinio predikaciją, bet nėra sudedamoji jos dalis (skirtingai nei depiktyvai, kurie yra įtraukiami į pagrindinės predikacijos aprėptį). Aplinkybiniai predikatyvai, be laiko su pagrindiniu predikatu sutapties, papildomai reiškia, pagal Nichols (1981: 11, 18, 349), laiką, nuolaidą, sąlygą ir priežastį (dar plg. Hentschel 2006; Renz 2006: 46t.t.), pvz.: (i) *Būdamas mažas Jonukas ganė gyvulius*; (ii) *Ar tau nešalta basnirčia* (plg. *basam*) *vaikščioti?* (LKŽ⁶); (iii) *Mane protingos mintys aplanko tik sociiai pavalgius* (DLKT); (iv) *Eina per tokią balą; jis tuščiom* (plg. *tuščias*) *perėjo, o ji kaip vilko akmenis, bala pratrūko* (LKŽ⁶).

intervalas, viena vertus, yra tapatus su pagrindinio predikato laiko intervalu, kita vertus, depiktyvu nusakoma daikto būseną galėjo prasidėti anksčiau ir tęstis ilgiau nei trunka pagrindinio predikato laikas arba antriniu predikatu reiškiamos būsenos laikas, prasidėjęs anksčiau nei pagrindinio veiksmažodžio laikas, gali baigtis tuo pačiu metu kaip ir pagrindinio predikato laiko intervalas (plg. Himmelman, Schultze-Berndt 2005: 4, Schultze-Berndt, Himmelman 2004: 3; Hentschel 2005: 4), pvz.:

- (1) – *Ar pašėlot! Šitokią statinę!... Kas tiek išgers? – linksmas abejojo Saulius. – Dar žiūrėkit, kad tik maža nebūtų! – juokėsi Stasys.* DLKT
- (2) *Saulė teka kažkokia gelsva, mieguista, prisidengusi retomis debesų padraikomis* (Ulvydas 1976: 439).
- (3) *Kaitinos vandenį, maudėsi. Nusirengusi, pirm įlipdama į vonią, ji ilgai, kol pašiurpdavo oda, stovėdavo nuoga.* DLKT
- (4) *Jis suvokia, kad jo galvoje yra ir miestas, ir dangus viršum miesto, ir kosmosas, matytas atlase. Čekas pakyla į dangų ir prisimena jį mėlyną. Jis nesitveria iš džiaugsmo. Saulė jį akina.* DLKT
- (5) *Žydi rožės raudonai ir jos kvepia taip skaniai.* DLKT

Depiktyvas tikslina (precizuoja) informaciją apie vieną iš pagrindinio predikato argumentų (referentų) pastarojo veiksmo metu. Depiktyvai įeina į pagrindiniu predikatu nusakomo veiksmo modalumo ir neigimo (ang. *scope of negation*) aprėptį; laiko, modalumo ir neigimo atžvilgiu jie priklauso pagrindiniam predikatui, yra veiksmažodinės frazės (vok. *VP-interne*) dalis³. Pavyzdžiui, teigiamą (2) sakinį paneigus – *Saulė NETEKA gelsva* – , galima dvejopa jo interpretacija: paneigiamas pagrindinis predikatas ir depiktyvas, t. y. saulė apskritai neteka, arba paneigiamas tik depiktyvas – saulė teka raudona (žr. Himmelman, Schultze-Berndt 2005: 17–18; Schultze-Berndt, Himmelman 2004: 68–69; Holvoet, Mikulskas A: 7; Vaičiulytė-Semėnienė 2007: 117). Toks antrinis laisvasis predikatyvas siejamas su pagrindiniu predikatu modifikavimo ryšiu⁴, t. y. yra modifikatorius, ir – tipiškais atvejais – derinamas su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų einančiu žodžiu: paprastai subjektu (veiksniu) arba objektu (papildiniu) (ang. *participant-oriented*, vok. *Partizipantenbezug*) (plg. sakinius (1) – (4)). Derinimas ypač būdingas būdvardžio depiktyvams. Kaip matyti sakinyje (5), esti atvejų, kai depiktyvas pasakomas netipiškai – prieveiksniu (tipiška aplinkybių raiškos forma).

³ Veiksmažodinė frazė sudaro predikatas ir jo argumentai. Tiek depiktyvas, tiek aplinkybė yra veiksmažodinės frazės modifikatoriai (vok. *Verbalphrasenadjunkt*), tarpusavyje besiskiriantys modifikavimo aprėptimi.

⁴ Plačiau apie modifikavimo ryšio sampratą, kuria remiamasi straipsnyje, žr.: Holvoet, Judžentis (2003: 11–35). Ten pat plg. tradicinę sintaksinių ryšių sampratą. Dar žr. Holvoet (2003: 67–69).

Rezultatyvai taip pat yra veiksmožodinės frazės (*VP-interne*) dalis. Tačiau jais, skirtingai nei depiktyvais, predikuojamas įvykis (būseną) yra pagrindiniu predikatu nusakomo veiksmo išdava – rezultatas (žr. sakinius (6) – (9)). Laiko požičiu rezultatyvai nėra vienalaikiai (vok. *simultant*) su pagrindiniu predikatu. Kaip matyti, pavyzdžiui, sakinyje (6) (plg. sakinį (3)), rezultatyvu reiškiamas vieno iš pagrindinio predikato argumento (būsenos) pokytis ir jo rezultatas sakinio pagrindiniu predikatu pasakomam veiksmui įvykus (pasibaigus) arba – pastovios kauzacijos atveju – vykstant (plačiau žr. Himmelmans, Schultze-Berndt 2005 ir ten cituojamą literatūrą; dar plg. Hentschel 2005; Holvoet, Mikulskas A: 9). Atsižvelgiant į rezultatyvų semantiką, jie perfrazuojami rezultatinės reikšmės *tapti* konstrukcijomis (plg. sakinį (6) *Sanitarės mane išrengia ir (tada) aš tampu nuogas; Kai mane išrengia, aš tampu nuogas*).

- (6) *Raudoniu nukaito mano skruostai pagalvojus, kad prieš užvilkdamos naujus baltinius, sanitarės turėjo išrengti mane visiškai nuogai... O jos dar tokios jaunos! Šioje palatoje išgulėjau apie savaitę. Buvau labai silpnas, dažnai prarasdavau sąmonę.* DLKT
- (7) *Leptos skambančiai išdžiūvo* (Ulvydas 1971: 431).
- (8) *Ugnis kilo į viršų, jau ištirpo ir antspaudas, geltonas aksomas aprūko juodai ir pasirodė gelsvi lapai, – atrodė, lyg juos varto kažkokia nematoma jėga. Iš karto pro liepsną pasirodė Kristinos rašysena.* DLKT
- (9) *Pasamdysiu tinkamą. Ir pasamdė. Atvedė nedičką, storom blauzdom kaimo berną. Šiuptelk šį daiktėlį, ar pakelsi? Parodė į „liamką“. Tas prisikrovė [jį] pilną ir pabėgom sulakstė. Nesunku. Tu visą dieną panešiok, tada sakyk, šaipėsi miesčionys. Kurį imsi į porą? Parodė į pagalbininkus.* DLKT

Skirtingai nei su visa pagrindine predikacija susiję depiktyvai, rezultatyvai yra artimiausios susiję su pagrindiniu predikatu⁵.

Aplinkybės taip pat yra veiksmožodžio modifikatoriai, kuriais reiškiamą antrinę predikaciją. Tačiau jos, skirtingai nei antriniai laisvieji predikatyvai, yra susijusios su pačiu pagrindiniu predikatu (ang. *event-oriented*, vok. *Ereignisbezug*) arba su visiu sakiniu (dar apie tai žr. Vaičiulytė–Semėnienė 2012 ir ten cituojamą literatūrą), pvz.:

- (10) *Onutė gražiai dainuoja.*
 (11) *Jonukas sunkiai dirba.*

⁵ E. Schultze-Berndt ir N. P. Himmelmans (2004:66) rezultatyvų ryšį su pagrindiniu predikatu laiko „artimesniu“ („the closer semantic relationship of resultatives to the main predicate“).

Taigi veiksmažodžio modifikatoriais – antriniais predikatyvais, aplinkybėmis – reiškiami antrinė (papildoma) predikacija. Jie tarpusavyje skiriasi semantinio santykio (orientacijos) su kuria kita gramatine funkcija atžvilgiu: depiktyvai ir rezultatųvai yra orientuoti į vieną iš pagrindinio predikato argumentų; aplinkybės – į patį predikatą. Be to, depiktyvais ir aplinkybėmis reiškiami antrinė predikacija yra vienalaikė (*simultant*) su pagrindiniu predikatu pasakoma; rezultatųvai reiškiami antrinė predikacija yra vėlesnė (*posterior*) už pagrindiniu predikatu pasakomą. Kitas skiriamasis jų bruožas – kategorinė ir morfosintaksinė raiška: aplinkybes būdinga reikšti prievieksmiai⁶, antrinius predikatyvus – linksnio kategoriją turinčiais žodžiais. Tipiškais atvejais antrinis predikatyvas yra derinamas linksniu su pagrindinio predikato argumentu, į kurį jis yra semantiškai orientuotas. Esama ir kitų kriterijų, kurie gali padėti skirti antrinius predikatyvus nuo aplinkybių. Tipiškos aplinkybės, t. y. su predikatu susiję modifikatoriai, specifikuoja predikatu reiškiamą veiksmą (plg. sakinį (10) *Onutė gražiai dainuoja*); nominalizacijos atveju tokie predikato modifikatoriai, skirtingai nei tipiški antriniai predikatyvai, gali būti keičiami būdvardžiu (plg. *gražus (Onutės) dainavimas*, bet: **nuogas (manęs) išrengimas* sakinyje (6)). Aplinkybėms nuo antrinių predikatyvų skirti taikomas vadinamasis *do so* („daryti“) testas, pvz., *Onutė dainuoja, ir tai daro gražiai*, plg., **Sanitarės mane išrengia, ir tai daro nuogai*.

Atsižvelgiant į tai, toliau šiame straipsnyje sintaksiškai nuo tarinio priklausomi ir semantiškai su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų susiję (t. y. orientuoti) žodžiai ir / arba konstrukcijos suprantami kaip *antriniai predikatyvai*, o *aplinkybės* – semantiškai su predikatu susiję ir sintaksiškai nuo jo priklausomi žodžiai ir / arba konstrukcijos (dar apie tai Vaičiulytė-Semėnienė 2012; skirtingą nuomonę plg. Holvoet, Mikulskas A: 9).

Atsižvelgdama į minėtus depiktyvų, rezultatųvų ir aplinkybių tarpusavyje skirtumus Annemarie Verkerk (2009: 119) kelia tris hipotezes: (i) pagal orientaciją į vieną iš pagrindinio predikato argumentų rezultatųvai žymimi taip pat kaip depiktyvai (išimtis aplinkybės) (pvz., ang. *Peter painted the fence black; John ate his meat raw* vs. *Jake walked slowly*); (ii) pagal vienalaikiškumą su pagrindiniu predikatu depiktyvai žymimi taip pat kaip (būdo) aplinkybės (išimtis rezultatųvai) (pvz., suomių kalba); (iii) aplinkybės žymimos taip pat kaip rezultatųvai atsižvelgiant į tai, kad jie nėra orientuoti į subjektą (išimtis depiktyvai) (pvz., prancūzų, modernioji hebrajų kalba; plg. hebrajų *Hu cava et ha-kir be-adom* (‘Jis nudažė sieną raudonai’); *Hu po’el be-hofshuit* (‘Jis veikia laisvai’); *Efrat xatsta et ha-misderon yexeta* (‘Efratas kirto salę basas’)).

⁶ Plg. Tipiškas ir dažniausias aplinkybių pavidalas – prievieksmiai ir tos formos bei konstrukcijos, kurioms galima iš tarinio iškelti klausimus (kursyvas mano. – L. V.-S.), reiškiamus apibendrintos reikšmės prievieksmiai *kada, kaip, kiek, kodėl, kur* ir pan. (Ambrasas 2006: 489).

Anot jos, galimi atvejai, kai tas pats žymėjimas vartojamas visiems antrinės predikacijos tipams arba jie visi žymimi skirtingai. Remdamasi tipologiniais duomenimis, Verkerk (2009: 121, 125) daro išvadą, kad dažniausiai kalbose (54%) pasirenkamas tas pats žymėjimas visiems antrinės predikacijos tipams (pvz., vok. *Ich ging **barfuß***; *Das Wasser in der Schlüssell verführte sich **rosa***; *Peter saß sehr **früh** auf dem Sofa*).

Benita Riaubienė (2013: 39) teigia, kad pagrindinė lietuvių kalbos antrinių laisvųjų rezultatyvų raiška – priešdėlinės (perfektyvinės) veiksmazodžio formos irrieveksmis (plg. sakinius (12) – (15)). Be to, anot jos (t. p.: 41 – 42), laisvieji rezultatyvai gali būti pasakomi laiko sakiniiais arba derinamuoju būdvardžiu (plg. sakinius (16) – (18)).

(12) *Jonas nudažė **mašiną raudonai**.*

(13) *Jonas nušluostė **stalą švariai**.*

(14) ***Jonas sočiai** prisivalgė.*

(15) *Jonas **duoną** supjaustė **plonai**.*

(16) *Jis pripylė **stiklinę pilną**.*

(17) ***Jonas šaukė, kol užkimo**.*

(18) ***Jonas šaukė iki užkimimo**.*

Axelis Holvoetas ir Rolandas Mikulskas (A: 10) mano, kad „rezultatinė antrinė predikacija užima tarpinę padėtį tarp į pagrindinės predikacijos procesą orientuotos aplinkybinės ir į vieną iš tos predikacijos argumentų orientuotos depiktyvinės predikacijos (dar plg. Holvoet 2008: 139⁷). Lietuvių kalba yra pasirinkusi strategiją, pabrėžiančią šios antrinės predikacijos artimumą proceso pobūdį tikslinančiai aplinkybinei modifikacijai“ – kitaip sakant, čia renkamos aplinkybių raiškos priemonės –rieveksmis. Holvoeto nuomone (2008: 134t.t.) lietuvių kalboje esti tik keli (derinamieji) būdvardžiai (*pilnas, sklidinąs*), kurie vartojami kaip rezultatyvai⁸ (plg. sakinį (16)), o tokie kaip: *stačias, atverstas, aukštielninkas* (pvz.: *Laikyk butelį **stačią**. Nukentėjusįjį paguldykite **aukštielninką** ant kieto pagrindo*) laikytini tarpiniais tarp depiktyvų ir rezultatyvų.

Taigi atrodytų, kad lietuvių kalbai būdingas (iii) Verkerk skirtas antrinės predikacijos raiškos tipas: rezultatyvai žymimi kaip aplinkybės. Tačiau žiūrint į (5) tipo sakinius tenka pripažinti, kad lietuvių kalboje depiktyvai taip pat reiškiamirieveksmiaiis (plačiau apie tai Vaičiulytė–Semėnienė 2012). Be to, pasakytina ir tai, kad tyrėjai, kalbėdami apie antrinių predikatyvų resp.

⁷ „Depictives are clearly participant-oriented, resultatives are intermediate between participant-oriented and event-oriented secondary predication“ (Holvoet 2008: 139).

⁸ „Lithuanian has only a few isolated adjectives that can be used as resultative secondary predicates: pilnas, sklidinąs“ (Holvoet 2008: 137; dar t. p.: 139).

aplinkybių raiškos skirtumus, paprastai pagrindinį dėmesį skiria tipiškais raiškos – (derinamasis) būdvardis vs. prieveiksmis – atvejams; daiktavardis kaip laisvasis (rezultatinis) predikatyvas paliekamas be atskiros dėmesio.

Remiantis lietuvių kalbos medžiaga ir tipologiniais tyrimais, toliau straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas lietuvių kalbos laisvųjų rezultatinių predikatyvų raiškai aptarti⁹. Čia keliama prielaida: jei semantiniu požiūriu rezultatyvai užima tarpinę padėtį tarp depiktyvų ir aplinkybių (Holvoetas, Mikulskas A: 10), vadinasi, tokią pat jie užima ir raiškos požiūriu. Kitaip sakant, rezultatyvai žymimi panašiai kaip depiktyvai – derinamosiomis ir nederinamosiomis formomis (plg. sakinius (1) – (5) ir sakinius (6) – (9)), tik skiriasi jų (tipiško) žymėjimo tendencijos.

2. Laisvųjų rezultatų raiška

2.1. Lietuvių kalboje tipiški laisvieji antriniai predikatyvai – depiktyvai – reiškiami derinamosiomis ir nederinamosios formomis. Derinimas visų pirma būdingas būdvardžiu arba įvardžiu pasakomiems depiktyvams (žr. sakinius (1) – (4), (19)). Kaip matyti sakinyje (20), daiktavardžio depiktyvai taip pat derinami su vienu iš pagrindinio predikato argumentų – subjektu.

(19) *Nieko įdomaus, – iš visų jėgų stengėsi tvardytiš Benas, – tik prie jūros tau teks eiti vienai. Matai, vos spėjau atvykti, o reikalai patys atsivijo. – Kada grįši? – neramiai pakėlė akis Agnė¹⁰. DLKT*

(20) *Iš užsienio jis grįžo jau susiformavusio meninio braižo skulptorius (?skulptoriumi). DLKT*

Depiktyviškai vartojamo daiktavardžio vardininkas pagreičiui gali būti pasakomas ir nederinamuoju – įnagininko – linksniu (žr. sakinį (21)). Be to, daiktavardžio depiktyvas žymimas tik įnagininku (žr. sakinius (22) – (23)). Jis, pavyzdžiui, dažnas ir reiškiant vadinamuosius kiekio reikšmės depiktyvus (plg. sakinius (24) – (27)) (plačiau apie tai žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2007).

(21) *Jonas iš karo grižo didvyris (plg. didvyriu).*

(22) *Įvairios sporto šakos: lengvoji atletika, slidinėjimas, savo laiku ir tinklinis, bet mano širdis veržėsi į krepšinio aikštelę. Žaidžiau [aš] net vidurio puolėju (*vidurio puolėjas), ar gerai – nežinau. DLKT*

⁹ Pavyzdžiai su antriniais rezultatyvais straipsniui rinkti iš Ulvydas (1971), Ulvydas (1976), elektroninio *Lietuvių kalbos žodyno* (LKŽ^s) ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT).

¹⁰ Vitas Labutis (1998: 306) tokio tipo sakiniuose, kaip *Viena slankiojo po namus, kaip šešėlis, be tikslo, skaitvardį viena laiko kokybės (būdo) aplinkybe*. Autoriaus taip pat teigiama, kad „dažnai čia galima išžvelgti ir papildomąjį darinį“ (t. p.).

- (23) *Dvylika brolių dieną juodvarniais* (*juodvarniai) lakstė, naktį **žmonėmis** (*žmonės) viename kalne gyveno (Ulvydas 1976: 59).
- (24) *O štai tyli. Užgeso, pats taip ir nesulaukęs nei užuojautos, nei paguodos. Mirė žmogus. Ir kas čia tokio? Kasdien čia mirė **žmonės** – ne po vieną. Dešimtimis* (plg. dešimtys). *Tam ir buvome suvežti, kad mirtume. Tik prieš tai dar vergišku darbu iš mūsų iščiulpdavo gyvybės lašelius...* DLKT
- (25) *O darbams talkininkų neturėtų stigti. Atvažiavai **[tu] vienas ar būriu**, padirbėjai iš peties, užsirašei Belvederio atstatymo knygoje ir... iki greito pasimatymo.* DLKT
- (26) *Tą žodį tarė keturovėjininkai, tarp kurių vienas aktyviausių ir talentingiausių buvo Petras Tarulis. Ejo **jie** nedideliu **būriu** (plg. keturi): Salys Šemerys, Antanas Rimydis, Juozas Žlabys-Žengė, Juozas Tysliava... Visiems vadovavo Kazys Binkis, išdidus, elegantiškas ir drąsus.* DLKT
- (27) *Pavaikščioję Vilniaus, Kauno ir kitų miestų gatvėmis, tokių savimi patenkintų Dzeržinskio „**anūku**“ sutiksi **dešimtimis** (plg. dešimtis).* DLKT

2.2. Lietuvių kalbos laisvieji rezultatyvai, žinoma, derinamaisiais būdvardžiais ar įvardžiais pasakomi rečiau nei tokie depiktyvai (žr. sakinį (28); dar sakinius (9), (16)). Kaip matyti sakiniuose (29) – (30), derinamasis linksnis vartojamas ir žymint daiktavardžio rezultatyvus. Vadinasi, galimà ir daiktavardžio rezultatyvo raiška įnagininku (žr. sakinius (31) – (32); plg. sakinius (21) – (27)) su daiktavardžio depiktyvais). Toks rezultatines būsenos daiktavardžio įnagininkas gali būti pasakomas ir prielinksnio į konstrukcija su galininku (žr. sakinius (33) – (34)).

- (28) *Nelaba šeimyna jau **mane visą** suėdė* (Valeckienė 1967: 99).
- (29) ***Sūnus** taip gražiai augo, užaugo geras **berniokas*** (plg. *bernioku*) (Valeckienė 1967: 99).
- (30) ***Jis**, kaip tėvas buvo sakęs, įlindo į ausį, apsisuko ir išlindo puikus **kareivis*** (plg. *kareiviui*) (Valeckienė 1967: 99).
- (31) *Kitas įdomus vijoklinis augalas – **kobėja**. Kilusi iš Meksikos. Lietuvoje mažai paplitusi, auginama kaip vienmetė gėlė iš seklų. Susiformuoja dideliu **krūmu** (*krūmas), kurio ūgliai gali siekti iki 4 metrų.* DLKT
- (32) *Mažas **grūdelis** didžiu **medžiu** (*medis) užauga* (Šukys 1998: 249).
- (33) ***Antaniukas**, begyvendamas pas savo tėvus, ir **į berną** (plg. *bernu*) išaugęs* (Ulvydas 1971: 620).
- (34) *Gal būtų rinkęsis [Juras] daugiau **Jonuką** – jumoru, sveikata žadantį išaugti **į atkaklų, tvirtą artoją** (plg. *artoju*)* (Ulvydas 1976: 122).

Prielinksnio *i* su daiktavardžio galininku konstrukcijos taip pat vartojamos nusakant pasikeitimo rezultatą metaforiškai ir kartu lyginamai (žr. sakinius (35) – (40)).

- (35) **Bandelės i anglį** (plg. *juodai sudargėjo* (sudegė) (Ulvydas 1976: 122).
 (36) *Sudrumstė vandenį i juodą purvą* (Ulvydas 1976: 122).
 (37) **Žemė išdžiūvusi i anglį** (plg. *juodai*) (Ulvydas 1971: 620).
 (38) **Rankos i ledelį** (plg. *visiškai nušalusios* (Ulvydas 1971: 620).
 (39) **Pirštinės i ragą sušalo** (Šukys 1998: 391).
 (40) *Amžiais trypė vokiėtis tą kraštą i gredymą, sumindė jį tvirtai* (Ulvydas 1971: 620).

Jei pripažįstam, kad, pavyzdžiui, sakinyje (38) rezultatinė prielinksnio *i* su galininku konstrukcija orientuota į subjektą – *rankas* (plg. *Kai rankos nušalo, jos tapo ledu / kaip ledas / labai šaltos*), o ne į patį predikatą (**i ledą / šaltas nušalimas; *rankos nušalo, ir tai darė i ledą*), tai, matyt, galime sutikti, kad sakinyje (41) metaforinio lyginimo daiktavardžio depiktyvas pasakomas įnagininku (dar plg. sakinį (42)).

- (41) *Uogienojai kaip rūtos kelmiais kelmiais želia* (Šukys 1998: 236).
 (42) *Jei tu gyvas – atplauk balta pieno puta* (Šukys 1998: 236).

Jonas Šukys (1998: 236, 391) teigia, kad sakiniuose (39), (41) vartojami daiktavardžio įnagininkas arba prielinksnio *i* konstrukcija su galininku orientuoti į patį pagrindinį predikatą – yra (būdo) aplinkybės (skirtingą nuomonę plg. Ulvydas (1976: 122)), skirtingai nei, pavyzdžiui, sakiniuose (33) – (34). Čia, anot jo (t. p.: 392), *i* su daiktavardžio galininku yra valdoma pagrindinio predikato – kitaip sakant, yra būtinas antrinis (rezultatinis) predikatų, dar pvz.:

- (43) *Aukštųjų kalnas apaugęs pušaitėmis, kurios dar neišaugusios i pušis* (plg. *pušimis*) (Šukys 1998: 392).

Šukys (1998: 392) mano, kad tokia valdoma prielinksnio *i* konstrukcija pasakomas antrinis rezultatų bendrinėje kalboje dažniau pasakomas įnagininku. Valentingumo pagrindu Nijolė Sližienė (1994: 259) *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodyne* (toliau ir LKVJŽ) atskirai aprašo išaugti „augant, didėjant pasidaryti kuo“. Toks dvivalentis *išaugti* esą reikalauja su patiento funkcija koreliuojančio subjekto vardininko ir prielinksnio *i* konstrukcija žymimo rezultatinio objekto, pvz., *Mūsų vaikai [P] jau išaugo i vyrus [R]*. Skiriamas ir *išaugti* „užaugti“ valentingumas: kur subjekto vardininkas

atitinka rezultatinį pacientą, pvz., *Žiūrėk, koks didelis lazdynas* [P_{rez}] *išaugęs!* LKVJŽ autorė (2004: 363) veiksmožodį *užaugti* „iš mažo pasidaryti dideliu“ aprašo kaip vienvalentį arba divalentį. Vienvalenčio *užaugti* subjekto vardininkas čia atitinka pacientą (kodėl pagal *išaugti* „užaugti“ analogiją ne [P_{rez}]?), pvz., *Mūsų vaikai* [P] *jau užaugo*; dvalenčio subjekto vardininkas taip pat koreliuoja su pacientu, o objekto įnagininkas atitinka rezultatą, pvz., *Svarbiausia, kad mano vaikai* [P] *užaugtų dorais žmonėmis* [R] (dar žr. sakinį (32)). Čia kyla keletas diskusinių klausimų: visų pirma, būtinųjų ir laisvųjų predikatyvų skirtis; antra, jų raiška. Kodėl, pavyzdžiui, su *užaugti* „iš mažo pasidaryti dideliu“ pagrečiui neskiriamas derinamoju linksniu žymimas sintaksinis palydovas, pvz., *Mažas medelis didelis užaugo* (dar žr. sakinį (29)). Analogiška raiška galima ir *išaugti* „užaugti“, plg.: *Žiūrėk, lazdynas išaugo toks didelis*. Tokius derinamuosius linksnius Adelė Valeckienė akademiniėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* (toliau LKG) (Ulvydas 1976: 448; dar žr. Valeckienė 1967) aiškina kaip predikatinius pažyminius – arba kaip laisvuosius antrinius predikatyvus. Tada veikiausiai analogiškai taip pat turėtų būti interpretuotini ir daiktavardžio įnagininkas arba prielinksnio į konstrukcija su galininku. Šiame straipsnyje taip pat laikomasi nuomonės, kad sakiniuose *Vaikai užaugo dori / dorais žmonėmis* ar *išaugo padorus / vyrais / į vyrus* yra laisvieji antriniai predikatyvai – jie yra nebūtinai predikato reikšmei papildyti, panašiai kaip ir tranzityviniuose sakiniuose *Užaugink jį (vaiką) panašų į šitą* (Ulvydas 1976: 448) ar sakiniuose (57) – (61). Palyginkime dar sakinius:

- (44) *Tada nubėgo į šalį, kad nieks netrukdytų, ir taip įsitraukė į darbą, jog nebegirdėjo, kaip jo pasigedę šūkauja vaikai ir mokytojas. Ašoklio pilis išaugo už jį patį aukštesnė, tik niekas nenorėjo patikėti, kad jis vienas tokią galėjo pastatyti – su daugybe bokštų, langelių, vartų.* DLKT
- (45) *Jo pagrindinės šakos su kamienu sudarė statų kampą, kaip rato stipinai. Man paaiškino, kad jis šitai padarė tempdamas virvėmis. O kai šakos išaugo gana ilgios, jis nurišo virves, ir šakos užsiritė į viršų kaip saulašarės blakstienos.* DLKT
- (46) *Ašoklis turėjo atsisveikinti su savo mokykla ir pasirinkti ramų siuvėjo amatą. Nors jam ilgas valandas tekdavo siūti susikūprinusi, Ašoklis išaugo lieknas ir visai nebjaurus jaunikaitis.* DLKT
- (47) *Našlaitėlis ėmė kryžštauti, ūbauti, birbauti, mėgdžioti šunis, gaidžius, žqsis ir ožkas, kurias vėliau išlipęs iš kubilo turėjo ganyti. Ir matytumėt, išaugo toks dainininkas, toks muzikantas: kq tik paims – kiroj, šaukštą ar pušinę pliauską – kiekvienas daiktas jo rankose skamba.* DLKT
- (48) *Atpylęs dvejus metus karinės tarnybos, kaip blizgantis ir uniformuotas pereis mokyklos koridoriumi, ir visi pionieriai stebėsis, koku milžinu išaugo Rimantas Zuika.* DLKT

- (49) *Ir, dievai žino, kokiū būdu jis išaugo tokiu priešgyna? Ne, ir čia pasireiškė ta pasiutus likimo ironija, pasiutus santvarkos priešgynybė: jis išaugo užsispyrėliu ir grūmojančiu dangui ir sau pačiam; tik laikas padarė jį irgi – abuoji ir nuolankų, deja, karčiai, užsispyrusiai.* DLKT
- (50) *Epilogas. Visi trys Turskiai šiandien sveiki ir gyvi. Dviejų verpetų savininkas Bronislovas Turskis išaugo į stiprų vyrą ir, eidamas tėvo pėdomis, tarnauja Lietuvos kariuomenėje nuo pirmųjų jos įsikūrimo dienų. Kaip sakoma, negimk turtingas, o gimk laimingas.* DLKT
- (51) *Tėvas ne kartą iš saujos šėrė Burių, kutinėjo paausius ir tarpuragė, šnekino, tik Danieliaus brolis Liudas varė jį šalin. Atėjo ruduo, avinukas išaugo į aviną, motina nukirpo jo baltą vilną, tokią tankią, ilgą ir garbiniuotą.* DLKT
- (52) *Jis atrodė labai pavargęs ir daug žiovaudavo. Jo plaukai užaugo tokie ilgi, kad garbaną galėjo užkišti už ausies. Iš jo išvaizdos buvo matyti, kad jam verkiant reikia poilsio.* DLKT
- (53) *Ponai Kroli abu buvo pablyškę, šviesiaplaukiai, smulkaus sudėjimo ir neužmirštuolių mėlynumo akimis. O mergaitės užaugo aukštos, tamsiaplaukės, rudomis it šokoladas akimis. Jų motina Elaiza buvo gera moteris, krikščionė, tikėjusi stebuklais. Dievas jai davė dvi mergaites.* DLKT
- (54) *[Ji] laikė ant rankų penkiametę panelę Meiblę ir kiekvieną minutę laukė jėsus ateinant į šį pasaulį. Po mėnesio ėmiausi jus globoti. Tačiau ponas Kosmas užaugo puikus vyras, ir aš džiaugiuosi, kad buvau jo auklė, nors ir šešis mėnesius. Eidamas pro šalį, jis dažnai užsuka.* DLKT
- (55) *Tvirtą charakterį paveldėjo iš tėvo. Drausmingai auklėtas, tinginiauti nepratintas vaikas užaugo stipriu žmogumi. Stipriu psichologiškai. Tai, matyt, labiausiai patinka jo naujajai širdžiai, kuri charakterio nepakeitė.* DLKT
- (56) *Net nepakviesdavo sakydami, kad tokiai didelei mergai ir namie darbo esą. Ją taip vadino nuo aštuonerių, tad Grasilda nė nesuprato, kada į tas mergas užaugo, tik žinojo, veikiau jautė, kad jie visi yra šeima ir kad jai tarp jų nėra vietos. Tai bylojo nuolatinė įtampa ir kažkoks nepaaiškinamas vidinis šaltis.* DLKT
- (57) *Po to, kai girtuoklis vyras ją su trejų metų dukrele paliko, auginosi vaikėlį viena. Visada buvo sunku, bet mergaitę užaugino gerą ir dorą. Net per daug nešiuolaikišką – visur su mama, jai daug padėdavo. Tiesa, Violeta turėjo ir draugių.* DLKT
- (58) *Albertas iš viso nesirodė. Pats mažai pas ką buvau užėjęs. Tavo mokytojai pabučiavau ranką už tai, kad gerą moksleivį Juliuką išauklėjo. Rašiau Tau, jog apie sugrįžtuves niekam nepranešiu, kad niekas neateitų sutikti. Tačiau Dievas sumaišė visus mano planus...* DLKT

- (59) *Nusilenk nuo manęs žilajam Vilniui. Tavo artimųjų atsiprašiau laišku iš Kolymos. Tačiau dar kartą dėkoju Močiutei ir Mamai, kad geru **vaiku Tave** užaugino. Ačiū seserims už tai, jog dažnai rašė Tau, lankė Sibire. Dar kartą lenkiu prieš jas savo žilą galvą. Nusilenk mano vargšei Elytei ir jos Motinai.* DLKT
- (60) *Užaugino visuomeniškais **žmonėmis sūnus**: vyresnysis Kęstutis baigė Teologijos-filosofijos universitetą prie Vatikano Romoje, jaunėlis Algirdas Amerikoje.* DLKT
- (61) *Gėrė vieną puoduką po kito karštos, saldžios arbatos. – Aš dabar pasijutau kitokia. Ar mes kitokios? Ar mes žydės? – klausė Alisa. – Ne. **Mus** išauklėjo **krikščionėmis**, tokios ir esame. – Beatričė tuo buvo tikra. – Nors sakoma, kad žydai yra darbšti tauta, branginanti šeimą.* DLKT

Lietuvių kalbotyroje skirtingai aiškinami ir sakiniai (62) – (76): derinamieji žodžiai – *pilnas, visas* ir pan. – suprantami kaip laisvieji antriniai (rezultatiniai) predikatyvai (arba, tradiciškai, kaip tarininiai pažyminiai), prieveiksmiai, prielinksnio konstrukcijos – kaip (būdo) aplinkybės (Ulvydas 1971: 431; 1976: 89, 442; plačiau apie tai žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2012 ir ten cituojamą literatūrą). Antrinius predikatyvus ir aplinkybes skiriant pagal jų semantinę orientaciją, matyt, turim sutikti, kad, viena vertus, visa rezultatinė informacija (rezultatas) iš esmės pasakoma pačiu priešdėliniu pagrindiniu predikatu, kita vertus, pats į subjektą arba objektą orientuotas antrinis rezultatyvas gali būti reiškiamas ne tik derinamuoju, bet ir nederinamuoju žodžiu ar konstrukcija.

- (62) *Mes negalim, kaip jūs, lietuviai, visą vakarą seilėtis iš tokių mažyčių! – susipylė mažąją taurelę į stiklinę, vėl atkišo ją Gaučiui: – Pripildyk [j] **pilną!**.. Už tavo laimę geriam!.. – Dimka! – piktai jį įspėjo Verutė. – Aš netempsiu tavęs kaip maišo į bendrabutį! Paliksiu patvoiry, tegu nurengia naktį nuogai.* DLKT
- (63) *Pripylė **pilną, ligkakiui*** (Ulvydas 1971: 442).
- (64) (=27) *Nelaba šeimyna jau **mane visą*** (plg. *visiškai*) *suėdė* (Valeckienė 1967: 99).
- (65) *Ir šiuo keliu galėtume žengti kiekvienas, jei... pasiilgtume. Tik iki dugno išgėrus žemiškojo egoizmo taurę, **kupinai*** (plg. *kupina*) *prisipildė atjautos ir dėkingumo kitiems **taurė...*** DLKT
- (66) *Kantriai ir ilgia klausėsi tėvas [...], kol **iki kaupo*** (plg. *kaupinai*) *prisisisėmė jame tulžies* (Ulvydas 1971: 592).
- (67) *Išgėrė [j] **iki lašo*** (plg. *visą*) (Ulvydas 1976: 89).

- (68) „Ar tai *nė kiek ir nebeliko?*“ – paklausė. „*Nė lašo*“, – dar tebešlapiais marškiniiais atsakė senelis. „*Polikarpas vienu kvėptelėjimu visą sausai* (plg. *iki lašo*) išmaukė. *Tai va, tą atsiminęs ir tave, Zigmuk, pagąsdinau. – Tai kažin, dėde, ar taip tikrai ir buvo?* – rimtai paklausė Zigmas. DLKT
- (69) *Jeigu jis toks valgus, tai ar užteks?* – Imk silkės, – paragino jį, kai pati atsisėdo. – Imk, negailėk, užteks. Privalgyk [tu] **sočiai**. Vis sakai, kad prisikemši duonos su lašiniiais, tai dabar bus pakeitimas. Mašalis dėjosi ir valgė. Silkė jam nepatiko, nes turi smulkių kauliukų. DLKT
- (70) **Lig soties** [aš] privalgiau (Ulvydas 1971: 442).
- (71) Prasikaltusius vaikus auklėtoja statydavo ar klupdydavo salės kampe. Nuolat gąsdindavo ir kita bausme, labai keista – kad išrengs [ji] **nuoga** ir pastatys ant stalo visų akivaizdoje. „*Ir liepsiu suktis,*“ – pridurdavo. Pirmą kartą lemtis teko tokiam bjauriam raudonplaukiui berniūkščiu. DLKT
- (72) Kreipiوسي į jus: venkite šios mados! Imkite pavyzdį iš savo motinų, tradicijų saugotojų! Jam taip kalbant, **viena** iš juodųjų gražuolių išsirengė **nuoga**, priešo prie tribūnos ir, atsisukusi į prezidentą, ramiai pasakė: – *Ponas prezidentė, mano motina vaikščiojo taip apsitaisiusi!* DLKT
- (73) Žuvusius **partizanus** rusų kareiviai išrengė **nuogai**, čia pat matavosi jų nurengtus rūbus, batus. DLKT
- (74) Kodėl atsistojusi ilgokai žiūrėjo jų pusėn ir [ji] **nuogai** nusirengė? Juk turėjo būti atvirksčiai, ar ne? Ir gulėjo žolėje **nuoga** (*nuogai) nesigėdindama?.. „*Kvietimas!.. – toptelėjo Gaučiui galvon. – Tai buvo aiškus, provokuojantis kvietimas!*“ DLKT
- (75) Didelės lytys daužė laivo šonus. Tris paras plaukėme Irtyšium iki Tobolsko. Prieplaukoje gyvenom kelias dienas. Čia [mes] išsirengėm **iki nuogumo** ir purtėm utėles. Iš prieplaukos nuvežė į miliciją. Sutuarkė dokumentus ir pasakė, kad kiekvieną savaitę privalom registruotis. DLKT
- (76) Įlipęs į mašiną, vairuotojas kiek **garsiau** užleido **radiją** ir eilinį kartą užsirūkė. DLKT

Jei pripažįstame, kad tokie būsenos, funkcijos ar vaidmens laisvieji rezultatyvai, be derinamųjų formų, gali būti žymimi ir / arba nederinamosiomis, tai tada turime sutikti, kad laisvieji rezultatyvai, kuriais reiškiamas kiekis (skaičius), taip pat pasakomi ne tik daiktavardžio įnagininku, bet ir prielinksnio konstrukcija arba prieveiksmiu (plg. sakinius (24) – (27)), pvz.:

- (77) *Kai baltas buvau, žalią kepurę turėjau, kai užaugau, į šimtą dalių* (plg. *dalimis*) suskilau (Šukys 1998: 391)
- (78) *Budreika išpūtė dūmų kamuolį ir ranka jį perskrodė pusiau* (Ulvydas 1971: 442).

(79) *Diržas, atrodė, greitai jį persmaugs į dvi dalis* (Ulvydas 1976: 123).

(80) *Šiomet vyšnių priaugo tai net kekėm* (Ulvydas 1976: 63).

Šukys (1998: 391) sakiniuose (77) – (80) pajuodintus žodžius ir konstrukcijas supranta kaip būdo aplinkybes. Elena Valiulytė LKG (Ulvydas 1976: 63) teigia, kad veiksmožodiniai junginiai su daiktavardžių daugiskaitos įnagininku „rodo objekto su(si)skirstymą atitinkamais kiekiais“ – vadinasi, toks įnagininkas, panašiai kaip ir *į* su galininku (dar žr. Ulvydas 1976: 122–123) susijęs ir su objektu arba subjektu. Jei sutinkame, kad (77) – (80) sakiniuose vartojami daiktavardžio įnagininkas, prievaismis ir prielinksninė konstrukcija gali būti interpretuojami kaip kiekio rezultatyvai, tai tada, matyt, galime kalbėti, kad sakiniuose (81) – (85) jie vartojami kaip draugės rezultatyvai, kurie „reiškia atskirų daiktų (ar medžiagos) sutelkimą, subūrimą, sujungimą į vienetą, būrį“ (Ulvydas 1976: 122) (skirtingą nuomonę žr. Šukys 1998: 391).

(81) *Visas rytmetis Jokūbas vaikštinėjo aplink namus, surankiodamas į krūvas* (plg. *krūvomis; krūvon*) *skiedras* (Ulvydas 1971: 620).

(82) *Kelniūkštes lig kelių vaikai atsiraitę suvirto valkoje į klykiančią krūvą* (Šukys 1998: 391).

(83) *Ne tik jauni, bet ir seni susibūrė į vieną gausią, draugingą šeimą* (plg. *šeimomis; šeimon*) (Ulvydas 1976: 122).

(84) *Stiprybės suteikusios tremtyje atsidūrusiems latviams giesmės dabar Vidurio Europoje suskambo kaip tolimas anų laikų aidas, kuris draugiškon šeimon subūrė latvius, vokiečius, čekus, lietuoj...* DLKT

(85) *Brangioji! Ateis laikas, ir mūsų šeima vėl susirinks krūvon. Tave mylintis vyras ir vaikai.* DLKT

Kaip laisvieji (formos, pavidalo arba lyginimo) rezultatyvai taip pat gali būti suprantami ir sakiniuose (86) – (91) vartojami daiktavardžio įnagininkai ar prielinksnio *į* konstrukcija, kurie tradiciškai laikomi (būdo) aplinkybėmis (Ulvydas 1971: 431; 1976: 58; Šukys 1998: 236; 391). Pvz.:

(86) *Susėskime štai ant šitos senų pabėgių krūvos, ratu [mes] susėskime.* (Ulvydas 1976: 58).

(87) *Apie juos ratu įsmaigyti stulpeliai* (Ulvydas 1976: 58).

(88) *Sustojome [mes] į eilę* (plg. *eile*) (Šukys 1998: 391).

(89) *Jo romanas išėjo dviem tomis* (Šukys 1998: 236).

(90) *Visi mano „Kalbos mažmožiai“ bus išspausdinti atskiriomis knygomis* (Šukys 1998: 236).

- (91) *Patriarchas nusiuntė meistrui jau pagamintus vario padėklus, prašydamas išraižyti ornamentus, bet menininkas nepanoro šia lengvata pasinaudoti, jis išlydė **padėklus į rutulius** ir tik tada iš jų iškalė savo kūrinius.* DLKT
- (92) **Lūpas išlenkė širdelė** (Ulvydas 1976: 58).

Būdai sakinyje reikšti paprastai vartojami aplinkybėmis einantys būdo prieveiksmiai, prielinksninės konstrukcijos ar netiesioginiai daiktavardžio linksniai, pvz.,

- (93) *Jis **tyliai** pasikėlė nuo stalo ir iš už nugaros priėjo prie vyriškio. – Kur ji? – **tyliai** paklausė Rikis. Kalbėdamas čiupo ir **kietai** suspaudė vyriškio kaklą. – Ajajai! Kas? – tarnautojas buvo užkluptas **netikėtai**.* DLKT
- (94) – *Mano pussėsė. Mirė septyniolikos metų. Mane suėmė kvailas juokas. – Tai aš turbūt jau nebemirsiu!.. Man – aštuoniolika!.. – Liaukis, – **sausai** tarė jis, paėmė taures ir nuėjo į virtuvę. Atsuko čiaupą ir paleido vandenį. Bėgo gerokai ilgiau, nei reikėtų.* DLKT
- (95) *Bet aš matau jo bokštus, jo sienas, jo laužų dūmus. – Tai mirazas! O be to, tu per daug išgėrei vyno. Miestas štai ten – kur tos palmės. Ten rasi **iki sočiai** (plg. iki soties; daug) vandens ir maisto. – Ne vanduo man dabar galvoj! – šuktelėjo Aichas. – Aš turiu jiems pasakyti Dievo žodį. Teisingą ir rūstų!* DLKT
- (96) *Prisišokom **lig valios** (plg. užtektinai)* (Ulvydas 1971: 442).
- (97) *Nenuostabu, kad dažnai dvasines vertybes iškeičiame į materialines. Smuikininkė nei prieštaravo, nei pritarė. Ji stropiai dalijo **skiltelėmis** (plg. po skiltelę) apelsiną... DLKT*
- (98) *Atrodo griebęs vanduo dviaukštį namą ir išnešios jį **pagaliais** (plg. po pagalį)* (Ulvydas 1976: 63).

Tačiau, kaip matyti sakiniuose (99) – (107), panaši raiška gali būti semantiškai interpretuojama ne tik kaip reiškianti veiksmo būdą, bet ir kaip nusakanti subjekto ar objekto rezultatinę būseną (dar žr. sakinius (13), (15)). Tokie būdo rezultatųvai (panašiai, kaip ir formos, pavidalo ar draugės) atsiduria greta tipiškų aplinkybių ne tik orientacijos, bet ir raiškos atžvilgiu.

- (99) *Pomidorus nuplaukite. Viršūnę nupjaukite. Išgremžkite duobutę. Sustatykite į lėkštę. **Kiausinius** nuplaukite ir išvirkite **kietai**. Nulupkite.* DLKT
- (100) *Mamyt, pailsėk! Mes juk namie. Ko pavalgysim, tas gerai... – Valė žvilgsnį į motiną, žvilgsnį į vyrą, o pati **sausai** išdažo blynėliu sviestą iš lėkštės ir godžiai suglemžia didelį kąsnį savo iš pažiūros nedidelę burnytę... – Palaukit, dar uogienės!* DLKT

- (101) – *Ar viskas gerai, pupyte? – paklausė ji, mestelėdama man rankšluostį. Linktelėjau, buvau per daug uždususi, kad ką nors atsakyčiau. Sausai nusišluosčiau ir nusekiau paskui ją į virtuvę. – Imk, – pasakė ji paduodama man porą svogūnų ir peilį. DLKT*
- (102) *Prisikrėčiau grūšių ir privalgiau iki nenorų* (kiek tik norėjau) (Ulvydas 1971: 442).
- (103) *Kiaušinių trynius atskirkite nuo baltymų. Į trynius suberkite cukrų ir mediniu šaukštu [tai] išsukite iki purios masės. Po to išplakite baltymus iki standžių putų. Supilkite į išsuktus trynius. Į šią masę suberkite švarias ir sausas aguonas ar riešutus. Išmaišykite. DLKT*
- (104) *Tas sūris į trupinius susigrūdo* (Ulvydas 1976: 123).
- (105) *Dažnai vaikučiams atrodo, kad viso obuolio neįveiks. Todėl bus geriau, jei obuolį ar kriaušę supjaustysite skiltelėmis, o citrusinius vaisius nulupsite. DLKT*
- (106) *Supjaustė į kąsnelius, kad greičiau išvirtų* (Ulvydas 1976: 123).
- (107) *Šou pasaulyje atsirado dar vienas plikis. Atšalus orams Deivis nutarė pakeisti savo šukuoseną ir trumpai nusikirpo. DLKT*

3. Baigiamosios pastabos

Pagrindinio predikato modifikatorius skirstant pagal semantinę orientaciją galima kalbėti apie antrinius predikatyvus ir aplinkybes. Tipiški antriniai predikatyvai orientuoti į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų – turi semantinę sąsają su referentu. Tipiškos aplinkybės susijusios su pačiu predikatu (tariniu). Semantinės orientacijos atžvilgiu laisvieji rezultatyvai užima tarpinę poziciją tarp tipiškų depiktyvų ir aplinkybių: vieni jų yra aiškiai orientuoti į pagrindinio predikato argumentą (*Užaugo tikras vyras; Išvirė kiaušinių kietai*), kiti – semantiškai susiję tiek su pagrindiniu predikatu, tiek su vienu iš jo argumentų (*obuolį supjaustė smulkiai / į kąsnelius / skiltelėmis*). Taigi orientacijos atžvilgiu galima kalbėti apie santykinę *depiktyvas > rezultatyvas > aplinkybė* skalę. Ši skalė koreliuoja su kategorinės ir morfosintaksinės raiškos skalėmis: *būdvardis (> daiktavardis) > prieveiksmis ir derinimas > nederinimas*. Apibendrinant matyti, kad laisvieji antriniai predikatyvai reiškiami ne tik linksnio kategoriją turinčiu – derinamuoju ar nederinamuoju – žodžiu, bet ir prielinksnio konstrukcijomis ar prieveiksmiu. Vienais atvejais skirtingas jų žymėjimas yra opocinis, kitais – variantiškas.

Nikolaus Himmelmannas ir Eva Schultze-Berndt (Himmelman, Schultze-Berndt 2005; Schultze-Berndt, Himmelman 2004: 119–120), lygindami įvairių kalbų antrinius predikatus, pagal morfosintaksinę – derinimo – kriterijų skiria per 10 jų tipų ir sudaro preliminarią depiktyvo reikšmių hierarchiją: *BÜSENA* (ang. *Condition/State*) > *KIEKIS* (ang. *Quantity*) > *DRAUGĖ*

(ang. *Concomitance*) > LYGINIMAS (ang. *Comparison*) > BŪDAS (ang. *Manner*) > VIETA (ang. *Location*) > LAIKAS (ang. *Time*). Jie teigia, jei dešiniau hierarchijoje padėtį užimanti reikšmė kalboje gali būti žymima derinamuoju linksniu – depiktyviškai, vadinasi, depiktyvine konstrukcija gali būti reiškiamą ir kairiau nuo jos padėtį hierarchijoje užimanti reikšmė. Anot autorių, tarp tipišku depiktyvų, kuriais reiškiamą fizinė ar emocinė būseną (ang. *physical state, mental, emotional condition*), daikto atliekamas vaidmuo (ang. *function, role*) arba gyvenimo tarpsnis (ang. *life stage*)¹¹, ir tipišku aplinkybių, kuriomis reiškiamą vieta ar laikas, esama reikšmių, kurios atskirose kalbose gali būti žymimos arba kaip depiktyvai (pvz., derinamuoju būdvardžiu ar daiktavardžiu), arba kaip aplinkybės (pvz., prieveiksmais) arba tiek depiktyvams, tiek aplinkybėms būdingomis žodžių formomis (Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 8).

Iš to, kas čia sakyta, matyti, kad šią depiktyvo reikšmių ir raiškos santykinę hierarchiją iš principo atliepia ir rezultatųvai. Lietuvių kalboje, be tipišku derinamuoju linksniu reiškiamų depiktyvų ir tipišku prieveiksniu reiškiamų aplinkybių, esama depiktyvams ir aplinkybėms bendrų požymių, kurie vienas atvejais yra formalūs (*jie atvyko būriu*), kitais atvejais – semantiniai (*jis atvyko raitas* (plg. *raitomis*)). Reiškiant vieną kurį semantinį antrinių predikatų tipą esama depiktyvų ir aplinkybių sanklodos. Tai būdinga visų pirma įnagininku reiškiamiems žodžiams. Įnagininku žymimi depiktyvai ir aplinkybės persikloja tarpusavyje dėl reikšmių bendrumo: įnagininku (panašiai kaip ir prieveiksniu) būdinga žymėti (būdo, kiekio, laiko, vietos ir pan.) aplinkybes, kita vertus, kuo mažiau tipiškas depiktyvas reikšmės požiūriu, tuo didesnė įnagininko vartojimo tikimybė arba, konkrečiau tariant, kuo labiau įnagininkas susijęs su predikatu, t. y. yra aplinkybinis; kuo mažiau tipiška depiktyvo morfologinė raiška (būdvardis vs. daiktavardis) ir / arba reikšmė (plg. būseną, reiškiamą būdvardžiu, vs. būdas, reiškiamas daiktavardžiu; kiekis, reiškiamas skaitvardžiu, vs. kiekis, reiškiamas daiktavardžiu, ir pan.), tuo didesnė nederinamojo žymėjimo tikimybė (plačiau žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2007 ir ten cituojamą literatūrą). Tie patys principai iš esmės galioja ir laisviesiems rezultatųvams: derinimas būdingas tipiškausioms reikšmėms – būsenai, funkcijai žymėti. Visos kitos Himmelmanno ir Schultze-Berndt dešiniau skalėje skiriamos reikšmės, pasakant jas kaip rezultatųvus, paprastai žymimos nederinamosiomis formomis – prielinksninėmis konstrukcijomis arba / ir prieveiksmais. Taigi laisvieji rezultatųvai užima tarpinę poziciją tarp depiktyvų ir aplinkybių ne tik semantinės orientacijos, bet ir raiškos atžvilgiu.

¹¹ Plg.: „We refer to depictives expressing a physical state or condition, or a role, function or life stage, as typical depictives“ (Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 8).

Šaltiniai

- DLKT = Kauno Vytauto Didžiojo universiteto kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstynas: <http://donelaitis.vdu.lt>.
- LKŽ[×] = Naktinienė, Gertrūda (red.). *Lietuvių kalbos žodynas*, 1–20 (1941–2002): elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (<http://www.lkz.lt>).

Literatūra

- Ambrazas, Vytautas (red.). 2006. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4 patais. leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Čižik-Prokaševa, Veslava. 2010. Laisvieji antriniai predikatyvai. *Lietuvių kalba* 4, 1–19. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=160>
- Geuder, Wilhelm. 2002. *Oriented Adverbs. Issues in the Lexical Semantics of Event Adverbs*, in: <http://deposit.ddb.de/cgi-bin/doksero?idn=964908301>
<http://w210.ub.uni.tuebingen.de/dbt/volltexte/2002/546/index.html>
<http://w210.ub.uni.tuebingen.de/dbt/volltexte/2002/546/pdf/geuder-oriadver.bs.pdf>
- Hentschel, Gerd. 2005. *Morphosyntaktische Markierung sekundärer Prädikate*. (Rankraštis).
- Hentschel, Gerd. 2006. Zur Klassifikation sekundärer Prädikate am Beispiel von *als*-Phrasen des Deutschen und *jako*-Phrasen des Polnischen. *Slavistische Linguistik*, 143–175.
- Himmelmann, Nikolaus P., Eva Schultze-Berndt. 2005. Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: an introduction. Himmelmann, Nikolaus P., Eva Schultze-Berndt (eds.). *Secondary predication: the typology of depictives*. Oxford: Oxford University Press, 1–67.
- Holvoet, Axel. 2003. Laisvieji predikatyvai ir jų sintaksiniai ryšiai. Holvoet, Axel, Artūras Judžentis (red.). *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1], 67–78.
- Holvoet, Axel. 2008. Secondary predicates in Baltic. Schroeder, Ch., G. Hentschel, W. Boeder (eds.). *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond* [= *Studia Slavica Oldenburgensia* 16]. Oldenburg, 125–140.
- Holvoet, Axel. 2009. *Bendrosios sintaksės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“.
- Holvoet, Axel, Artūras Judžentis. 2003. Sintaksinių ryšių tipai. Holvoet, Axel, Artūras Judžentis (red.). *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1.], 11–35.
- Holvoet, Axel, Aurelija Tamulionienė. 2005. Antriniai predikatyvai. Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas (red.). *Gramatinių funkcijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3], 115–172.
- Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas. A. Laisvieji antriniai predikatyvai. http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Laisvieji%20antriniai%20predikatyvai.pdf
- Labutis, Vitas. 1998. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Nichols, Johanna. 1981. *Predicate nominals. A partial surface grammar of Russian*. Berkeley etc.: University of California Press [= University of California Publications – Linguistics 97].
- Renz, Martin. 2006. *Partizipantbezogene Adverbien im Polnischen*. Oldenburg, Magisterarbeit.
- Riaubienė, Benita. 2013. Secondary resultative predication in Baltic. http://academiasalensis.org/images/stories/Riaubiene_Salos_2013.pdf
- Schroeder, Christoph, Gerd Hentschel, Winfried Studia Slavica Oldenburgensia 16]. Oldenburg: Verlag der Carl von Boeder (eds.). 2008. Ossietzky Universität Oldenburg.
- Schultze-Berndt, Eva, Nikolaus P. Depictive secondary predicates in cross-linguistic perspective. *Linguistic Typology* 8(1), 59–131.
- Himmelmann. 2004.
- Slišienė, Nijolė. 1994. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. T. I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Slišienė, Nijolė. 2004. *Veiksmažodžių junglumo žodynas*. T. II (2). Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Šukys, Jonas. 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas*. Kaunas: Šviesa.
- Ulvydas, Kazys (red.). 1971. *Lietuvių kalbos gramatika. 2. Morfologija (veiksmažodis ir kt.)*. Vilnius: Mintis.
- Ulvydas, Kazys (red.). 1976. *Lietuvių kalbos gramatika. 3. Sintaksė*. Vilnius: Mokslas.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2007. Depiktyvų semantiniai tipai ir jų morfosintaksinis žymėjimas. *Baltu Filologija* 16 (1/2), 109–127.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2008. Die morphosyntaktische Markierung substantivischer sekundärer Prädikative im Litauischen. Schroeder, Ch., G. Hentschel, W. Boeder (eds.). *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond* [= Studia Slavica Oldenburgensia 16]. Oldenburg, 401–412.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2012. Prieveiksminiai antriniai predikatyvai. *Baltistica* XLVII (1), 51–72.
- Valeckienė, Adelė. 1967. Predikatyvinis pažymins kaip atskira sakinio dalis. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 97–116.
- Verkerk, Annemarie. 2009. A semantic map of secondary predication. *Linguistics in the Netherlands*, 115–126.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
loreta@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Neobligāto rezultatīvu izteikšana lietuviešu valodā

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

Adjektīvi, substantīvi un adverbi lietuviešu valodā tiek lietoti vairākās sintaktiskās funkcijās, tostarp arī kā modificētāji – sekundāri predikatīvie komponenti un / vai apstākļi. Izvēli starp adjektīviem, substantīviem un adverbiem parasti nosaka sintaktiski semantiski faktori: adjektīvi un substantīvi šais sintaktiskajās pozīcijās parasti ir saistīti ar dalībnieku, bet adverbi – ar predikātu. Tomēr, kā liekas, adverbi var arī nebūt saistīti vienīgi ar predikātu, bet semantiski orientēti arī uz dalībnieku, reizēm variējoties ar atbilstošām nominālām formām. Ņemot vērā tipoloģiskās valodu studijas un tipisko sekundāri predikatīvo komponentu (depiktīvu) nozīmju hierarhiju, rakstā analizēta rezultatīvo sekundāri predikatīvo komponentu morfosintaktiskā marķēšana lietuviešu valodā. Pētījums rāda, ka šie tipiski ar dalībnieku saistītie modificētāji ieņem starpstāvokli starp depiktīviem un apstākļiem gan semantiski, gan morfosintaktiski (sal. *Jonas stovi nuogas* (*nuogai), resp. *Jonq išrengė nuogq / nuogai*, resp. *Jonas šiqnakt miegojo kietai* (*kietas)). Rakstā arī akcentēts, ka lietuviešu valodā rezultatīvie sekundāri predikatīvie komponenti var būt saistīti vai nu vienīgi ar dalībnieku (*Užaugo didelis / tikras vyras / tikru vyru; Išvirė kiaušinį kietai*), vai arī ar dalībnieku un predikātu vienlaicīgi (*Obuolį supjaustė smulkiai / į kąsnelius / skiltelėmis*). Modificētāji ir morfosintaktiski vienādi, atšķiras tikai marķēšanas tendences.

SUMMARY

The Encoding of Secondary Resultative Predicates in Lithuanian

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

Adjectives, nouns and adverbs in the Lithuanian language occur in several syntactic functions, among others as adjuncts, i.e. modifiers – as secondary predicates and / or as adverbials. The choice between adjectives, nouns and adverbs is usually governed by certain syntactic-semantic factors: adjectives and nouns in these syntactic positions typically occur as participant-oriented, whereas adverbs usually exhibit event-orientation. Adverbs, however, seem to be not necessarily and exclusively event-oriented but instead may exhibit semantic orientation towards a participant, i.e. personal referent, and sometimes can be in variation with corresponding nominal forms. A secondary predicate is a word syntactically dependent on the main predicate (verb) and semantically related to its argument. Taking account of typological language studies and the hierarchy of meaning of typical secondary predicates – depictives, the article discusses the morphosyntactic marking of resultative secondary predicates in Lithuanian. The analysis has demonstrated that these typically participant-oriented modifiers seem to be intermediate between depictives and adverbials semantically and morphosyntactically (cf. *Jonas stovi nuogas* (*nuogai) resp. *Jonq išrengė nuogq / nuogai* resp. *Jonas šiqnakt miegojo kietai* (*kietas)). It has been also shown that in the Lithuanian language resultative secondary predicates may be either clearly participant-oriented (*Užaugo didelis / tikras vyras / tikru vyru; Išvirė kiaušinį kietai*) or may exhibit semantic orientation towards a participant and event in the same time (*Obuolį supjaustė smulkiai / į kąsnelius / skiltelėmis*). Verb modifiers are morphosyntactically alike, only marking tendencies are different.

Seminārs *Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā – pētniecības aktualitātes un problēmas, 2014. gada 17. janvārī*

Šī gada 17. janvārī Latvijas Universitātē notika jau ceturtais starptautiskais seminārs „Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā — pētniecības aktualitātes un problēmas”. Starpdisciplinārajā seminārā piedalījās valodnieki un literatūrzinātnieki, kas stāstīja par iepriekšējā gada atradumiem un pētījumiem. Dalībnieku vidū bija LU Humanitāro zinātņu fakultātes, LU Latviešu valodas institūta, LU Literatūras un folkloras institūta, Rīgas Augstākā reliģijas zinātņu institūta, kā arī Austrālijas un Lietuvas augstskolu pārstāvji.

Semināra sarīkošanu finansiāli atbalstīja LZP projekts Nr. 212/2012 „Korpusā balstīta elektroniska latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca (LVVV)” (vad. Anta Trumpa). Tas pašlaik ir plašākais valsts atbalstītais projekts latviešu valodas vēsturē, kas turpināsies līdz 2016. gadam. Semināra ievadā **Anta Trumpa** pastāstīja par līdz šim paveikto un turpmākajā laikā paredzēto. Projekta dalībnieki apzinās, ka četros gados iespējams veikt vien visai nelielu iestrādi vārdnīcai. Jau iepriekšējo projektu laikā izveidoti aptuveni 500 šķirkļu (ap 300 sugasvārdu, ap 200 īpašvārdu), sagatavotas šķirkļu rakstīšanas instrukcijas. No tiem pagaidām 150 sagatavoti tik tālu, lai tiktu padarīti pieejami internetā: <http://www.tezaurs.lv/lvvv>. Jaunā projekta ietvaros plānots palielināt izstrādāto un publicēto šķirkļu skaitu līdz aptuveni 1000 šķirkļiem, turklāt cenšoties reprezentatīvi pārstāvēt visas vārdšķiras.

Vairāki referāti bija veltīti 17. gs. rakstu avotu problemātikai. **Māra Grudule** runāja par katoliskajām dziesmām latviešu garīgās dzejas sākotnē, analizējot Georga Elgera sastādīto senāko līdz šim zināmo katoļu garīgo dziesmu krājumu latviešu valodā „Geistliche Catholische Gesänge / von guthertzigen Christen / auß de Lateinischen / Teutschen / vnd Polnischen Psalmen / vnd Kirchengesängen in Unteutsche sprach gebracht. Jetzt aber mit vielen schönen Liedern vermehret vnd in Druck verfertigt Durch Societet IESV“ (Braunsberg, 1621). Priekšlasījumā tika izvirzīta hipotēze, ka krājumā ievietotas dziesmas, kuras latvieši varētu būt dziedājuši jau pirms reformācijas, balstoties, pirmkārt, pētījumos, kas apliecina Rīgas latviešu līdzdalību katoļu rituālos, otrkārt, pirmo latviešu katoļu un luterāņu dziesmu grāmatu salīdzinājumā. Tieši pēdējais spilgti apliecina augstāku katoļu dziesmu māksliniecisko līmeni un nosacītu tuvību latviešu tautas kultūrai. Nobeigumā tika analizēta līdz šim senākā zināmā latviešu luterāņu dziesma par desmit baušļiem („No fžirdes dubben buus tów titczet“, 1530) kā katoliskās tradīcijas turpinājums.

Renāte Silīņa-Piņķe referētā „Lielie Māri un Strupa Jānis jeb personvārdi baznīcas svinamo dienu nosaukumos 17. gadsimtā“ pievērsās svinamo dienu nosaukumiem dažādos 17. gs. latviešu avotos — G. Manceļa „Phra-seologia lettica“ (1638), K. Fīrekera tulkotajās perikopēs (1685) un Jaunajā Derībā (1685). Kopumā avotos ir fiksētas 23 svinamās dienas ar personvārdiem. No tām 16 ir radušas atspulgu latviešu tautas dziesmās vai ticējumos, gan ne visas ar personvārdu ietvērumu, piem., Sveču, Māras, Lapu diena u. c. Problemātiska ir šo svinamo dienu mūsdienu ekvivalenta noteikšana. Referente secināja, ka svinamo dienu nosaukumi LVVV kontekstā ir apskatāmi kompleksi. Kvalitatīvai nozīmju aprakstīšanai baznīcas svinamo dienu nosaukumiem ir nepieciešams starpdisciplinārs pētījums gan par pašiem svētkiem, gan to nosaukumiem. Ja svētku nav vispār vai ir vāji pārstāvēti tautas tradīciju materiālā, tos varētu skaidrot ar to mūsdienu ekvivalento apzīmējumu no papildināt ar datumu. Ja svētkiem ir vairāki nosaukumi, no kuriem daži, piem., Kāposta Māriņa, ir plaši pārstāvēti tautas tradīcijās, vai nu ir jāveido plašs nozīmes skaidrojums, ietverot kā kristīgo, tā arī tautas tradīciju aspektu, vai nu jāskaidro katrs atsevišķi, savienojot dažādās nozīmes ar mījnorādēm.

Viļņas Universitātes maģistrante **Ernesta Kazakēnaite** (*Ernesta Kazakēnaite*) runāja par G. Manceļa „Lettisch Vade mecum“ (1631) kā vienu no K. Fīrekera perikopju (1685) avotiem. Referētā autore prezentēja savu pētījumu, kura mērķis ir noskaidrot sakaru starp LVM un FP un pārbaudīt, vai tiešām FP ir tikai izlabots LVM izdevums, kā nereti tiek apgalvots. Mērķa sasniegšanai salīdzinātas Fīrekera un Manceļa perikopes gan strukturāli, gan analizējot pašu tekstu. Salīdzinot šos divus tekstus, redzams, ka Fīrekera neseko Mancelim vārds vārdā gandrīz nevienā Bībeles rindiņā un ka FP no LVM atšķiras gan strukturāli, gan arī no teksta viedokļa. No tā var secināt, ka FP nav ne identisks LVM noraksts, ne arī pārļabots izdevums. LVM var uzlūkot tikai kā vienu no FP avotiem.

Nesen atrastajam 1685. gada Jaunās Derības pēcvārdam (*Anhang*) savā referētā pievērsās **Pēteris Vanags**. Anonīmo tekstu Volfenbiteles Hercoga Augusta bibliotēkā nesen atradis Tartu Universitātes bibliotēkas līdzstrādnieks Jürgens Baijers (*Jürgen Beyer*). Pēcvārda autors, kas varētu būt Ernsts Gliks, norādījis uz grūtībām, tulkojot latviski Jauno Derību no oriģinālvalodām, īpaši pakavējoties pie leksēmas *liekulis* izvēles gr. *ὑποκριτής* atveidošanai. Tālāk norādīts, ka JD izdevumā esošie skaitļu apzīmējumi, piemēram, *afotā Šwehdeenā pirmā Dešmitī* — ‘18. svētdienā’, labojami, jo neatbilst valodas lietojumam. Pēcvārda beigās arī paskaidrots, kā labojama Mateja un Marka evaņģēlijos lietotā t. s. loģiskā rakstība. Runātājs uzsvēra, ka atrastais pēcvārds sniedz vērtīgu ieskatu Bībeles tulkojuma tapšanā, kā arī latviešu rakstu valodas vēstures izpratnē kopumā.

LVVV projekta vadītāja **Anta Trumpa** uzstājās arī ar priekšlasījumu „Egles un priedes nosaukums latviešu valodas senajos tekstos“. Tā kā 17. un 18. gs. latviešu valodas vārdnīcās vārdi *egle* un *priede* lielākoties skaidroti atšķirīgi no mūsdienām, referente mēģināja atrast atbildes uz šādiem jautājumiem: 1) vai tiešām 17. gs. un vēlāk latvieši skuju koku nosaukumus lietoja atšķirīgi no mūsdienām; 2) vai no mūsdienām atšķirīgie skaidrojumi saistīti ar vārdnīcas autora dzimtās valodas (šajā gadījumā vācu, baltvācu) īpatnībām; 3) kad nostabilizējās šo vārdu skaidrojums latviešu valodas vārdnīcās; 4) kā, skaidrojot šos vārdus, rīkoties LVVV autoriem?

Par valodas normu izpratni un mainīgumu savā referātā „Latviešu valoda un nelatviešu gramatiķi 17. un 18. gadsimtā“ runāja Adelaides Flindersa universitātes profesors **Trevors Fennels** (*Trevor G. Fennell*). Atgādinot, ka *pareizību* valodā nevar vienādot ar *pareizību* eksaktajās zinātnēs, runātājs meklēja atbildi uz jautājumu, ko agrīnie latviešu gramatikā autori (no Rēhehūzena līdz Stenderam) izvēlējušies par pamatu savu aprakstu autentiskumam. Ja pirmajos darbos bija kaut daļēji uzsvērtā dzimtās valodas runātāju nozīme, tad drīz vien kļuva redzama citu, jo īpaši latīņu valodas gramatikas, ietekme. Tas iespaidoja tādu kategoriju kā ablatīvs, lokatīvs, nākotnes infinitīvs aprakstu, kā arī *tas* lietojumu noteiktā artikula funkcijā. Balstīšanās uz latīņu, kā arī vācu valodas gramatikā nopietni aizkavēja latviešu valodas morfoloģiskās un sintaktiskās sistēmas izpratnes progresu.

Semināra turpinājumā dalībnieki pievērsās 18. un 19. gs. latviešu rakstu problemātikai. **Pauls Daija** savu tēmu formulēja kā jautājumu — „18. gadsimta latviešu laicīgā literatūra: vai to ir iespējams lasīt kā koloniālu literatūru?“ Postkoloniālās studijas jeb postkoloniālā kritika, no vienas puses, šķiet neizbēgama atsevišķu tēmu analizē Baltijas telpā — sākot ar dzimtbūšanas periodu līdz pat postpadomju laikam — un, no otras puses, ir latviešu literatūras un kultūras studijās relatīvi jauna parādība, kas vēl aizvien saskaras ar nepieciešamību pamatot tiesības uz savu eksistenci. Ja ir skaidrs, ka ne uz šķiru, ne uz nāciju orientēta pieeja nespēj sniegt pilnīgu priekšstatu par laikmeta pretrunām un paradoksiem, tad postkoloniālā teorija var būt atbilde tur, kur tā parāda literārā un kultūras procesa neviendabību. Latviešu literatūras lauks 18. gs. apvienoja dažādas un pretrunīgas sociālās enerģijas — apgaismības ideālus un emancipācijas idejas, no vienas puses, un koloniālo loģiku un koloniālās fantāzijas, no otras. Šāda kombinācija varēja radīt neparedzētas sekas, un latviešu nacionālās atmodas veidošanās kā negaidīts turpinājums 18. gs. apgaismības projektam var tikt uzlūkots par tādām. Tāpēc gadījumos, kad postkoloniālā teorija spēj izgaismot procesu norisi un iekšējās likumsakarības, tā ir latviešu literatūrzinātnē produktīva un nepieciešama.

Savus pētījumus par Ērgemes evaņģēliski luteriskās latviešu draudzes baznīcas grāmatām prezentēja **Ilga Jansone**. Viņa sniedza pārskatu par

draudzes 18. gs. metriku grāmatās sastopamajiem latviešu valodā rakstītajiem sugasvārdiem. Tika analizēts materiāls no četrām — 1718.–1841., 1741.–1768., 1768.–1781., 1781.–1816. (līdz 1800. gadam) — metriku grāmatām. Pirmie sugasvārdi *Dehls, Attraitne, Krodznek, Meita* minēti 1722. g. laulāto sarakstos. Pirmajā metriku grāmatā vēl sastopami radniecības apzīmējumi *dēls, meita, padēls, brālis, atraitne*, sociālā statusa apzīmējumi *kalps, kalpone, meita, iegātnieks*, kā arī ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi *pils, muiža, krogs, pastorāts*. Otrā un trešā metriku grāmata sniedz bagātīgāku materiālu. Bez jau minētajiem radniecības apzīmējumiem sastopamas arī leksēmas *tēvs, māte, meitas meita, sieva, vecmāte, pamāte, pameita, znots, svaine, pussieva* — 'sieviete, kurai ir ārpuslaulības bērns'. Plaši pārstāvēta sociālā statusa leksiski semantiskā grupa, kurā ietilpst leksēmas *saimnieks, saimniece, kalps, kalpone, vaļinieks, iegātnieks, pirtnieks, piedzīvotājs*. Visplašākā ir ar nodarbošanos saistītā leksiski semantiskā grupa, kurā lielāko daļu nosaukumu veido vārdkopas ar neatkarīgo komponentu *puisis, vīrs, sieva, meita*. Atkarīgais komponents parasti norāda uz nodarbošanās veidu un/vai vietu, piem., *bišu vīrs, lopu vīrs, putnu meita, muižas meita, staļļa puisis*. Kā nodarbošanās apzīmējumi sastopami arī vairāki ģermānismi, piem., *kučieris, šķilteris, ķēķa meita, ambe*. No ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdiem minami *pils, muiža, skola, krogs, baznīcas kunga muiža/pastorāts*. Ceturtajā metriku grāmatā latvisko sugasvārdus ir ļoti maz. Kopumā latviskie sugasvārdi sniedz ieskatu latviešu zemnieku ģimenes attiecībās un to nodarbošanās veidos.

Skaidrites Kalvānes (viņa arī māsa Klāra, P. I. J.) referāts bija veltīts latviešu katoliskajā literatūrā maz aplūkota sprediķu jeb *muoceibu* žanra jaunatradumiem. 19. gs. Rīgas un Kurzemes katoļiem homiliju grāmatas gādāja dominikāņu tēvs Simforijons Meleško (Mieleško). Nepētīti, jo līdz šim nav bijuši pazīstami, ir Latgales latviešiem domātie sprediķu teksti rokrakstā, kas atrodas Latvijas Romas katoļu baznīcas arhīvā. Saglabājušās 19. gs. 20.–80. gados rakstītās latgaliskās *muoceibas*, to autori ir Jans Kurmins, Tomašs Kosovskis u. c. priesteris, kas tika izvēlēti par sprediķu cenzoriem. Referāta autore rīcībā ir kāda 18. gs. sākuma vai vidus *muoceiba*, kas rakstīta latgaliski, bet ar stipru vidus dialekta iespaidu. Savukārt Alsungā atrastais *muoceibu* manuskripts (varētu būt datējams ar 18. gs. pēdējo ceturksni; autors ir kāds priesteris Korns) ir ar skaidru latgalisku izteiksmi, kas labojumos mākslīgi tuvināta vidus dialektam. Izpētes vērts ir arī rokrakstā palikušais sprediķu krājums vidus dialektā — tā lielāko daļu veido S. Meleško un citu Rīgas Sāpju Dievmātes draudzes dominikāņu sprediķi. Krājumā atrodamas arī Skaistkalnē, Jūrkalnē, Alsungā, Lēnās u. c. 18. gs. 2. pusē sarakstītās Jezuītu sadraudzības tēvu homilijas.

Semināra nobeigumā **Lidija Leikuma** prezentēja no jauna atrasto latgaliešu 1810. gada gramatiku, ko uzskatīja par pazudušu kopš Otrā pasaules

kara. Manuskripts uzziets 2013. gada aprīlī Latvijas Romas katoļu kūrijas arhīva materiālos. Līdz tam šo gramatiku žurnālā „Zidūnis“ (1937. g. 7. nr., 115.–120. lpp.) ir aprakstījis Pīters Strods. Manuskripta autors ir līdz galam nenoskaidrota persona, kas parakstījies kā J. Rimkevičs (*J. Rymkiewicz*), viņš šo manuskriptu 1815. gadā ir dāvinājis Līksnas bibliotēkai. 1817. gadā gramatiku publicēja mācītājs Jezups Akelevičs (*Jósif Akielewicz*), tādēļ izdevumu turpmāk saista ar viņa vārdu. 1853. gadā gramatika izdota vēlreiz, nu jau ar cita Līksnas mācītāja — Tomaša Kosovska (*Tomasz Kossowski*) — vārdu titullapā, kaut darbā, salīdzinot ar manuskriptu, ieviesti tikai nelieli redakcionāli labojumi. Tādi parādās arī gramatikas pirmizdevumā 1817. gadā, bet nav būtiski. Tagad, pēc oriģināla atrašanas, to visu varēs vērtēt skrupulozāk, aprakstīt detalizētāk. J. Rimkeviča gramatika ir vērtīgs atradums, tā ir ne tikai viens no Latgales latviešu rakstu pieminekļiem, bet drošs avots, kas palīdzēs labāk saprast latgaliešu rakstu jeb literārās valodas veidošanās un attīstības gaitu. Nedaudz pakavējusies pie autorības jautājuma, L. Leikuma sniedza īsu visu triju gramatiku salīdzinājumu. Atkal atrasto manuskriptu paredzēts publicēt sērijā „Latgalistikys biblioteka“.

Daļa no seminārā prezentētajiem materiāliem jau publicēta dažādos izdevumos, citi gaida iznākšanu, bet vairāki jautājumi vēl plašāk pētāmi. Semināra dalībnieki bija vienisprātis, ka aizsāktā tradīcija ir ļoti noderīga informācijas un ideju izplatīšanai un apspriešanai.

*Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv*

Report from the Second Joint Conference on Baltic and Scandinavian Studies held at Yale University, 13–15 March 2014

In March 2014 the *Conference on Baltic and Scandinavian Studies* was held at Yale University. The conference was a joint effort between the *Association for the Advancement of Baltic Studies* (AABS) and the *Society for the Advancement of Scandinavian Studies* (SASS) and it attracted over 500 participants from all over the world. The key-note lecture was held by the Forst Family Professor of History at Yale University, Anders Winroth: “The Curious Career of the Viking Berserk”. The conference was impeccably organized and the many panel sessions were interspersed with other activities, such as thematic lunches, concerts, campus tours and film screenings. A welcome reception was held at *Beinecke Rare Book and Manuscript Library*. This beautifully designed library hosts a large collection of antique books, many of which are displayed in the glass-sealed space at the centre of the building, and it provided a wonderful setting for the welcome reception. The panel sessions covered many aspects of Baltic and Scandinavian Studies, including history, economics, political studies, media, culture and literature as well as linguistics. In this report, we will concentrate on the presentations concerning Baltic Linguistics.

In the first panel session *Language, Culture, and Politics*, **Giedrius Subačius** from the University of Illinois at Chicago addressed concept of “the List of the Great mistakes” in Lithuanian. This 53 pages long list was issued by the State Language Commission in Lithuania in 1997, and it was a merged version of a number of smaller lists passed in 1992–1997. In his talk, Subačius presented and analysed the protocols of the State Language Commission and brought to light issues surrounding the compilation of this list. In particular the criteria chosen to prepare the list have previously been criticized by Loreta Vaicekauskienė as lacking systematic cohesion. Subačius also discussed the current language policy in Lithuania where the State Language Inspection applies administrative means, such as fines or admonitions, to those institutions and publishers that publically use linguistic forms and words included in this list. Another talk related to the language politics involving Lithuanian was presented by **Meilutė Ramonienė** from Vilnius University, who discussed the “Patterns of Language use and Ethnic Identity in the Lithuanian Diaspora.”

Additional panels included topics on *Language Teaching* where, for example, **Jogilė Teresa Ramonaitė** from the Institute of the Lithuanian Language talked about “Acquisition of Lithuanian in a Natural Context” and **Iveta Grīnberga** from the University of Washington presented a case study of Latvian heritage and non-heritage language students: “Is Early

Exposure to Heritage Language Beneficial? A Case Study of Latvian Heritage and Non-Heritage Language Students”. In addition, “New Possibilities to Improve Teaching and Learning the Lithuanian Language Abroad” were addressed by **Aušra Valančiauskienė** (University of Washington). In the section devoted to *Language, Teaching, and Education Initiatives in Northern Europe*, **Kerttu Kibbermann** from the University of Latvia discussed the following topic: “Foreign Languages in Higher Education in Latvia: Regulations and Practices”.

During the panel session *Foreign Influence on Language and Literature* **Aurelija Mickūnaitė-Griškevičienė** from Vilnius University discussed translation strategies for a bilingual dictionary from a lexicographic point of view. She introduced the interesting phenomenon of zero equivalence in bilingual dictionaries and addressed a number of untranslatable concepts in the *Norwegian – Lithuanian dictionary*, which is currently being compiled by lexicographers from the universities of Vilnius and Oslo. In order to analyse the types of Norwegian headwords with no equivalents in Lithuanian language, quantitative data was presented in an attempt to reveal the different decisions that were made in the cases of zero equivalence. The various editorial decisions were analyzed and it was subsequently discussed how this kind of lexicographical experience can be valuable in the practice of translation. A number of presentations at this conference were devoted to *Translation Methodology*, e.g. “Rainis’ The Golden Horse – *Zelta zirgs*: Translation of Classic Latvian Literature” by **Vilis Inde** (independent), “Latvian Literature Translations through the Lens of Comparative Literary Studies: Periods and Phenomena”, **Maija Burima** (Daugavpils University) and “The Transformation of Lithuanian Young Adult Literature since 1990: The Effect of Translated Literature”, **Brigita Dimavičienė** (Vytautas Magnus University).

At the panel session *Topics in Comparative Linguistics* there were a number of presentations concerning the history of the Baltic languages. **Yoko Yamazaki** (Stockholm University) discussed the possibility of a phenomenon “Monosyllabic Circumflexion” affecting the tones of the Baltic reflexes of Proto-Indo-European root nouns with the long roots (e.g., **ǵʰu̯ēr* ‘wild animal’). Monosyllabic Circumflexion denotes that a large number of monosyllabic words exhibit a circumflex tone (a rising tone in Lithuanian) instead of the expected acute (a falling tone in Lithuanian): e.g., *gerėjė* ‘the good’~ *tīė* ‘they.’ Yamazaki argued that it is possible to explain why Latvian *sāls* ‘salt’ and *gūovs* ‘cow’ have the circumflex tone, while Lithuanian *širdis* (3) ‘heart’, *šerdis* (1/3/4) ‘the core of a wood’, *žvėris* (3) ‘wild animal’ and *nosis* (1) ‘nose’ have the acute tone, by proposing a more accurate relative chronology of Monosyllabic Circumflexion and morphological changes such as a shift of grammatical genders or the stem formations.

Kristina Bukelskytė-Čepelė (Stockholm University) addressed a number of aspects concerning the structure of nominal compounds found in the Early Written Latvian texts of the 16th–17th centuries. The analysis, in particular, focused on the nominal compounds attested in the first surviving published dictionary of Latvian, i.e. Georg Mancelius' *Lettus, Das 1ft Wortbuch* (1638). It was argued that in this dictionary the possessive compounds and the determinative compounds seemed to have been formed according to two distinctly different patterns. In addition, it was shown that even some obvious loan-translations from German could have been coined according to the same recurring structural pattern. A comparison with the Lithuanian compositional system revealed that this structural pattern may, in fact, be derived from an East Baltic common compositional pattern.

Jenny Larsson (Stockholm University) discussed the etymologies of three Prussian deities described in the *Preussische Chronik* (1517–1521) by Simon Grunau: *Patols*, *Perkuns* and *Patrimps*. It was argued that the structure of the names *Patols* and *Patrimps* follow a common Baltic name forming pattern for “god’s names” involving the noun PBalt. *patis ‘lord, master’, cf. Žemė-*patis* ‘master of the earth’, *Dimsti-patis* ‘master of the household’, *Wejo-patis* ‘master of the wind’, *Lauk-patis* ‘master of the fields’. Both *Patols* and *Patrimps* could hence be interpreted as compound names with the noun **pat(i)-* as the first member. In particular the semantic parallel between the Lithuanian Žemė-*patis* (žemė ‘earth’ + *patis* ‘master’) ‘master of the earth’ and the Old Prussian *Pat-tols* (*patis* ‘master’ + OPr. EV *talus* ‘earth, ground’) ‘master of the earth’ was highlighted. In light of these new etymological interpretations, the Early Baltic pantheon was discussed and analyzed in the context of inter-regional contacts around the Baltic Sea.

In the evening of the first day, all guests from Lithuania were invited to a welcome gathering organized by the local Lithuanian–American Community. At this gathering, the participants had a great opportunity to get acquainted with the members of the community and to hear about the wide range of activities (educational, cultural, religious, sports etc.) that are organized by the Lithuanian–American Community. The community also hosted a literary evening where, for example, Tomas Venclova read some of his poems. The conference at Yale University also provided the setting for the *AABS Membership Meeting* which was held on the second last day of the conference with participation of as many members as filled a large lecture hall in Linsly-Chittenden Hall. The president of the society, Professor Ain Haas at Indiana University, chaired the meeting and led the discussion in a warm atmosphere. The meeting approved the minute of the previous meeting, reviewed the recent activities of the association, and updated their bylaws among other topics. One of the practical topics was what would be the best way to schedule the

dates of conferences, when the members are from many parts of the world where different academic-year systems are employed. Student members were also given chances to present their opinions. Following that, the winners of AABS awards were announced and celebrated, and new members of the board were elected. The meeting finished with the announcement of *Baltic Studies Conference in Europe* in 2015 in Marburg (Germany) and the next *AABS conference* in 2016 at University of Pennsylvania, Philadelphia (USA).

Kristina Bukelskytė-Čepelė

Jenny Larsson

Yoko Yamazaki

Department of Baltic languages, Finnish and German

Stockholm University

SE-106 91 Stockholm, Sweden

kristina.bukelskyte.cepele@balt.su.se

jenny.larsson@balt.su.se

yoko.yamazaki@balt.su.se

RECENZIJAS – REVIEWS

Mažiulis, Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*.
 Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius:
 Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013. 1064 p.
 ISBN 978-5420-01-729-6.

Vor wenigen Tagen erhielt ich von der Universität Vilnius die zweite, korrigierte und erweiterte Auflage des Standardwerkes zur Etymologie des Altpreußischen von Vytautas Mažiulis (1926–2009) mit dem Originaltitel „Prūsų kalbos etimologijos žodynas. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas“, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, 1016 Seiten. In einem prächtig ausgestatteten Band stellt es eine vermehrte und verbesserte Gesamtdarstellung der vierbändigen Erstauflage „Prūsų kalbos etimologijos žodynas“, Bd. 1 (*A – H*), Vilnius: Mokslo, 1988; Bd. 2 (*I – K*), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993; Bd. 3 (*L – P*), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996 und Bd. 4 (*R – Z*), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, die noch zu Lebzeiten des Autors erschien, dar.

Es enthält ein informatives Vorwort zur Zweitaufgabe (Seiten V – VII) von Vytautas Rinkevičius, dem gleichzeitig die Gesamtvorbereitung des Buches oblag. Der Text der einzelnen Bände, die zu verschiedenen Zeiten unter verschiedenen Bedingungen erschienen waren, wurde vereinheitlicht, die Druckfehler (die zum Teil vom Autor selbst in seinem Exemplar festgehalten worden waren) wurden verbessert, zahlreiche wertvolle Ergänzungen wurden vorgenommen sowie eine Reihe wichtiger Berichtigungen eingefügt. Außerdem wurde eine elektronische Version des gesamten Textes hergestellt, die wesentlich die Vereinheitlichung des Textes ermöglichte und die unter dem Siglum: <http://www.prusistika.flf.vu.lt/> im Internet zu finden ist.

Es folgt das Vorwort zur ersten Auflage von V. Mažiulis aus dem Jahre 1988 (*IX – X*) sowie das Vorwort zur zweiten Auflage und das Vorwort zur Erstauflage von V. Mažiulis in englischer Sprache (*XI – XVIII*) und in deutscher Sprache (*XIX – XXVI*). Ihnen schließt sich ein Abkürzungsverzeichnis an, das sich untergliedert in: A. Quellen und Literatur (*XXVII – XLIII*), B. Sprachen und Dialekte (*XLIII – XLIV*) und C. Andere Abkürzungen (*XLV – XLVI*).

Danach folgt als Hauptteil des Werkes das Wörterbuch in alphabetischer Folge der Stichwörter (Seiten 1 – 972). Am Rande sind jeweils die Bände der Erstauflage mit den entsprechenden Seitenzahlen verzeichnet.

Den Abschluss des beeindruckenden Gesamtwerkes bilden eine wertvolle Liste der Literaturergänzungen (973 – 981) und ein Wortregister (982 – 1016), das die Erschließung und Handhabung des Buches wesentlich erleichtert.

Die vorliegende Zweitedition des altpreußischen etymologischen Wörterbuches von Vytautas Mažiulis ist nicht nur eine herausragende Auflage des chef-d'oeuvre des Altmeisters der Prussistik, sondern gleichzeitig ein unentbehrliches Buch für alle Prussisten, Freunde der Prussistik, Baltisten und Indogermanisten.

*Prof. Dr. Rainer Eckert
Murtzaner Ring 16
D – 12681 BERLIN, BRD
rainer_eckert@gmx.net*

Veisbergs, Andrejs (red.). Latviešu valoda.
Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 475 lpp.
ISBN 978-9984-45-765-9.

The book under review consists of a table of contents (pp. 5–12), a preface by the editor Andrejs Veisbergs (pp. 13–15), a list of abbreviations (p. 16), a chapter on phonetics (pp. 16–33) by Dace Markus and Ilze Auziņa, a chapter on morphemics (pp. 35–43) by Anna Valāne, a chapter on morphology (pp. 45–108) by Andra Kalnača, a chapter on Latvian syntax by Ilze Lokmane (pp. 109–131), a chapter on the Latvian lexicon by Ojārs Bušs, (pp. 133–174), a chapter on styles in the Latvian language (pp. 175–191) by Regīna Kvašīte, a chapter on linguistic pragmatics (pp. 193–199) by Ilze Plaude, a chapter on the spread and development of the Latvian language in the 16th through the 18th centuries (pp. 201–240) by Pēteris Vanags, a chapter on the Latvian literary language (pp. 241–252) by Anna Blinkena, a chapter on the dialects and subdialects of Latvian (pp. 253–266), a chapter on the Latgalian written language (pp. 267–284) both by Anna Stafecka, a chapter on Latvian slang (pp. 285–303) by Vineta Ernstson, a chapter on child language (pp. 305–328) by Dace Markus, a chapter on young people's language (pp. 313–324) by Vineta Ernstson, a chapter on the aspect of gender (pp. 325–328) by Kristine Politere, a chapter on the language of the press (pp. 329–346) by Dite Liepa, a chapter on the language of advertisement (pp. 347–358) by Gunta Ločmele, a chapter on the language of the internet (pp. 359–372) by Jānis Sīlis, a chapter on translation language (pp. 373–391) by Andrejs Veisbergs, a chapter on the position of the language and language policy (pp. 393–414) by Ina Druviete, a chapter on the process and principles of the creation of terminology (pp. 415–433), a chapter on dictionaries (pp. 435–452) by Ilga Jansone and Andrejs Veisbergs, a chapter on language technologies (pp. 453–475) by Ingunā Skadiņa and Andrejs Vasiļjevs. The last page (p. 476) gives the names of the authors along with their academic credentials and place of employment.

In the preface (p. 13) we read that the Latvian language has a great significance in social procedures, since it furnishes the basis for the national revivals. In the middle of the nineteenth century when the first awakening took place and the Latvian language came to be evaluated as a cultural language the searches for its sources and possibilities began. The second awakening with the establishment of the state made the Latvian language the main means of communication between the government and the representatives of the many nationalities. The third awakening at the end of the 20th century to a large degree brought about real worries concerning the possible disappearance of the Latvian language. Veisbergs writes further that in this book they have tried to look at the untouched or less accented aspects of the traditional grammars

and dictionaries. The sections have been written by the best specialists in their respective spheres (p. 15).

In the section on phonetics Dace Markus and Ilze Auziņa write that in the contemporary Latvian language there are six short and six long vowels, viz. *a, ā, e, ē, e [æ], ē [æ:], i, ī, o [ɔ], o [ɔ:] u, ū*. The pronunciation of the Latvian long vowels causes difficulty for the native speakers of those languages which do not have long vowels (p. 17). The distinction between the long vowel and the short vowel is very important and distinguishes many words from each other, e.g., the 3rd pres. verb *ada* ‘knits’ contrasting with the gen. sg. noun *āda* ‘(of the) skin,’ the 3rd pres. verb *lika* ‘puts’ contrasting with the fem. nom. sg. adjective *lika* ‘crooked, bent,’ *sals* ‘frost’ contrasting with *sāls* ‘salt,’ *seja* ‘face’ contrasting with *sēja* ‘sowing,’ nom. sg. masc. *tas* ‘that’ contrasting with nom. pl. fem. *tās* ‘those.’ Not all the vowels have their own letters. Open and close short *e* have the same letter just like open and close *ē*. The short vowel *o* and the long vowel *o:* are both written with a single letter *o*. In Latvian in general a macron is written above a long vowel, but there is no macron above the long [ɔ:]. In general, however, Latvian orthography represents the pronunciation very well, since only certain sounds have no special letter. This section on the phonetics is extremely carefully written and is full of interesting details about the pronunciation of Latvian.

Anna Vulāne, the author of the section on morphemics gives the well known definition of the morpheme as the smallest meaningful segment in a language. She divides the stems into primary stems which are those which are the same as the root morphemes, e.g., *zem-e* ‘land,’ *mās-a* ‘sister’ and secondary stems which are derived, i.e., they have a root plus one or more affixes, e.g., *iz-dot* ‘to give’ or in the stem there are at least two stems, which are combined into one stem, e.g., *ceļ-mal-a* ‘roadside, wayside.’

Andra Kalnača gives an almost identical definition of the morpheme and writes further that morphemes are to be divided into two classes, root morphemes and affixes. Her article is divided into two major parts: sections: I) Basic Questions of Morphology and II) Parts of Speech. Part I contains the sections 1. Morphemics, 2. Word formation, 3. Grammatical forms. Part II contains the sections 1. Noun, 2. Adjective, 3. Numeral, 4. Pronoun, 5. Verb, 6. Adverb, 7. Preposition, 8. Particle, 9. Conjunction, 10. Interjection.

Ilze Lokmane’s chapter on syntax is divided into the following sections: 1. The notion of the sentence and aspects of description, 2. The simple sentence and aspects of its description, 3. Ways of expressing the predicate in Latvian, 4. Ways of expressing the main member in Latvian, 5. Ways of expressing the object of a sentence in Latvian, 6. Secondary parts of a sentence, 7. Equal parts of a sentence, 8. Classification of parts of a sentence according to their size, 9. Survey of the syntactic functions of some grammatical forms,

10. Classification of sentences by communicative type, 11. The compound sentence and aspects of its characterization, 12. The text and its parts, 13. Changes in the structure of the sentence in a text, 14. The role of contextually and situationally composed statements in the form of a text.

Ojārs Bušs' article about the Latvian lexicon discusses the sources of the Latvian vocabulary, including Finnic, Germanic, Russian, Lithuanian, Old Prussian, English, international items.

Andrejs Veisbergs' article on Latvian phraseology is a thorough-going study of the subject. Among the untranslated commonly used phrases are the English: *to be or not to be* and *last but not least*. There are also archaic phraseologies from the Bible which are common to all the European nations, e.g., *apjozt savus gurnus* 'to gird one's loins,' etc.

Rēģina Kvašīte lists five types of language style: scientific, business, publicistic, conversational, literary. She describes in detail and gives examples of each of these styles.

Ilze Plaude defines linguistic pragmatics as that area of linguistics which investigates languages in the context of language operations. Linguistic pragmatics explains language functions.

Pēteris Vanags writes about the formation and development of the Latvian literary language in the 16th through the 18th centuries. His chapter has the following subdivisions: 1. The Beginning of Latvian writing, 2. The development of Latvian at the end of the 16th and the first half of the 17th century, 3. Latvian written documents in the second half of the 17th century, 4. Latvian written documents in the 18th century, 5. The beginnings of Latvian grammars, 6. The first Latvian dictionaries, 7. The publishers and readers of Latvian grammars, 8. Latvian language phonetics and the development of orthography in sources of the 16th–18th centuries, 9. The grammatical system of the Latvian language, 10. The system of Latvian lexicon and phraseology. He notes that although Latvians had contacts with missionaries both from the East and the West since the 13th century there is no certain witness of written texts until the time of the Reformation. Beginning in the 15th century in the documents of the Riga trade unions there appeared Latvian names.

When in Riga in 1521 the German workers of the Reformation, Johannes Bugenhagen (1485–1558) and his co-worker Andreas Knöpken (ca. 1468–1539) began to preach the ideas of Protestantism they found receptive ears not only among the Germans, but also among the Latvians. The Latvians in Riga, differently from those outside of the city were very active Christians. The Riga unions had special altars in Riga churches.

Aina Blinkena's article on the Latvian literary language concludes with the statement that the Latvian language must adapt itself to the linguistic struggle in the European Union and for every new term and concept find a

Latvian equivalent and not only find such an equivalent, but also to make it known to the general public.

Anna Stafecka's article on Latvian dialects and subdialects is interesting and well written. It contains sample texts of the Livonian, Central and High Latvian dialects. Her second article is a thoroughgoing description of the Latgalian written language.

The article entitled *Slengs latviešu valoda* by Vineta Ernstsone seems to contain in its title one of the words (*slengs*) which Aina Blinkena was complaining about, viz., just a direct borrowing from another language, presumably English. According to the Webster's *Third International Dictionary*, p. 2137, however, the origin of the word *slang* in English is unknown. The word *slengs* is not to be found in the authoritative Mühlenbach-Endzelīns' *Latviešu valodas vārdnīca*. The issue then seems to depend upon interpretation. Perhaps it is possible to use a word the origin of which in the source language is unknown. Ernstsone writes that the beginning of lexicographical and theoretical interest in the term and concept 'slang' can be dated to the end of the twenties of the last century. In Latvian linguistics the term and concept of slang evoked serious interest in the middle of the seventies primarily in the work of O. Bušs.

Dace Markus writes that a child's language shows not only his beginning to organize language elements, but also his developing world view.

Vineta Ernstsone writes that as a linguistic object the language of youth is multifaceted and is mostly presented in oral form with two opposing characteristics, one is the tendency for youth neologisms and the other the tendency to use clichés.

Kristīne Politere notes that the term *dzimte* 'gender' in Latvian is used as a synonym with the word *dzimums* 'sex.' There is a certain number of words of common gender which have the *-a* declension and a disparaging meaning, e.g., *plāpa* 'chatterbox,' *auša* 'windbag,' etc., although many such words have merely a common gender meaning, e.g., *persona* 'person,' *paziņa* 'acquaintance.'

Dita Liepa writes that the functions of publicistic language are to inform, to influence, to educate, to develop, to popularize, to organize and to entertain.

Gunta Ločmele takes up deviations from the language norm, exclamations, euphemisms, word-play, strong words, the structure of the statement, forms of address, historical development, differences between written and spoken language, stylistics and interpretation.

Jānis Silis gives a thorough review of the literature relevant to the subject of Latvian on the internet.

Andrejs Veisbergs writes that translation language is a specific language variant and that everyone often feels that what is read or heard is translated from another language. Those who know another language frequently feel the influence of that language in the translation. I suspect that this is particularly

true for those who speak languages which are not widely known. My own experience is, however, that the English translations that I hear on television or read in the newspapers are so competent that the influence of the original language is almost never felt. I could imagine, however, that this might not be the case for speakers of less commonly known languages.

Ina Druvietē writes about the language policy and the language situation beginning with the ethnolinguistic composition of the population of Latvia and the significance of language for it. She says that the Latvian language ranks as number 203 with regard to the number of speakers of the world's 6,900 languages and is not included in the UNESCO list of endangered languages.

Māris Baltiņš discusses the process and principles of the creation of terminology in Latvian. He writes that terminology is that part of practical linguistics the directions and priorities of which are determined by language users of diverse levels.

Ilga Jansone and Andrejs Veisbergs classify dictionaries into the following categories: 1. explanatory dictionaries, 2. explanatory bilingual and multilingual dictionaries, 3. frequency dictionaries, 4. etymological dictionaries, 5. phraseological dictionaries, 6. dialect dictionaries, 7. jargon and slang dictionaries, 8. spelling dictionaries, 9. dictionaries of personal names, 10. dictionaries of abbreviations, 11. synonym dictionaries, 12. terminological dictionaries, 13. dictionaries of foreign words, 14. place-name dictionaries. They also discuss internet and data resources and give a review of the most important historical dictionaries and in general the most important dictionaries of the twentieth and twenty-first centuries.

Inguna Skadiņa and Andrejs Vasiljevs discuss data support for Latvian orthography. They write that the length of survival of the Latvian language depends to a great degree on the speed of the development of data support. The bibliography of about four pages seems to be very thoroughgoing.

In conclusion I would say that this book is an important contribution to the study of the contemporary Latvian language.

William R. Schmalstieg
The Pennsylvania State University
emily@leonemily.com

IZDOŠANAS PRINCIPI

1. Izdevuma tematika

Baltu filoloģija (BF) publicē pētnieciskus darbus visās baltu valodniecības jomās. Tiek pieņemti arī raksti par citu tematiku, kas var interesēt baltistus. Gaidīti tiek arī pārskata raksti, kas aplūko pētniecības stāvokli noteiktās baltistikas nozarēs, recenzijas, apskati.

2. Vērtēšana

Visus rakstus, kas iesniegti publicēšanai, izvērtē anonīmi, un tiem jābūt sagatavotiem tā, lai autora identitāte nav atklāta ne tekstā, ne bibliogrāfiskajās norādēs. Manuskriptu lasa vismaz divi vērtētāji, kas iesaka to pieņemt vai noraidīt, savu lēmumu pamatojot.

3. Valoda

BF publicē rakstus latviešu, lietuviešu, angļu un vācu valodā. Autoriem, kuriem raksta valoda nav dzimtā, jā rūpējas, lai viņu manuskripti valodas ziņā būtu sakārtoti jau pirms to iesniegšanas. Pētnieciskajiem rakstiem jāpievieno kopsavilkums angļu valodā (līdz 250 vārdiem), kas atspoguļo satura būtību.

4. Manuskripta forma

Autori ir aicināti iesūtīt redakcijai manuskriptu elektroniski *Word* un *Pdf* formātā, izmantojot *Palemonas* šriftu. Titullapā jānorāda raksta nosaukums, autora pilns vārds un akadēmiskā piederība. Manuskripti ir jāraksta ar divu intervālu lielu atstarpi. Pēc iespējas jāvairās no norādēm parindēs. Tabulas, diagrammas un kartes iesūtāmas atsevišķos failos, tās numurējot un nosaucot. Pielikumi pievienojami manuskripta beigās. Atsaucēm uz pielikumiem jābūt tekstā, norādot to vēlamo izvietojumu. Valodu piemēri rakstāmi kursīviem burtiem, nepieciešamais tulkojums vai skaidrojums – vienpēdiņās (starp apvērstiem komatiem).

5. Atsauces

Atsaucēs tekstā minams autora/redaktora uzvārds, izdošanas gads un vajadzīgās lappuses numurs, piemēram, (Rudzīte 1964: 15). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Iekavās jābūt vai nu pilnai ataucei, vai, ņemot vērā kontekstu, tikai gadam un lappusei. Literatūras sarakstā norādāmi tie darbi, uz kuriem autors ir atsaucies tekstā. Literatūras saraksts kārtojams alfabētā pēc autoru/redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Piemēri:

Monogrāfija vai rakstu krājums:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Sējums sērijā:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Raksti žurnālos un rakstu krājumos:

- Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

PUBLICATION POLICY

1. Subject matter

Baltu filoloģija (BF) publishes research studies in all areas of Baltic linguistics. Papers on non-Baltic subjects of interest to Balticists may also be considered. Review articles (longer analytical essays or broad surveys of research in specific areas), book reviews and informative notes are also welcome.

2. Evaluation

All articles submitted for publication are reviewed anonymously and should be presented in such a way that the author's identity is not revealed either in the body of the manuscript nor in bibliographic references. Manuscripts are read by at least two evaluators, who recommend acceptance or rejection, giving specific reasons for their decision.

3. Language

BF publishes contributions in Latvian, Lithuanian, English and German. Authors whose language of contribution is non-native are encouraged to have their manuscript reviewed for language before submission. Each manuscript should be accompanied by an English abstract (max. 250 words), summarizing the conceptual content of the article.

4. Manuscript format

Contributors are requested to send the manuscript in *Word* and *PDF* versions using *Palemonas* font. The title page must contain the title and the author's name and affiliation. Manuscript texts should be double-spaced. Footnotes should be avoided unless absolutely necessary. Tables, diagrams and charts should appear in separate files at the end of the manuscript, numbered consecutively and titled. Reference must be made in the text and approximate position indicated. Language examples in the body of the text should be italicized and when necessary followed by the gloss, which is to be enclosed between single inverted commas.

5. References

References are cited in the text by giving the name of the author/editor, year of publication, and the page reference, e.g. (Rudzīte 1964: 15). If more than one article by the same author from the same year is quoted, *a*, *b*, etc. should follow the year. The context determines whether all of the above information, or all minus the author's name, should be in parentheses. The reference section should include all works referred to in the text and these

works only. They are to be listed in alphabetical order by author/editor, with complete bibliographical details. Examples:

Monograph or edited collection:

Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.

Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.

Ambrasas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.

Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklīm Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Volume in a series:

Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Articles in journals and collections:

Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.

Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklīm Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

BALTU FILOLOĢIJA
XXIII (1) 2014
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vanags

LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas iela 5, Rīga, LV-1010
Tālr. 67034535

Iespiests SIA «Latgales druka»